

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Michaela Jungová

**Liturgický život a navazující řádové
zvyklosti sester karmelitek po roce 1989**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jan Kotas, S.L.L.

Praha 2014

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 7. prosince 2013

Michaela Jungová

Bibliografická citace

Liturgický život a navazující řádové zvyklosti sester karmelitek po roce 1989 [rukopis] : diplomová práce / Michaela Jungová ; vedoucí práce: Jan Kotas. -- Praha, 2014. -- 100 s.

Anotace

Tato práce se zabývá liturgickou praxí a řádovými zvyklostmi na liturgii navazujícími současných ženských bosých Karmelů v České republice. Práce je rozdělena do pěti kapitol. V prvních dvou kapitolách pojednává o historii a spiritualitě karmelského řádu a vztahu karmelitánů k liturgii v historii. Ve třetí kapitole autorka shrnuje život karmelitek v letech 1950 – 1989 (v průběhu komunismu) a dopad tohoto období na život komunit českých karmelitek v současnosti. Čtvrtá kapitola nabízí stručný přehled různých liturgických tradic, které ovlivnily vývoj karmelitánské liturgie. Ve světle tohoto předchozího průzkumu poslední kapitola analyzuje typický denní liturgický řád karmelitek a pokouší se rozlišit původ jednotlivých prvků.

Klíčová slova

liturgie, Karmel, mnišství, řeholní řády, charisma

Abstract

The Liturgical Life and Related Carmelite Sisters' Practice after 1989

This thesis analyzes liturgical praxis and related habitual practice of two existing communities of Carmelite Nuns in Czech Republic. The purpose of this study is to. It is divided in five chapters. First two chapters concern the history of Carmelite Order and the attitude of Carmelites towards liturgy. In the third chapter the author summarizes the life of Carmelites nuns in the years 1950 – 1989 (during the communist era) and its impact on the communities nowadays. The fourth chapter offers a brief overview on various liturgical traditions which might have influenced the development of Carmelite liturgy. In the light of the those preliminary survey, the last chapter analyzes the typical

daily liturgical schedule of a Carmelite nun and attempts to discern the origin of its components.

Keywords

liturgy, Carmel, monasticism, monastic orders, charism

Počet znaků (včetně mezer): 192 120

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu mé diplomové práce Mgr. Janu Kotasovi, S.L.L. za jeho odborné vedení a cenné připomínky. Rovněž děkuji sestřím karmelitkám hradčanského i dačického Karmelu za všechny informace, konzultace a dokumenty, které mi poskytly. Děkuji také všem, kteří mě při psaní této práce podporovali a poskytli důležitou konzultaci, zvláště mé kamarádce a zároveň karmelské terciářce Marii Hlaváčové.

Obsah

ÚVOD.....	7
1 TRADICE KARMELU.....	10
1.1 Historie řádu	10
1.2 Spiritualita a charisma řádu, povolání bosých karmelitek	14
1.3 Spiritualita církve, spiritualita Karmelu a jiné spirituality	16
1.4 Organizace, řízení řádu a normy	17
2 VZTAH KARMELITÁNŮ K LITURGHII V HISTORII.....	20
2.1 Liturgický život počátků řádu	20
2.2 Liturgický život počátků reformovaného Karmelu	22
2.3 O liturgii v dílech sv. Terezie od Ježíše a sv. Jan od Kříže.....	25
2.4 Vývoj liturgického života v období po tereziánské reformě	30
2.5 Liturgická reforma II. vatikánského koncilu a karmelský řád	32
3 TEREZIÁNSKÝ KARMEL V ČECHÁCH VE 20. STOLETÍ.....	35
3.1 Dopad historických událostí na specifický způsob života karmelitek	38
4 LITURGICKÁ MODLITBA V TRADICI JINÝCH ŘÁDŮ A V TRADICI MÍSTNÍCH CÍRKVÍ	41
4.1 Tradice místních církví.....	42
4.2 Mnišská tradice.....	43
4.3 Tradice žebravých řádů	47
5 LITURGICKÝ ŽIVOT A NAVAZUJÍCÍ ŘÁDOVÉ ZVYKLOSTI SESTER KARMELITEK	
V PRAZE A V DAČICÍCH.....	49
5.1 Čím liturgie je a jaké místo zaujímá v povolání karmelitky	49
5.2 Slavení liturgického roku	51
5.3 Denní řád karmelitek	53
5.4 Otázky karmelitek ohledně liturgie	57
5.5 Studium vybraných prvků	59
5.6 Rozdělení jednotlivých prvků dne podle původu.....	69
5.7 Rozbor denního řádu	74
ZÁVĚR.....	76
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	79
SEZNAM LITERATURY.....	81
PŘÍLOHY	89

Úvod

Jak je již z názvu patrné, tato práce se zabývá liturgickou praxí sester karmelitek a jejich řádovými zvyklostmi, které na liturgii navazují. Mluvíme-li o sestřích karmelitkách, máme na mysli bosé mnišky Řádu blahoslavené Panny Marie z hory Karmel, neboli bosé karmelitky, a to konkrétně dvě komunity, které v současné době v České republice existují - *Karmel sv. Josefa v Praze na Hradčanech* a *Karmel Matky Boží v Dačicích*.

Když jsem uvažovala o tématu diplomové práce, dověděla jsem se od mého vedoucího práce, že se v současné době sestry karmelitky zamýšlejí nad svou liturgickou praxí. Především by se rády lépe zorientovaly ve své vlastní liturgické historii a díky tomu pochopily, co všechno zdědily, a mohly tak kompetentně rozhodnout, které liturgické a na liturgii navazující tradice by měly uchovat a dále rozvíjet a od kterých je možné upustit, protože jsou v současné době již překonané.

Při rozhovoru s nimi jsme se proto snažili zjistit, jaké otázky si v souvislosti se svým liturgickým životem kladou či jakými problémy se zabývají a z jakého důvodu. Zjistili jsme, že v jejich denním řádu, který je do velké míry liturgií utvářen, jsou určité prvky, jejichž smysl a význam hledají, že zkoumají, zda odpovídají jejich řádové tradici a současným požadavkům na liturgii. Sestry se domnívají, že důvodem tohoto hledání je především určitá diskontinuita v předávání řádové tradice, která vznikla z důvodu vnějších historických událostí. Karmelitky byly totiž v době komunismu nuceny opustit svůj klášter a byly internovány¹ v severních Čechách.

Cílem této práce tedy je popsat a analyzovat liturgický život a navazující zvyklosti Karmelů v Praze a v Dačicích po roce 1989 ve světle toho, jak se karmelitánský řád a jeho vztah k liturgii vyvíjel v historii a v porovnání s tím, jakou podobu mají některé konkrétní liturgické prvky jiných církevních tradic a díky tomuto studiu ukázat původ jednotlivých prvků přítomných v liturgii dne sester karmelitek. Rovněž se pokusíme ověřit, zda skutečně měly historické okolnosti rozhodující vliv na předávání řádové tradice.

Motivací ke zvolení tohoto tématu mi byla zvláště skutečnost, že se jedná o živé téma, kterým se sestry zabývají, a také naděje, že by jim mohlo naše studium alespoň

¹ Byly tedy násilně vytrženy z prostředí jejich kláštera a nuceny pobývat na vykázaném místě.

částečně pomoci v jejich hledání. Zároveň je mi blízká karmelská spiritualita a mám ráda liturgii, i proto je tedy toto téma pro mě zajímavé.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. Jelikož současná liturgická praxe sester je mimo jiné výsledkem určitého historického vývoje, práce nejprve v první a druhé kapitole mapuje historii tohoto řádu a jeho formování po stránce spirituální a liturgické. Důležitým pramenem pro studium vztahu karmelitánů a karmelitek k liturgii v historii nám byl především *Karmelitánský slovník* vydaný v Římě roku 2008, jehož editory jsou Emanuele Boaga, O.Carm. a Luigi Borriello, O.C.D. a dále díla zakladatelů reformovaného Karmelu sv. Terezie od Ježíše a sv. Jana od Kříže.

Třetí kapitola popisuje způsob života karmelitek v období internace a ukazuje, jaký dopad mělo toto období na předávání řádové tradice. Pramenem pro toto studium nám byla především svědectví sester karmelitek vedená formou strukturovaných rozhovorů.

Čtvrtá kapitola se zabývá popisem liturgického života v tradici *místních církví*, v mnišské tradici a v tradici jiných žebravých řádů a poskytuje tak informace pro studium karmelské tradice. Zde využíváme především dílo Hippolyta Římského *Apoštolská tradice*, dílo Jana Cassiana *Zvyky cenobitů a léky na osm základních neřestí*, studií *Život z liturgie*, *Tradice Východu i Západu* od Roberta Tafta SJ, *Modlitba a komunita*, *Benediktinská tradice* od Columba Stewarta OSB a studii *Chudoba a radost*, *Františkánská tradice* od Williama J. Shorta OFM.

V páté stěžejní kapitole nejprve stanovujeme čím liturgie je a jaké místo zaujímá v povolání karmelitky, dále popisujeme rámcově slavení celého jejich liturgického roku. Protože není v možnostech této práce postihnout podrobně specifika liturgického slavení v průběhu celého liturgického roku, zaměřujeme se dále především na denní řád karmelitek, a to denní řád liturgického mezidobí. Tento denní řád mi sestry karmelitky ochotně popsaly, ale měla jsem také možnost účastnit se jejich liturgie osobně. Následně shrnujeme otázky, které si sestry karmelitky ohledně svojí liturgie kladou, a věnujeme se studiu vybraných liturgických prvků přítomných ve dni karmelitek. Jednotlivé prvky denního řádu poté rozdělujeme do tabulky podle jejich původu. K rozdělení jejich původu využíváme předchozího studia ze čtvrté kapitoly a zvláště také *Benediktovy řehole* a *Liturgického slovníku* Ruperta Bergera. Rovněž zde předkládáme denní řád, tak jak jej určila sv. Terezie od Ježíše v prvních stanovách. Na závěr provádíme rozbor denního řádu.

Pro získání informací o podobě denního řádu a jednotlivých liturgických prvků z oblasti mnišské a jiných žebravých řádů jsme oslovili tři kontemplativní kláštery

sester – *Řád cisterciáků přísnější observance - trapistky z Poličan, Řád chudých sester sv. Kláry - klarisky z Brna a Mnišky kazatelského řádu - dominikánky z Prahy – Lysolají*. Informace od sester trapistek jsme získali formou strukturovaného rozhovoru a od sester klarisek a dominikánek formou písemných otázek a odpovědí. Sestry byly požádány o sdělení jejich denního řádu a byly jim položeny otázky, které tvoří přílohu číslo jedna této práce.² Odpovědi na tyto otázky jsme využili v páté kapitole této práce při studiu jednotlivých prvků.

Kromě výše jmenovaných pramenů jsou dalšími prameny využitými pro studium tohoto tématu především díla sv. Terezie od Ježíše – *Kniha života, Kniha o zakládání, Cesta k dokonalosti a Hrad v nitru*, dále prvotní řehole řádu karmelitánů, prvotní stanovy sester bosých karmelitek a rovněž současné stanovy sester. V práci sledujeme také církevní dokumenty, zvláště dokumenty II. vatikánského koncilu.

Limity této práce jsou dány především následujícími důvody. Zaprvé obě komunity sester jsou mladé a ze sester, které zažily jak Karmel před dobou internace, tak v období internace, již žije pouze jediná. Proto svědectví o životě sester před dobou Sametové revoluce byla tímto omezená. Tato poslední žijící sestra nám však poskytla přínosné svědectví, zvláště co se týče života sester v internaci; Karmel před internací zažila pouze tři roky, je proto pochopitelné, že tehdejší liturgická praxe jí utkvěla v paměti mnohem méně. Další svědectví nám poskytly mladší sestry, které znají informace k našemu tématu z vyprávění od starších sester. Druhým limitem této práce je, že karmelitky nemají zápisy ohledně rozhodnutí týkajících se liturgické praxe. To znamená, že informace ohledně toho, kdy byly jednotlivé zvyky zavedeny a kdy zrušeny, jsou pouze orientační.

² Odpovědi na tyto otázky jsou k dispozici k nahlédnutí u autorky této práce.

1 Tradice Karmelu

1.1 Historie řádu

Dříve, než začneme pojednávat o liturgickém životě sester karmelitek, seznámíme se nejprve stručně s historií karmelského řádu, což nám pomůže porozumět specifickému charismatu Karmelu a následně vyhodnotit, které liturgické prvky a řádové zvyklosti umožňují rozvoj tohoto charismatu, a které naopak mohou být jeho překážkou či brzdou.

Na rozdíl od většiny řádů nemá řád karmelitánů konkrétního známého zakladatele. Vznikl ve 12. století z laických poustevníků ve Svaté zemi. Původně se jednalo pravděpodobně o poutníky ze západní Evropy, kteří se zřejmě zavázali slibem zůstat ve Svaté zemi trvale. Proto se usadili na hoře Karmel a vedli zde poustevnický život podle příkladu proroka Eliáše. Těmto poustevníkům nevyhovovaly klasické, oficiálně potvrzené řehole, jako například řehole sv. Basila, sv. Benedikta nebo sv. Augustina, protože nechtěli mít pevný právní statut, ani se nechtěli vázat na konkrétní stálé místo, ale chtěli vést kající život na osamělém místě jako laici. Brzy však toto společenství začalo pociťovat potřebu posouzení a schválení svého způsobu života, proto se obrátili na jeruzalémského patriarchu sv. Alberta († 1214), aby jim pro jejich způsob života sepsal návod. Sv. Albert tak učinil někdy v letech 1206 – 1214, když jim dal tzv. *Pravidlo pro život* (latinsky *vitae formula*). Tak jejich způsob života potvrdil a tyto poustevníci se stali *karmelitány*. Nenavazovali tedy na některou již existující formu řeholního života, ani na mnišské hnutí, ale sv. Albert je zařadil do tradice klasické poustevnické spirituality z doby před sv. Benediktem. Na stranu druhou však sv. Albert v *Pravidlu pro život* klade silný důraz na komunitní život, což stojí do určité míry v protikladu ke spiritualitě otců pouště a naopak to odpovídá duchovnímu zaměření mendikantských řádů. Důvodem bylo zřejmě to, že sv. Albert byl jedním z předních poradců papeže Inocence III. v otázkách spojených s rozmachem mendikantského hnutí.³

³ Srov. STEGGINK, Otger, TICHGELER, Jo, WAAIJMAN, Kees. *Karmelitánská řehole: komentář*. Almelo: [b.n.], 1979. (Původní holandská studie. V češtině vydáno pro vnitřní potřebu Karmelu v České republice, redigoval P. Gorazd [Cetkovský], O.Carm., místo vydání, nakladatelství a rok vydání není uvedeno), s. 2–6.

Původní poustevníci žili v jeskyních a v domcích a čas trávili prací a modlitbou. Za svůj vzor brzy začali považovat právě proroka Eliáše, který pobýval na hoře Karmel, neboť pro ně byla cennou inspirací jeho horlivost pro Boha. Za svou patronku si zvolili Pannu Marii, které zasvětili první kapli a podle níž se také začali nazývat *Bratři blahoslavené Panny Marie z hory Karmel*.⁴

Již kolem roku 1238 však dochází kvůli nájezdům muslimů k postupnému přesunu karmelitánů do Evropy. Když karmelitáni přesídlili do Evropy, vyhledávali zpočátku odlehlé oblasti, kde mohli pokračovat ve svém kontemplativním způsobu života. Brzy však zvláště mladší členy, kteří neměli zkušenost s poustevnickým způsobem života na hoře Karmel, začalo oslovovat nově se rodící mendikantské hnutí.⁵ Již jsme se zmínili o tom, že samo *Pravidlo pro život sv. Alberta*, tzv. *prvotní řehole*, mělo některé prvky mendikantského života: představeným komunity je převor, který je vpředu a slouží komunitě. Není zde tedy takový důraz na vztah poslušnosti, jak je tomu u opata v mnišských komunitách, ale spíše jde o postoj vzájemné důvěry a směřování ke společnému cíli. Důležité záležitosti se projednávají společně a převor nemá rozhodující hlas. Rovněž zřeknutí se společného i soukromého vlastnictví, které nacházíme v *Prvotní řeholi*, je charakteristické pro žebravé řády.⁶ To bylo dobrým východiskem pro to, aby karmelitáni mohli být posléze začleněni mezi žebravé řády. K tomu došlo roku 1247, kdy na žádost bratří nechal papež Innocenc IV. přepracovat Albertovu prvotní řeholi. Nová, upravená a zmírněná, řehole tak změnila status laických poustevníků, neboť se podle ní stali řeholními osobami kanonického práva. Takto upravená řehole platí v řádu dodnes. Papež Inocenc IV. zařadil tento řád mezi řády žebravé a vyzval biskupy, aby ho přijímali do svých diecézí. Roku 1252 se poprvé objevuje označení *Řád blahoslavené Panny Marie z hory Karmel*.⁷

Přechod k mendikantskému způsobu života znamenal pro karmelitány podstatnou změnu především v tom, že se nově věnovali aktivnímu kázání evangelia spojenému s přecházením z místa na místo po vzoru prvních apoštolů a žili ve městě.⁸ Bratři karmelitáni žijí tímto způsobem života dodnes. Sestry karmelitky sice žijí v klauzuře

⁴ Srov. BUBEN, Milan M[ichael]. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích: žebravé řády*. 3. díl, 2. sv. Praha: Nakladatelství Libri, 2007, s. 145–149.

⁵ Srov. LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury a Praha: Vyšehrad, 2001, s. 270.

⁶ Srov. STEGGINK, Otger. *Karmelitánská řehole: komentář*, s. 6–7.

⁷ Srov. BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích: žebravé řády*, s. 151–154.

⁸ Srov. STEGGINK, Otger. *Karmelitánská řehole: komentář*, s. 8.

ve skrytosti, přesto však vnímají svůj způsob života jako apoštolský a to skrze modlitbu a oběti za církve.⁹

V místech, kde žili a působili karmelitáni, začaly již ve 13. a 14. století některé zbožné ženy usilovat o život podle ducha a řehole karmelského řádu. Později začaly žít společně a zasvěcovaly se Bohu. Proto papež Mikuláš V. díky vlivu bl. Jana Soretha, řádového generála v letech 1450 – 1471, bullou *Cum nulla* ze dne 7. října 1452 povolil zakládat kláštery klauzurovaných sester, ženské kontemplativní větve řádu, jako II. řád karmelitánů. Karmelitky žily již od počátku skrytým způsobem života, zcela oddané životu modlitby liturgie hodin, rozjímání Božího slova, práci a pokání. Tento způsob života byl dán dvojím. Jednak karmelskou spiritualitou a za druhé postavením ženy v tehdejší společnosti. Protože vnější aktivity v církvi i ve společnosti vykonávali muži a ženy se staraly o rodinu a domácnost, ani karmelitky nepůsobily navenek, ale cele se oddaly Kristu životem ve skrytosti. Tomuto způsobu života zůstávají věrné dodnes.¹⁰

1.1.1 Tereziánská reforma řádu

V 16. století, podobně jako jiné řády, byl karmelitánský řád v úpadku. Úpadek řeholní zbožnosti byl důsledkem situace v celé církvi, která byla poznamenána zvláště velkým západním schizmatem. V řeholních společnostech se nedodržovala chudoba, častá byla sexuální uvolněnost. Byla potřebná reforma, kterou provedl Tridentský koncil (1545 – 1563). S touto reformou církve souvisela také obnova karmelitánského řádu. Tu uskutečnila sv. Terezie od Ježíše¹¹ spolu se sv. Janem od Kříže¹², byť za cenu rozdělení řádu.

⁹ Srov. Stanovy bosých mnišek Řádu blahoslavené Panny Marie z hory Karmel upravené podle směrnic 2. vatikánského koncilu a platných kanonických norem, schválené Apoštolským stolcem roku 1991. In *Costituzioni delle Monache Scalze dell'Ordine della Beatissima Vergine Maria del Monte Carmelo adattate secondo le direttive del Concilio Vaticano II e le norme canoniche vigenti approvate della Sede Apostolica l'anno 1991*. Roma: Ordine dei Padri Carmelitani Scalzi - Casa Generalizia, 1991. (Citace z těchto stanov jsou uvedeny podle nepublikovaného překladu, který je ve vlastnictví kláštera bosých karmelitek v Dačicích, Dačice 2006), čl. 5.

¹⁰ Srov. HRUDNÍKOVÁ, Mirjam OP (ed.). *Řeholní život v českých zemích: řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 135–136.

¹¹ **Sv. Terezie od Ježíše (z Ávily)** se narodila 28. března 1515 v Ávile ve Španělsku a umřela 4. října 1582 v Albé de Tormes ve Španělsku. 2. listopadu roku 1535 vstoupila do karmelitánského kláštera Vtělení v rodném městě. Zde měla mystické prožitky. V roce 1562 jako reakci na úpadek řeholní kázně založila v Ávile první reformovaný klášter, sv. Josefa. Spolu se sv. Janem od Kříže založila celkem 17 ženských klášterů a 15 mužských klášterů. 12. března 1622 byla papežem Řehořem XV. prohlášena za svatou. 29. září 1970 ji papež Pavel VI. prohlásil za učitelku církve. Své mystické zkušenosti popsala v několika spisech. Napsala například svou autobiografii *Život*, spis *Cesta k dokonalosti*, *Vnitřní hrad*, *Kniha o zakládání* a další. Ve Španělsku je pro její obsáhlé mystické dílo nazývána *mystickou učitelkou*.

Kláster karmelitek v Ávile, který nese název Vtělení (*Encarnación*)¹³, kde sv. Terezie žila, byl příliš rozsáhlý, s vysokým počtem řeholnic (téměř dvě stě), a příliš rušný. Kvůli nedostatku finančních prostředků bylo totiž potřeba, aby řeholnice často přijímaly návštěvy, které klášter podporovaly, a aby pobývaly mimo klášter, kde hledaly pomoc. Kromě toho zde byly velké stavovské rozdíly mezi sestrami, na které byl kladen přílišný důraz. To vše narušovalo atmosféru kláštera, která měla podporovat možnost usebraného života, a sesterské společenství. Terezie se chtěla vrátit k tomu, co žili první poustevníci na hoře Karmel, usilovala o obnovu života modlitby v samotě. Proto roku 1562 založila v Ávile nový klášter, klášter sv. Josefa. Pro tento klášter zamýšlela malou komunitu s jednoduchým způsobem života a důrazem na sesterství, bez výsad a postavení.¹⁴ Spolu se sv. Janem od Kříže roku 1568 zakládá také první mužský klášter v Duruelo¹⁵. V letech 1562 – 1582 potom zakládá sv. Terezie ještě dalších 16 klášterů karmelitek po celém Španělsku. V roce 1576 si reformované kláštery vytvořily vlastní provincii v rámci karmelitánského řádu. Roku 1593 pak došlo k úplnému osamostatnění reformovaného tereziánského Karmelu. Řeholníci a řeholnice, kteří přijali tuto reformu, se nazývají bosí karmelitáni a bosé karmelitky.¹⁶

Srov. SCHAUBER, Vera - SCHINDLER Hanns Michael. *Rok se svatými*. 3. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 533–536.

¹² **Sv. Jan od Kříže** se narodil roku 1542 ve Fontiveros ve Španělsku a zemřel roku 1591 v Ubedě. Po smrti otce se Jan stěhuje s matkou do Mediny del Campo, kde vstupuje do útulku pro sirotky a chudé děti. Zde projevuje nadání pro studium. Slouží také jako ošetřovatel nemocných a dochází na přednášky k jezuitům. V jednadvaceti letech vstupuje do karmelitánského konventu v Medině, je poslán na teologická a filozofická studia do Salamanky. Později začíná uvažovat o přestupu k přísnějšímu řádu kartuziánů. V roce 1567 je vysvěcen na kněze a v Medině se poprvé setkává se sv. Terezií od Ježíše, která ho odvrací od úmyslu odejít ke kartuziánům a nabízí mu možnost žít kontemplativní ideál v reformovaném Karmelu. Roku 1568 začíná žít v prvním domě bosých karmelitánů v Duruelu a s horlivostí se účastní reformního díla sv. Terezie. Když se zvedl odpor proti reformě ze strany nereformovaných karmelitánů, je Jan jako příslušník reformy tajně uvězněn v Toledu. Zde prožívá hluboká a bolestná duchovní očistění a zde také začíná jeho mystický život a literární činnost. Po útěku z vězení následují nejneprodnější léta jeho života, která stráví v Andaluzii. Stává se vikářem, duchovním vůdcem spolubratrů a karmelitek, vychovatelem, rektorem koleje bosých karmelitánů, zakládá konvent, dále se stává převorem v Granadě a dokončuje svá díla *Duchovní píseň*, *Výstup na horu Karmel*, *Temnou noc* a *Živý plamen lásky*. Roku 1588 se stává prvním defínitorem generálního vedení kongregace a v roce 1589 představeným v klášteře v Segovii. V noci z 13. na 14. prosince umírá v Ubedě jako prostý řeholník, později je jeho tělo převezeno do Segovie, kde je pohřben dodnes. Blahořečen byl roku 1675 a svatořečen roku 1726. Roku 1926 byl vyhlášen Učitelem církve a roku 1952 patronem španělsky píšících básníků. Srov. KOHUT, Vojtěch OCD. *Všeobecný úvod – I. Život*. In JAN OD KRÍŽE. *Krátké spisy a korespondence*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 9–20.

¹³ O klášteře Vtělení je možné se více dočíst například v této publikaci ALVAREZ, Tomas CD. – DOMINGO, Fernando CD. *Santa Teresa di Gesù, Viaggi e messaggio*. Firenze (Italia): Monte Carmelo – Burgos (Spagna), 1981, s. 16–17.

¹⁴ Srov. McGREAL, Wilfrid O.Carm. *U Eliášova pramene: prameny karmelitánské spirituality*. Edice karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 42–45.

¹⁵ Nachází se ve Španělsku mezi Salamankou a Ávilou.

¹⁶ Srov. BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích: žebravé řády*, s. 149–157.

1.2 Spiritualita a charisma řádu, povolání bosých karmelitek

Původním povoláním karmelitánů, které později následovaly také karmelitky, je povolání k poustevnickému způsobu života, podle vzoru proroka Eliáše a pod ochranou Panny Marie. Díky přijetí společné řehole, byl později tento způsob poustevničení změněn ve společenství poustevníků. To znamená, že už nežil každý nezávisle podle svého, nýbrž ve společenství, podle určitých pravidel. S postupným stěhováním na západ se však karmelitánští poustevníci přizpůsobili novému řeholnímu ideálu – životu v bratrském společenství spojeným s vycházením mezi lidi. Karmelitky však toto vycházení mezi lidi nenásledovaly a dále žijí v klauzuře.

Důležitými body karmelitánské řehole jsou život v poslušnosti vůči Ježíši Kristu, rozjímání dnem i nocí o zákonu Páně a bdění na modlitbách, společenství bratří s převorem, který společenství slouží a bratři ho mají v pokorné úctě, biblické zaměření a poslední důležitou charakteristikou řehole je její moudrá vyváženost.¹⁷

Na toto původní charisma řádu navazuje také sv. Terezie od Ježíše, když zakládá reformovaný klášter sv. Josefa v Ávile. Poznatky o způsobu života prvních poustevníků na hoře Karmel Terezie přejímá z řádové tradice v klášteře Vtělení, především díky řádové liturgii, tradiční ikonografii svatých a duchovní četbě. O této návaznosti píše na několika místech ve svých dílech:

„Tak i my, které nosíme tento posvátný šat Karmelu, všechny jsme povolány k modlitbě a ke kontemplaci, neboť to byl náš počátek, a jsme potomstvo oněch svatých otců z hory Karmel, kteří ve velké samotě a v naprostém pohrdání světem hledali tuto radost, tuto vzácnou perlu, o níž mluvíme; a přesto jen málokterá z nás se disponuje k tomu, aby dosáhla, co nám Pán odhaluje.“¹⁸

A na jiném místě Terezie píše: „Mějme na paměti své prosté zakladatele, ty svaté Otce, kteří jsou našimi předky a o nichž víme, že došli k Bohu cestou pokory a chudoby.“¹⁹ Terezie se tedy při zakládání nového kláštera navrácí k ryze kontemplativnímu životu, který chce žít v malé skupině sester, v mlčení a samotě.

¹⁷ Srov. DOBHAN, Ulrich OCD. *Spiritualita Karmelu*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994, s. 7–15.

¹⁸ TEREZIE OD JEŽÍŠE. *Hrad v nitru*. Edice Karmelitánská spiritualita. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991, 5H 1,2.

¹⁹ TEREZIE OD JEŽÍŠE. *Kniha o zakládání*. Edice Karmelitánská spiritualita. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991, Z 14,4.

Zavádí však sesterské sdílení při rekreacích, které mají pevné časové ukotvení během dne.

U karmelitek se tedy jedinečným způsobem snoubí věrnost poustevnickým počátkům řádu a zároveň neustálé úsilí o obnovu, tak jak o tom mluví také současné stanovy sester:

„Bosé mnišky Řádu blahoslavené Panny Marie z hory Karmel patří k řeholní rodině, která je obdařena vlastním charizmatem, aby plnila zvláštní poslání v Kristově mystickém těle. Aby byla tato rodina novým vyjádřením Karmelu, spojuje v sobě věrnost duchu a starobylým řádovým tradicím s vůlí k ustavičné obnově podle slov svaté Matky Terezie od Ježíše: 'Pro lásku našeho Pána vás prosím (...) zaměřme svůj pohled na svaté proroky, z nichž náš řád vyšel'²⁰ a současně: 'Začínáme neustále, začínáme vždy znovu postupovat od dobrého k lepšímu'^{21, 22}

Pro Terezii znamená poustevnický ideál primárně vstupování do důvěrného vztahu s Bohem a hledání Boha ve vlastním srdci, čemuž napomáhá také odloučení se od světa a život v klauzuře. Vstupní branou do tohoto vztahu s Bohem je podle sv. Terezie modlitba²³, především ta vnitřní, která má být základem reformovaných klášterů.²⁴

Skrze modlitbu a přebývání před Boží tváří se stávají karmelitky plodnými také pro všechny lidi. Povolání bosých karmelitek výstižně charakterizují jejich stanovy, ve kterých se píše:

„Bosé karmelitky žijí svůj církevní kontemplativní život v harmonii mezi ovzduším samoty a mlčení a životem sesterského společenství.“²⁵ „Spojení s ukřižovaným a zmrtvýchvstalým Ježíšem, jeho následování podle evangelia a připodobnění se jeho matce Marii je hlavním úkolem karmelitky. Tak se stává tajemně plodnou, když v Bohu nachází všechny lidi a skrytě je přivádí blíž k němu.“²⁶

Spiritualitu a povolání karmelitek také krásně představuje bl. Alžběta od Nejsvětější Trojice, francouzská bosá karmelitka, když ve svých dopisech píše:

„Nedovedete si představit, jakým koutkem nebe je Karmel! V mlčení a samotě zde žijeme samotné se samotným Bohem. Vše o Něm vypovídá, vše nás odkazuje na Jeho přítomnost. Modlitba je zde

²⁰ Z 29,33.

²¹ Z 29,32.

²² NS 1.

²³ Srov. 1H 1,7.

²⁴ Srov. TEREZIE OD JEŽÍŠE. *Cesta k dokonalosti*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, CV 4,9.

²⁵ NS 11.

²⁶ Karmel Matky Boží, klášter bosých karmelitek v Dačicích. *Úvodem* [2013-11-19]. <www.karmelitky.cz>.

naším hlavním, měla bych říci jediným zaměstnáním, neboť karmelitka by se nikdy neměla přestat modlit.“²⁷

„Životem karmelitky je společenství s Bohem od rána do večera a od večera do rána. Pokud by On nenaplňoval naše cely a naše chodby, jak by všechno bylo prázdné! Avšak my Jej spatřujeme ve všem, neboť Ho nosíme v sobě.“²⁸

Terezie jako zakladatelka tereziánského Karmelu je pro celý řád vzorem a stálým zdrojem inspirace, proto jsme věnovali takový prostor těm úryvkům z jejích spisů, v nichž vysvětluje, co vnímá jako podstatu karmelské spirituality a charismatu a popisuje důvody, které ji k založení reformovaného kláštera vedly. Nyní se ještě stručně podíváme na to, co se vlastně míní termínem spiritualita, jak spiritualita Karmelu vychází ze spirituality církve a jaký je vztah mezi spiritualitou Karmelu a spiritualitami jiných řádů.

1.3 Spiritualita církve, spiritualita Karmelu a jiné spirituality

Slovník spirituality nabízí tuto definici spirituality:

„Spiritualita je životní syntéza celého Kristova tajemství vytvořená pod vlivem Ducha svatého tak, že uspořádává jeho jednotlivé prvky kolem konkrétního stavebního principu, jenž pak charakterizuje jeho celkový projev.“ Jde o: „praktický, konkrétní způsob života, který je harmonicky uspořádán, (...) o takové propojení jednotlivých životních skutečností a hodnot, jež umožňuje jejich vyrovnané fungování uvnitř i navenek.“²⁹

Cílem tohoto způsobu života je vždy dovést věřícího člověka do zkušenosti společenství s Kristovým tajemstvím. Za účelem dosažení tohoto cíle existují rozličné školy spirituality, jinou spiritualitu bude mít řád pro Bohu zasvěcené osoby, jinou hnutí, do kterého mohou patřit jak osoby Bohu zasvěcené, tak například manželské páry či vdaní nebo ženatí jednotlivci apod. Rozdíl mezi jednotlivými spiritualitami však nemůžeme hledat v jejich podstatě, protože ta je pro každou stejná, tajemství Ježíše Krista, ale pouze v jejich metodách, které se mohou lišit a které nemusí být vždy příhodné pro každého věřícího křesťana; také některé prvky mohou být shodné, avšak

²⁷ ALŽBĚTA OD TROJICE. Dopis č. 120. In SICARI, Antonio Maria. *Alžběta od Trojice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011, s. 121.

²⁸ ALŽBĚTA OD TROJICE. Dopis č. 179. In SICARI, Antonio Maria. *Alžběta od Trojice*, s. 121.

²⁹ KOHUT, V[ojetěch]. Pojem spirituality. In FIORES, Stefano de – GOFFI, Tullo (ed.). *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 906.

může na ně být kladen různý důraz. Nicméně univerzální spiritualitou, která je základem pro všechny křesťany, je spiritualita církve neboli spiritualita liturgická, protože je spiritualitou těch, kdo v církvi naplno žijí křesťanský život, který od církve přijali ve křtu a živí ho a rozvíjejí účastí na svátostných úkonech. Liturgická spiritualita je tedy základní a od ní se odvíjí všechny ostatní spirituality, také karmelská.³⁰ „Obecná křesťanská spiritualita však neexistuje sama o sobě a nezávisle na jednotlivých spiritualitách přítomných v jejím lůně, (...) naopak, ona sama se projevuje v té míře a způsobem, jakým se projevují spirituality jednotlivých skupin věřících, které k ní patří. (...) Tyto projevy musí být pochopitelně usměřňovány tak, aby byly smysluplné a užitečné pro celek.“³¹

Když tedy budeme uvažovat o spiritualitě karmelitek, resp. o jejich způsobu modlitby, zvláště liturgické, budeme mít na paměti, že jde pouze o jeden ze způsobů, kterým lze dosáhnout společného cíle a že základem této spirituality je spiritualita církve, tedy tajemství Ježíše Krista. A protože ze stejného pramene čerpají i ostatní spirituality, jsou mnohé prvky společné a navzájem se prolínají.

1.4 Organizace, řízení řádu a normy

Nyní stručně představíme způsob organizace a řízení řádu karmelitek a jednotlivých klášterů, neboť s tím souvisí otázka, kdo má v jakém rozsahu pravomoc rozhodovat o podobě klášterní liturgie. Rovněž si řekneme, podle jakých norem se sestry karmelitky řídí, a které normy upravují liturgický život.

„Bosé mnišky řádu blahoslavené Panny Marie z hory Karmel tvoří spolu s bosými bratry jedinou řeholní rodinu v církvi. (...) Žijí v právně samostatných kláštorech („sui iuris“), pod vedením a péčí převorky, která je vyšší představenou.“³² Pomocí převorce je generální představený, který má sloužit všem klášterům řádu přímo nebo prostřednictvím svých spolupracovníků. Má navštěvovat komunity a vykonávat pastorační vizitace v kláštorech, při nichž má pozorně vyslechnout mnišky, prozkoumat různé stránky tereziánského života komunity, pomoci jim svými radami a směrnicemi,

³⁰ Srov. AUGÉ, Matias. *Liturgická spiritualita*. Trnava: Dobrá kniha, 2001, s. 90–91.

³¹ KOHUT, V[ojtěch]. Pojem spirituality. In FIORES, Stefano de (ed.). *Slovník spirituality*, s. 907.

³² NS 199–200.

a pokud je to zapotřebí, má předkládat případná opatření příslušné autoritě. Zvláště se má starat, aby se komunitám dostávalo přiměřené pomoci a formace.³³

„Protože je každý klášter papežského práva, závisí na Apoštolském stolci v tom, co se týká vnitřního řízení a kázně. Výkon bezprostřední odpovědnosti nad kláštery svěřuje Apoštolský stolec řádovému představenému podle Stanov nebo diecéznímu biskupovi podle normy práva.“³⁴ Kláštery bosých karmelitek v Praze i v Dačicích jsou svěřeny řádovému představenému, tedy patří pod pravomoc řádu, do ligurské provincie. Převorce v jejím úřadě pomáhají tři rádkyně. První rádkyně úzeji spolupracuje s převorkou při řízení kláštera, jejím úkolem je také velmi pečovat o to, aby se liturgie slavila důstojně a beze spěchu.³⁵

Nejvyšší autoritou v řízení kláštera je „klášterní kapitula, která sestává z mnišek se slavnými sliby, které mají aktivní hlasovací právo, pod předsednictvím převorky“³⁶. „Zvláště jí přísluší chránit duchovní dědictví společnosti, (...) a provádět jemu odpovídající přiměřenou obnovu, volit nejvyššího představeného, projednávat závažné záležitosti a vydávat předpisy, kterými se musí všichni řídit.“³⁷

Základním zákoníkem bosých karmelitek je Řehole svatého Alberta, jeruzalémského patriarchy, potvrzená Inocencem IV.³⁸ a Stanovy upravené podle směrnic 2. vatikánského koncilu a platných kanonických norem, schválené Apoštolským stolicí roku 1991. Do těchto stanov byly převzaty normy navržené svatou Matkou ve Stanovách z roku 1567 (tzv. Prvotní stanovy) a Stanovy potvrzené kapitulou v Alcalá roku 1581 (jedná se o původní stanovy přepracované a zdokonalené kapitulou v Alcalá v důsledku potřeby zapracovat výnosy Tridentského koncilu a zohlednit skutečnost, že se řád rozrůstá).³⁹

Nezměněné však zůstává tereziánské charizma a způsob života, vycházející ze stanov daných svatou Terezií a jejích dalších spisů.⁴⁰ „Výhradně Apoštolskému stolci přísluší autenticky vykládat Řeholi a Stanovy, zrušit je nebo z nich něco ubírat nebo v nich cokoli změnit.“⁴¹

³³ Srov. NS 242 a 244.

³⁴ Srov. NS 201.

³⁵ Srov. NS, 217 a 220.

³⁶ NS 223.

³⁷ CIC, kán. 631 § 1.

³⁸ Srov. kapitola 1.1 této práce *Historie řádu*.

³⁹ Srov. NS 12–16.

⁴⁰ Svou duchovní nauku a pedagogiku kontemplativního života svým sestrám sv. Terezie předkládá v knize *Cesta k dokonalosti, Vnitřní hrad* a v dalších svých spisech, jako jsou kniha *Života* a *Knihy o zakládání*, případně její dopisy, kde sestry učí způsobu života bosé karmelitky.

⁴¹ NS 17.

Kromě těchto základních zákoníků stanovy mluví také o tom, že „v rámci doplňkových zákoníků mohou kláštery podle různých zákonitých tradic Karmelu upravit svůj řeholní život zvláštními normami, za podmínky, že budou bez porušení zachovány předpisy Stanov“⁴². Tyto partikulární zákoníky mají odrážet specifické podmínky, ve kterých se kláštery v různých částech světa nacházejí, proto nebyl vydán společný direktář pro celý řád. Tato případná doplňková pravidla mají být předložena generálním představeným ke schválení Apoštolskému stolci, aby se zaručila jejich větší stálost. Jiná ustanovení pro obvyklý běh řeholního života si mohou vydat kláštery samy, taková pak schválí klášterní kapitula za podmínky, že nejsou v rozporu s obecným právem nebo s vlastním právem schváleným Apoštolským stolcem.⁴³

Před II. vatikánským koncilem se v tomto doplňkovém zákoníku, tzv. direktáři, nacházelo mnoho předpisů o slavení liturgie. Posledním direktářem, kterým se řídily také karmelitky v Praze, byl direktář z 5. února 1935⁴⁴. Ten byl ještě společný pro celý řád. V současné době žádný takový předpis, který by byl pro kláštery karmelitek v Praze a v Dačicích závazný, vydán není, proto jsou ustanovení týkající se liturgie, která nejsou obsažena ve stanovách, vyhrazena rozhodnutí klášterní kapituly. Od té stanovy očekávají rozhodnutí například v otázce kajících skutků⁴⁵, liturgického zpěvu⁴⁶ či modliteb u stolu⁴⁷ a dalších. Tato rozhodnutí však musí brát v potaz církevní směrnice a tradici řádu.⁴⁸

⁴² NS 18.

⁴³ Srov. CIC, kán. 587 a NS 19.

⁴⁴ Srov. *Ordinarium sester řádu nejblahoslavenější Panny Marie z hory Karmel* (ze dne 5. února 1935). 2. přepracované vydání. Řím: Generalát, 1935. (V práci je použit překlad ve vlastnictví sester bosých karmelitek v Praze z roku 1947.) V práci používáme pro toto „ordinarium“ slova direktář, neboť tento termín je pro naše účely přesnější.

⁴⁵ Srov. NS 51.

⁴⁶ Srov. NS 74.

⁴⁷ Srov. NS 93.

⁴⁸ Srov. NS 93.

2 Vztah karmelitánů k liturgii v historii

Jak jsme uvedli výše⁴⁹, stěžejním bodem charismatu bosých karmelitek je povolání ke kontemplaci a k vnitřní modlitbě. Nyní bychom si měli odpovědět na otázku, jaká je ve vztahu k tomuto cíli role liturgického života karmelitek a na něj navazujících řádových zvyklostí, jimž se věnujeme v této práci. V páté kapitole této práce uvidíme, že liturgická modlitba tvoří podstatnou část jejich denního řádu. Následující podkapitoly, v nichž chceme nastínit vztah karmelitánů k liturgii v historii a jejich historickou liturgickou praxi, by nám měly pomoci pochopit, proč tomu tak je.

2.1 Liturgický život počátků řádu

Od samého počátku řádu jsou základními pilíři karmelitánského způsobu života modlitba a kontemplace.⁵⁰ Ve 13. století, tedy v době, kdy se řád karmelitánů formoval, bylo modlitební náplní dne karmelitánů, jako všech řeholníků, společné slavení eucharistie, božského officia a lectio divina. Neexistovala pevně stanovená doba pro meditaci.⁵¹ O tom, jak vypadala liturgická praxe a modlitební život prvních poustevníků na hoře Karmel, nám podává zprávu především karmelitánská řehole, kde se říká, že se každý den ráno mají bratři scházet ke slavení eucharistie a modlit se denní modlitbu církve. Přičemž ti, kdo se ji neumějí modlit, mají nahradit jednotlivé části denní modlitby církve modlitbou příslušného počtu Otčenáše. Po zbytek času, nejsou-li z oprávněných důvodů jinak zaměstnáni, mají zůstat ve svých celách nebo poblíž nich, dnem i nocí rozjímat o zákonu Páně a bdít na modlitbách.⁵² Je zde tedy vyváženě přítomna jak modlitba liturgická (slavení mše svaté, modlitba denní modlitby církve), tak rozjímavá modlitba, která má vyplňovat ostatní části dne, byť ta není organizována společně.

Řehole nám však poskytuje ještě jednu důležitou informaci ohledně liturgické praxe prvních karmelitánů, když upřesňuje, jak se bratři mají modlit kanonické hodinky.

⁴⁹ V kapitole 1.2 *Spiritualita a charisma řádu, povolání bosých karmelitek*.

⁵⁰ Srov. Prvotní řehole Řádu blahoslavené Panny Marie z hory Karmel, daná jeruzalémským patriarchou svatým Albertem, upravená a potvrzená Inocencem IV. In GIORDANO, Silvano OCD (ed.). *Karmel ve Svaté zemi od počátků až po současnost*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 70–73, čl. 10 a 11.

⁵¹ Srov. VALABEK, Redemptus Maria O.Carm. Karmelitánská spiritualita patří do církve. In HOSLER, Matthäus O.Carm. – VALABEK, Redemptus Maria O.Carm. *Karmel v české církvi: 650 let, historická studie, aktuální nástin karmelitánské spirituality*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 26–27.

⁵² Srov. PŘ 10, 11 a 14.

V řeholi se píše: „ať se je modlí podle ustanovení svatých otců a schváleného zvyku církve“⁵³. Liturgická praxe bratří má být tedy stejná jako liturgická praxe místní církve. Proto první karmelitáni používali liturgické knihy, které byly schváleny k užívání jeruzalémské církve. Vědci 20. století se ovšem shodují v tom, že tato jeruzalémská liturgie, kterou karmelitáni přejali, byla inspirována římskou a galskou⁵⁴ liturgií, kterou karmelitáni slavili nejprve ve své zemi a potom v Jeruzalémě. Tyto latinské rity podstoupily ve Svaté zemi inkulturaci a smísily se s praxí slavení jeruzalémské církve a tak daly vzniknout specifickému rituálu, který karmelitáni pravděpodobně přejali jako běžnou praxi slavení.⁵⁵

Jeruzalémská liturgie byla nejvíce ovlivněna blízkostí míst, na kterých se odehrály nejvýznamnější události Kristova života. Zvláště o velikonočních a vánočních svátcích se věřící přicházeli na tato místa a předčítaly se tam příslušné texty a některé události z Ježíšova života se též napodobovaly, například Ježíšův vjezd do Jeruzaléma slavnostním průvodem s ratolestmi. Tento bohatý liturgický život se v Jeruzalémě rozvinul ve 4. století po vyhlášení náboženské svobody pro církve za Konstantina Velikého a po vybudování kostelů na důležitých místech Kristova života. Jelikož do Svaté země přicházeli poutníci, kteří se opět vraceli do míst svého bydliště, staly se jeruzalémské obyčeje známé po celé církvi a začaly se též napodobovat, zvláště při liturgii Svatého týdne.⁵⁶ K nejdůležitějšímu prameni patří především zpráva z poutě do Svaté země křesťanky vysokého společenského postavení Egerie ze 4. století, která byla nalezena v 19. století. Poutnice zde podrobně popisuje, kromě jiného, právě průběh Jeruzalémské liturgie.⁵⁷ Důležité informace o liturgii v Jeruzalémě nám podávají rovněž *mystagogické katecheze* Cyrila Jeruzalémského, zhruba z téže doby.⁵⁸

Avšak tento specifický ritus, který karmelitáni přejali a který vznikl spojením jeruzalémské, římské a galské liturgie musel být ještě z několika důvodů postupně upraven. Za prvé byla tato liturgie původně určená pro početnou komunitu a karmelitáni ji měli slavit v malé skupince poustevníků. Za druhé byla nutná úprava v okamžiku, kdy

⁵³ PŘ 11.

⁵⁴ Do galského typu liturgie se řadí všechny západní rity s výjimkou liturgie Říma a okolí. Srov. ADAM, Adolf. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 41.

⁵⁵ Srov. MIDILI, Giuseppe O.Carm. a REDAKCE. *Liturgia*. In BOAGA, Emanuele O.Carm. – BORRIELLO, Luigi OCD. (ed.). *Dizionario Carmelitano*. Roma: Città Nuova, 2008, s. 525.

⁵⁶ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Edice Teologie. Praha: Vyšehrad, 2008. s. 168–169; 235.

⁵⁷ Srov. EGERIAE. *Itinerarium Egeriae*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1999.

⁵⁸ Srov. CYRIL JERUZALÉMSKÝ. *Mystagogické katechese*. Edice Prameny spirituality. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 1997.

se poustevníci přesunuli na západ a měli slavit ritus, který vznikl v náboženském a sociálním kontextu velmi odlišném od evropského. Tento ritus byl silně vázaný na posvátná místa, především na svatý hrob, a na poustevnický způsob života. Prvky vázané na fyzickou přítomnost posvátných míst – odkazy na budovy, místa, relikvie, průvody z jednoho posvátného místa na druhé – musely být zcela eliminovány nebo značně omezeny.⁵⁹

Pro nás je důležité především to, že život prvních karmelitánů se soustřeďoval kolem liturgického slavení a že toto slavení mělo odpovídat praxi místní církve.

2.2 Liturgický život počátků reformovaného Karmelu

Když sv. Terezie od Ježíše zakládá nový klášter sv. Josefa v Ávile, staví na jedné straně na tradiční spiritualitě Karmelu, kterou bychom mohli charakterizovat jako život v Boží přítomnosti a neustálé modlitbě podle vzoru proroka Eliáše, pod ochranou Panny Marie, avšak na straně druhé tomuto řádu dává novou charakteristiku. Jelikož si uvědomuje, že se karmelský řád, z důvodů uvedených výše⁶⁰, původnímu charismatu řádu vzdálil a že se nezachovává řehole v její původní přísnosti, pokouší se znovuoživit kontemplativní charisma Karmelu, navrácí se k původní nezmírněné řeholi, a zároveň zavádí některé nové specifické prvky nebo uvádí v soulad prvky již přítomné, jak uvidíme na konci této kapitoly.⁶¹

Proces Tereziina reformního úsilí při zakládání nového kláštera byl provázen mnoha mystickými milostmi, které byly jeho hybnou silou, nicméně v celém reformním díle lze pozorovat rovněž prvky přirozené zkušenosti klášterního života ve Vtělení. Zatímco studium mystických milostí spadá do oboru spirituální teologie, a pojednání o nich by tedy přesahovalo rámec této práce, podrobnější pojednání o přirozeném základu, z něž Terezie při reformě vychází, nám umožní získat představu o významu liturgie pro utváření její koncepce. Abychom poznali tento přirozený základ, popíšeme stručně, jak vypadal život v klášteře Vtělení, do kterého ve svých dvaceti letech Terezie vstoupila a ve kterém více než dvacet let žila, zvláště co se týče liturgické praxe. Budeme při tom

⁵⁹ Srov. MIDILI, Giuseppe. Liturgia. In BOAGA, Emanuele (ed.). *Dizionario Carmelitano*. s. 525–526. O historických okolnostech je možné se dočíst v témže slovníku pod heslem *Historie Karmelu* na straně 845–864.

⁶⁰ Srov. kapitola 1.1.1 této práce *Tereziánská reforma řádu*.

⁶¹ Srov. TEREZIE OD JEŽÍŠE. *Život*. Edice Karmelitánská spiritualita. 2. vydání. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991., s. 36–26; 27.

vycházet především z práce bosého karmelitána Jesús Murilla, která nese název *Komunita u sv. Terezie od Ježíše*, ve které se právě touto Tereziinou zkušeností z kláštera Vtělení zabývá a z knihy *Života*, kde sv. Terezie na pár místech o této komunitní zkušenosti kláštera ve Vtělení píše.

Když Terezie vstupovala do kláštera Vtělení v Ávile, bylo v něm kolem 180 řeholnic. Byly to mnišky se slavnými sliby a chórovou modlitbou, které neslibovaly přísnou klauzuru⁶². Tato komunita shledávala svou identitu téměř výlučně v chórových a liturgických úkonech. Přestože byla v klášteře základní věrnost chóru a společným modlitbám a bylo předepsáno mlčení, bylo vzhledem k vysokému počtu řeholnic a vzhledem k ekonomické nouzi komunity, kvůli které byly sestry nuceny vycházet ven a hledat pomoc zvenčí, obtížné udržet odpovídající atmosféru mlčení a modlitby.⁶³

Součástí denního řádu této komunity byly liturgické a ústní modlitby, nikoliv však vnitřní modlitba jako společný úkon komunity.⁶⁴ Terezie však nad rámec řeholní povinnosti téměř od počátku svého řeholního života věnuje určité hodiny dne vnitřní modlitbě.⁶⁵ Když pak zakládá klášter sv. Josefa, zavádí do pevného denního řádu také dvě hodiny vnitřní modlitby.⁶⁶

Když vytváří stanovy pro novou komunitu sester, automaticky je začíná popisem denního řádu, který je tvořen především mší svatou a denní modlitbou církve.⁶⁷ Vidíme tedy, že Terezie přebírá z denního řádu kláštera Vtělení mši svatou a denní modlitbu církve jako něco samozřejmého. Pokračuje rovněž v užívání vlastního řádového ritu, aby se neodloučila od kořene Karmelu.⁶⁸ Aby Terezie dosáhla odpovídající atmosféry vhodné pro modlitbu a život v usebrání, omezuje maximální počet sester v komunitě na třináct.⁶⁹ Z téhož důvodu zavádí v klášteře sv. Josefa přísnější klauzuru.⁷⁰

⁶² Srov. Ž 4,5; 7,3.

⁶³ Srov. MURILLO, Jesús. *Comunidad en Santa Teresa de Jesús*. In ALVAREZ, Tomas OCD (ed.). *Diccionario de Santa Teresa de Jesús*. Burgos: Monte Carmelo, 2006, s. 366–381. (srov. také Karmel Matky Boží, klášter bosých karmelitek v Dačicích. *Texty – komunita* [2013-11-19]. <<http://www.karmelitky.cz/texty/>>.)

⁶⁴ Srov. PEROUTKA, David OCD. *Pramen: vnitřní život podle Terezie z Avily*. Edice Carmelitana. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013, s. 52–53.

⁶⁵ Srov. Ž 7,2. „Vnitřní modlitbou nazýváme modlitbu, která nespočívá v pronášení ustálených slovních formulí, ale ve vnitřním usebrání (rozjímavém či kontemplativním) (...) Vnitřní modlitba pro Terezii není jen příležitostnou praktikou, nýbrž životní cestou, základním postojem.“ PEROUTKA, David OCD. *Pramen*, s. 19.

⁶⁶ Srov. Prvotní stanovy dané svatou Terezií bosým karmelitkám (1567-1568). Dačice: [b.n.], [b.v.]. Nepublikovaný překlad ve vlastnictví kláštera bosých karmelitek v Dačicích, čl. 2;7.

⁶⁷ Srov. Prvotní stanovy dané svatou Terezií bosým karmelitkám, čl. 1–8.

⁶⁸ Srov. MIDILI, Giuseppe. Liturgia. In BOAGA, Emanuele (ed.). *Dizionario Carmelitano*, s. 528.

⁶⁹ Srov. Ž 36,29; CV 4,7; Z 1,1. Později tento počet sama Terezie s ohledem na potřeby domů zvýšila na 21 řeholnic. Tento počet zůstává v platnosti dodnes.

⁷⁰ Srov. Ž 33, 2.

Terezie modlitbu neodděluje od ostatního života, ale právě naopak klade důraz na to, že je s ním úzce spojena. Než začíná ve své knize *Cesta k dokonalosti* pojednávat o vnitřním životě modlitby, zabývá se třemi věcmi a klade sestrám na srdce, aby je zachovávaly. První je láska, druhou věcí je nelpění na tvorech a třetí je opravdová pokora, kterou považuje za tu, která musí být první a objímat obě věci předchozí.⁷¹ Modlitbu spojuje také s posty, kajícími úkony a mlčením a říká, že: „má-li se člověk opravdu modlit, pak musí sahat k těmto prostředkům, neboť modlitba a změkčilost nejde dohromady“⁷².

Pro Terezii bylo vždy důležité přátelství. Byla velmi komunikativní a přátelská. Proto také rozjímavou modlitbu charakterizuje jako „důvěrný vztah přátelství, častý rozhovor mezi čtyřma očima s Tím, od něhož víme, že nás miluje“⁷³. Terezie klade důraz na to, aby kontemplace a sesterství byly dvěma prvořadými hodnotami a to ve vzájemném harmonickém spojení. Zatímco v klášteře Vtělení převažoval tón vzájemného respektu a úcty, zdůrazňuje se především láska v duchu sesterské korekce a konstituce nemluví o komunitních chvílích společného sesterského dialogu, Terezie do denního řádu zavádí dohromady dvě hodiny rekreace během dne (po obědě a po kompletáři)⁷⁴, které mají sloužit sestrám ke vzájemnému dialogu, zotavení a poznání potřeb sester^{75 76}.

Terezie si rovněž uvědomuje, že tato komunita není shromážděna pouze pro své posvěcení, ale také proto, aby žila pro církve a pro celé lidstvo. Proto klade opakovaně sestrám na srdce, že důvodem, proč je Pán shromáždil, je, aby se modlily a konaly pokání za církve, zvláště pak za představené, kněze a kazatele.⁷⁷

Vidíme tedy, že Terezie automaticky počítá s liturgií jako s jakýmsi základem komunitního života, který je uspořádán tak, aby byl v harmonickém vztahu se všemi ostatními prvky života karmelitky. V následující kapitole pak pojednáme konkrétněji o vztahu Terezie a Jana k liturgii.

⁷¹ Srov. CV 4,4.

⁷² CV 4,2.

⁷³ Ž 8,5.

⁷⁴ Srov. PS 26; 28.

⁷⁵ Srov. Z 13,5.

⁷⁶ Srov. MURILLO, Jesús. *Comunidad en Santa Teresa de Jesús*, s. 366–381.

⁷⁷ Srov. CV 1,2–5; 3,1–2; 3,10.

2.3 O liturgii v dílech sv. Terezie od Ježíše a sv. Jan od Kříže

V dílech sv. Terezie od Ježíše a sv. Jana od Kříže žádné systematické pojednání o liturgii jako takové nenajdeme, vyjma Prvotních stanov sv. Terezie, kde předepisuje, v jaký čas se mají modlit jednotlivé části liturgie hodin apod. (Pokyny sv. Terezie v těchto stanovách daných, které se týkají našeho tématu, jsme zpracovali do tabulky, která je součástí páté kapitoly této práce.) Jejich reflexe se vždy zaměřovala přednostně na pojednání o osobní vnitřní modlitbě a o tom, jak se má k ní člověk disponovat. Přeci jen však v jejich dílech několik pro nás užitečných zmínek či komentářů, které poukazují na to, jaký postoj Terezie a Jan k liturgii zaujímal, najdeme a o těch nyní pojednáme.

2.3.1 Sv. Terezie od Ježíše

Pro Terezii byla liturgie velmi důležitá, samozřejmě především mše svatá (nejintenzivnější mystické milosti přijímá v souvislosti s eucharistií⁷⁸), ale kromě té, pro ni byla školou života a stálým zdrojem formace zvláště liturgie hodin. Díky ní se modlila spolu s celou církví a jejím jménem, mohla v ní zakoušet krásu žalmů a skrze ni se seznamovala s jednotlivými částmi bible. To, že pro ni byla liturgie hodin důležitá, si můžeme ověřit na několika případech. Pokynům ohledně liturgie hodin Terezie věnuje hned první řádky stanov⁷⁹, jedna z prvních věcí při zakládání kláštera, na kterou Terezie dbala, bylo, aby se mohly sestry začít co nejdříve modlit liturgii hodin⁸⁰, rovněž když musela Terezie recitovat hodinky mimo chór (při nemoci či na cestách při zakládání), opatřila si společnost spolusester, aby je nemusela recitovat sama.⁸¹

Terezie však měla vztah také k lidové zbožnosti, se kterou měla zkušenost už z dětství a potom z řeholního života. V její době hrála lidová zbožnost velmi významnou roli. Terezie ji, byť velmi protříbenou, včleňuje do svého mystického

⁷⁸ Srov. Dokument *Pro vás jsem se narodila (Per voi sono nata): návrh na přípravu oslav pětistého výročí narození svaté Terezie od Ježíše (2015)*. Dokument vyšel z 90. zasedání generální kapituly bosých karmelitánů, která se konala ve dnech 17. dubna až 18. května 2009 ve Fatimě. In Klášter bosých karmelitánů ve Slaném. Příprava na Tereziánské výročí (8.5.2011) [2013-11-5]. <http://www.klasterslany.cz/images/stories/prilohy/T500-Per_voi_sono_nata.doc>, čl. 19.

⁷⁹ Srov. PS čl. 1–7.

⁸⁰ Srov. Z 3,15; 24,16.

⁸¹ Srov. ALVAREZ, Tomas OCD. *Liturgia de las Horas*. In ALVAREZ, Tomas OCD (ed.). *Diccionario de Santa Teresa de Jesús*. Burgos: Monte Carmelo, 2006, s. 411–413.

života. I v době, kdy již měla silné mystické prožitky, pro ni zůstávají téměř nepostradatelné obrazy⁸², svččená voda, procesí, lidové písně.⁸³

Nyní již přistoupíme k některým Tereziiným pojednáním o vztahu mezi ústní a rozjímavou modlitbou. Dříve než Terezie začne v knize *Cesta k dokonalosti* pojednávat o modlitbě Otčenáše, považuje za důležité právě tento vztah vyložit. Vede ji k tomu zvláště dobová podmíněnost, neboť v její době byla považována rozjímavá modlitba, zvláště pro ženy, za nebezpečnou a říkalo se, že jim stačí modlitba Otčenáše a Zdrávas Maria⁸⁴. Proto zde obhájí ústní modlitbu jako tu, při které je také třeba rozjímat a ne pouze ústy odříkávat naučená slova:

„A tedy, sestry, pryč s tím zbytečným strachem, ani si nevšímejte, jak o tom smýšlejí lidé. (...) Bude-li vám někdo chtít nahnat strach, pokorně mu vyložte, jakou cestou jdete. Řekněte mu, že vám vaše pravidla přikazují stále se modlit, jak tomu opravdu je, a že je musíte zachovávat. Namítne-li vám, že to znamená jen ústně, zeptejte se ho, zda při ústní modlitbě není třeba, aby mysl a srdce doprovázely slova. Jistě vám přisvědčí, neboť to ani jinak nejde říci; a tak bude nucen přiznat, že se nelze obejít bez rozjímání, a dosáhnout i kontemplace, jestliže vám Bůh tu milost udělí.“⁸⁵

A na jiném místě píše:

„Kdo by vám mohl říci, že jednáte špatně, když se na počátku hodinek nebo růžence ptáte, s kým mluvíte, kdo jste vy, jež hovoříte, abyste si lépe uvědomily, jak se chovat? Říkám vám sestry, budete-li všemožně usilovat uvědomit si tyto dva body před začátkem ústní modlitby, pak jste věnovaly hodně času rozjímavé modlitbě.“⁸⁶

Terezie tedy spojuje ústní modlitbu, tzn. liturgickou, jak vidíme ve výše uvedené citaci (poukaz na modlitbu hodinek), s modlitbou rozjímavou. Vyjadřuje to ještě v několika dalších citacích, které si pro větší plastičnost také uvedeme:

⁸² Srov. CV 34,11.

⁸³ Srov. Dokument *Pro vás jsem se narodila (Per voi sono nata): návrh na přípravu oslav pětistého výročí narození svaté Terezie od Ježíše (2015)*. Dokument vyšel z 90. zasedání generální kapituly bosých karmelitánek, která se konala ve dnech 17. dubna až 18. května 2009 ve Fatimě. In Klášter bosých karmelitánek ve Slaném. Příprava na Tereziánské výročí (8.5.2011) [2013-11-5]. <http://www.klasterslany.cz/images/stories/prilohy/T500-Per_voi_sono_nata.doc>, čl. 10.

⁸⁴ Srov. CV 21,2. Terezie s nimi souhlasí v tom, že tato modlitba skutečně stačí, avšak dále rozvíjí okolnosti, za kterých je tato modlitba dostačující, tedy v tom případě, že nejde pouze o odříkávání slov, ale o uvědomění si, že člověk hovoří s Bohem a spojuje ústní modlitbu s modlitbou rozjímavou. (srov. CV 21,3 a dále).

⁸⁵ CV 21,10.

⁸⁶ CV 22,3.

„Uvědomte si, dcery, že rozdíl mezi rozjímavou a ústní modlitbou není jen v tom, že jsou ústa zavřená. Jsem-li při ústní modlitbě opravdu přesvědčena, že hovořím s Bohem, a více myslím na něho než na slova, která pronáším, pak se má ústní modlitba spojuje s rozjímavou.“⁸⁷

A na jiném místě: „Budu vám to vždycky zdůrazňovat, sestry, kdykoliv si na to vzpomenu, abyste spojovaly ústní modlitbu s rozjímavou.“⁸⁸

O tomto tématu se velmi výstižně zmiňuje také na jednom místě ve své knize Hrad v nitru a tak i když není řečeno příliš nového, také si tento text uvedeme, protože krásně shrnuje výše řečené a postoj Terezie k ústní modlitbě:

„Nejsem více pro rozjímavou než pro ústní modlitbu, neboť při každé modlitbě je třeba i rozjímat. Nenazývám totiž modlitbou to, když si někdo neuvědomuje, s kým mluví, kdo to s ním mluví, co žádá a od koho to žádá, i když přitom hodně pohybuje rty. Někdy to bude dobrá modlitba, i když ji nebudou doprovázet takové úvahy, jen když se člověk nad tím zamyslel jindy. Má-li však někdo zvyk mluvit s Boží Velebností jako s nějakým otrokem, aniž by pomyslel na to, zda hovoří dobře nebo špatně, spokojen s tím, co mu přijde na jazyk nebo co se naučil nazpaměť, protože se to už mnohokrát modlil..., to nepovažuji za modlitbu a kéž Bůh nedopustí, aby se tak někteří křesťané chovali.“⁸⁹

Na těchto citacích tedy vidíme, že Terezie nepovažuje ani jeden způsob modlitby za více či méně hodnotný, považuje však za důležité, aby se navzájem oba dva způsoby propojovaly, protože pokud ústní modlitba není spojena s rozjímavou, nepovažuje ji Terezie ani za modlitbu.

Dále uvedeme úryvky, ve kterých se Terezie zmiňuje o tom, že se sestry modlily nějakou liturgickou modlitbu, neboť nás bude zajímat, v jaké souvislosti to Terezie poznamenává. Následující úryvky nám budou velmi užitečné také pro dokázání toho, jak úzký vztah je mezi liturgií a kontemplací. Svátá Terezie v *Cestě k dokonalosti* píše:

Kdo se dobře modlí ústně, má z toho nemalý užitek, ba je možné, že při modlitbě Otčenáše nebo při nějaké jiné ústní modlitbě ho Pán povznese k dokonalému nazírání. Tímto způsobem jeho Velebnost dává najevo, že naslouchá tomu, kdo k němu mluví, takže mu zjeví svou velikost tím, že mu utlumí rozum, zastaví myšlení a udusí slova na rtech, jak se říká; dotýčný nedokáže mluvit, leč velmi namáhavě.“⁹⁰

Že tomu tak skutečně je mohla Terezie zakusit na sobě samé a také to dosvědčuje v knize *Život*, když popisuje jedno ze svých vidění, které obdržela při modlitbě hodin:

⁸⁷ CV 22,1.

⁸⁸ CV 22,3.

⁸⁹ IH 1,7.

⁹⁰ CV 25,1.

„Jednou během společné modlitby hodinek má duše náhle pocítila hlubokou usebranost a zdálo se, že se mění v úžasně čisté zrcadlo, plné světla ve všech částech, i na druhé straně, na okrajích, nahoře i dole. Uprostřed se mi zjevil náš Pán Ježíš Kristus, jak ho obvykle vídávám, a zdálo se mi, že ho vidím v každé části své duše jakoby odleskem. A přitom i zrcadlo se odrazilo v Pánu v jakémisi láskyplném sdílení, jež nedokáži vypovědět.“⁹¹

Další milost, kterou Terezie obdržela v souvislosti s liturgickou modlitbou, popisuje rovněž v knize *Život* následujícím způsobem:

„Jindy po kompletáři, když jsme se ještě modlily v chóru, jsem viděla Pannu Marii zalitou úžasnou slávou, zahalenou do bílého pláště, pod nímž, jak se zdálo, nás všechny chrání. A pochopila jsem, jak velký stupeň slávy připravil Pán pro řeholnice tohoto domu.“⁹²

Samozřejmě Bůh udílí své milosti, kdy chce a jak chce a proto nemůžeme na těchto úryvcích dokazovat hodnotu liturgické modlitby a ani to není účelem, avšak dobře nám tato Tereziina zkušenost poukazuje na to, že skutečně existuje velká souvislost mezi liturgií a kontemplací a jedna vyvěrá z druhé.

2.3.2 Sv. Jan od Kříže

V dílech sv. Jana od Kříže najdeme jen velmi málo k našemu tématu, avšak přeci jen z určitého úhlu pohledu o tomto tématu pojednává, a to ve svém díle *Výstup na horu Karmel*, kde ve třetí knize 43. kapitole píše „o pohnutkách k modlitbě, které mnoho lidí používá a které jsou co do svých obřadů velmi rozmanité“⁹³ a ve 44. kapitole téže knihy o tom „jak se má zaměřit k Bohu radost a síla vůle prostřednictvím těchto zbožných úkonů“⁹⁴.

Jan v těchto kapitolách hovoří o různých obřadech, ceremoniích a formách modlitby. Avšak nezabývá se jimi z hlediska toho, jak by jejich forma měla vypadat, ale spíše říká, jaký vztah by k nim věřící měli mít, aby se tyto obřady líbily Bohu, a odsuzuje lpění na striktně vymezených formách a obřadech:

„A pokud jde o ostatní obřady, modlitby a jiné pobožnosti, ať nechtějí (*lidé – poznámka autorky práce*) přimknout vůli k jiným obřadům a formám modlitby, než jakým nás naučil Kristus (srov. Lk 11,1–2); neboť je jasné, že když ho jeho učedníci prosili, aby je naučil se modlit, byl by jim řekl všechno, na čem záleží, aby nás věčný Otec vyslyšel, vždyť ho tak dobře znal; ale naučil je

⁹¹ Ž 40,5.

⁹² Ž 36,24.

⁹³ JAN OD KŘÍŽE. *Výstup na horu Karmel*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, 3V 43, nadpis.

⁹⁴ 3V 44, nadpis.

jenom sedmi prosbám *Pater noster*, v nichž jsou zahrnuty všechny naše duchovní i časné potřeby; a nedal jim žádné jiné mnohé formy slov a obřadů, naopak jim na druhé straně řekl, ať nejsou při modlitbě mnohomluvní, vždyť náš nebeský Otec dobře ví, co je pro nás vhodné (srov. Mt 6,7–8); jenom nám velmi důtklivě uložil, abychom vytrvali v modlitbě, to je v modlitbě *Pater noster*, a jinde řekl, že je třeba stále se modlit a neochabovat (Lk 18,1). Ale neučil rozmanitým prosbám, nýbrž žádal, aby se tyto mnohokrát a vroucně a pozorně opakovaly; protože jak říkám, v těchto je zahrnuto všechno, co je vůle Boží a co je pro nás vhodné. (...) A obřad, jakým se podle jeho učení máme modlit, je jen jeden ze dvou: buď z celého a čistého srdce v úkrytu své komůrky, kde to můžeme dělat bez hluku a aniž bychom komu skládali účty, jak nám řekl: *Když ty se modlíš, vejdi do své komůrky, zavři dveře a modli se* (Mt 6,6); nebo ne-li, ať je to na osamělých místech a pouštích, jak to dělal on, a v nejlepším a neklidnějším čase, v noci (Lk 6,12). A tak není důvod, proč by se měl vymezovat určitý čas nebo určité dni ani, aby se určovaly pro naše pobožnosti některé dni spíš než jiné, ani aby se předpisovaly jiné formy nebo slovní fráze či modlitby, ale jen ty, které používá církev a jak je používá, protože všechny se redukuje na to, co bylo v modlitbě *Pater noster*. A kvůli tomu neodsuzuji – ale naopak schvaluji jisté dny, které si někteří lidé někdy stanoví k pobožnostem, [jako jsou novény], dni postu a jiné podobné – nýbrž zavrhuji jejich lpění na vymezených formách a obřadech, kterými to dělají.⁹⁵

V dalších úryvcích kritizuje to, když věřící mají větší důvěru v různé obřady a zvyky než v Boha a mají k nim příliš vlastnický vztah a poučuje, jak se mají modlit, aby rychle dosáhli toho, co je pro ně nejlepší:

„Ale chci hovořit jen o těch, do nichž nejsou přimíseny ony podezřelé způsoby a které dnes používá mnoho lidí s nerozlišenou zbožností, když přičítají takovou účinnost a víru těmto zvykům, jimiž chtějí naplnit své pobožnosti a modlitby, že se domnívají, že chybí-li jeden bod nebo překročí-li vytyčené meze, nic jim tato modlitba neprospěje a Bůh ji nevyslyší, neboť víc důvěřují v ony způsoby a zvyky než v živost modlitby, a to je nevážnost k Bohu a urážka. Např. že musí být při mši svaté tolik a tolik svíček, ne více ani méně; a kněz ji musí recitovat tak nebo onak; a musí být v tu a tu hodinu a ne dříve ani později; a musí se slavit o tom a tom dni, ne dříve; a modlitby musí být takové a takové a v tu a tu dobu, konat se s takovými a takovými obřady, ani dříve ani později, ani jiným způsobem; a osoba, která je koná, musí mít určité stránky a vlastnosti. A domnívají se, že chybí-li něco z toho, co si vzali do hlavy, nedělá se nic, [a tisícero jiných věcí, které se naskýtají a používají]. (...) Ať tito lidé vědí, že čím větší důvěru mají v tyto věci a obřady, tím menší důvěru mají v Boha a nedosáhnou od něho toho, co si přejí. Někteří se víc modlí za své zájmy než za čest Boží. I když zásadně uznávají, má-li to sloužit Bohu, aby se to stalo, a ne-li, aby se to nestalo, přece pro vlastnický vztah a pro marnou radost, jakou z toho mají, znásobují za to své modlitby, zatímco by bylo lepší, kdyby to zaměnili za něco důležitějšího pro ně samy, např. aby opravdu očistili své svědomí a skutečně pochopili, co je jim ke spáse, a všechny své ostatní prosby nechali hodně vzadu. A tímto způsobem by dosáhli toho, co je pro ně nejdůležitější, a dosáhli by také všeho ostatního, co je jim k dobru, i kdyby o to neprosili. A bylo by to ještě mnohem dříve a lepší, než kdyby vynaložili všechnu svou sílu na ono přání. (...) Tímto způsobem se tedy mají při modlitbách zaměřovat k Bohu síly vůle a jejich radost a nemáme si vymýšlet obřady, které nepoužívá a neschválila katolická církev, a ponechat na knězi řád a způsob, jak má sloužit mši svatou. Neboť on tam zastupuje církev, od níž dostává příkaz, jak to má dělat. A ať nechtějí věřící zavádět nové způsoby, jako kdyby věděli víc než Duch svatý a jeho církev. Neboť jestliže je Bůh nevyslyší při této prostotě, ať vědí, že je nevyslyší, i kdyby si vymysleli, nevím co.“⁹⁶

⁹⁵ 3V 44,4 a 5.

⁹⁶ 3V 43,2 a 44,1 a 3.

Vybrali jsme z díla sv. Jana poměrně obsáhlé citace, a to z toho důvodu, že jsme přesvědčeni o jejich důležitosti pro naše téma, neboť představují jakýsi základní postoj k liturgii, který by měl být vlastní celému Karmelu, a nejen jemu, a může tedy sloužit jako kritérium při rozhodování o podobě řádové liturgie a při úvahách nad tím, jakým směrem by se měly ubírat případné úpravy liturgické praxe karmelitek.

2.4 Vývoj liturgického života v období po tereziánské reformě

Již jsme si řekli, že Terezie při zakládání nového kláštera pokračuje v užívání specifického karmelského ritu a tak to také zůstává po celou dobu jejího života.

Avšak z důvodů, které popíšeme níže, a pod vlivem inspirace, která pocházela z liturgické reformy vyhlášené tridentským koncilem, bosí karmelitáni nakonec upustili od karmelitánského ritu ve prospěch římského, k čemuž získali svolení v papežském breve vydaném pod názvem *Quae a praedecessoribus* z 20. září 1586 Sixta V.⁹⁷ Z rozhodnutí Tridentského concilu (1545 – 1563, s většími přerušeními) vyšel za papeže Pia V. nový *Římský breviář* (roku 1568) a nový *Římský misál* (roku 1570). Bylo stanoveno, že jsou tyto knihy obecně závazné, pokud diecéze nebo řádové komunity nemohou prokázat používání vlastního ritu alespoň po dobu dvě stě let.⁹⁸ Jelikož karmelitánský ritus měl tradici delší, mohli karmelitáni volit, zda se přidrží svého ritu nebo převezmou římský. Tato otázka se projednávala na shromáždění definitorů v roce 1586 v Madridu, které začínalo 13. srpna. Jednalo se o otázku, která na rozdíl od jiných vyvolávala spor. Ti z přítomných, kteří přišli do řádu již jako kněží a byli tedy zvyklí na římský breviář (mezi nimi byl provinciál řádu Nicolas Doria, otec Francisco de St. Maria a otec Gregorio Nacianceno), se klonili k opuštění karmelitánského a přijetí římského, oproti tomu ti, kteří byli zvyklí na karmelitánský breviář (mezi nimi sv. Jan od Kříže, otec Ambrosio Mariano a otec Juan Bautista), se stavěli proti změně ritu. Nicméně posléze na naléhání prvních ustoupili a opuštění karmelitánského ritu bylo schváleno. Důvodem byla argumentace první skupiny, že pro kněze, kteří vstupují do řádu a jsou již zvyklí na římský breviář, je náročné se přeučovat na karmelitánský, neboť ten byl v té době již velmi složitý. Důležitou roli pak hrála též skutečnost, že

⁹⁷ Srov. MIDILI, Giuseppe. Liturgia. In BOAGA, Emanuele (ed.). *Dizionario Carmelitano*, s. 528.

⁹⁸ Srov. ADAM, Adolf. *Liturgika*, s. 49.

generálové obutých karmelitánů zaváděli velmi často novoty v ritu a bosým karmelitánům to působilo obtíže.⁹⁹

O změně ritu se zmiňuje také sv. Jan od Kříže v dopise, který adresuje převorce v Córdobě, Marii od Ježíše. V tomto dopise jí dává několik pokynů, mezi nimiž je také pokyn týkající se asketické praxe, ve kterém píše: „Bičování proutím už se nedělá ani při feriálních modlitbách, protože s karmelitánským ritem to ustalo, neboť to bylo beztak jen v některých dobách a těch ferií měl málo.“¹⁰⁰

V důsledku této změny byla nutná příprava *propria*¹⁰¹, které by bylo specifické pro reformovaný Karmel. První *proprium* reformovaného Karmelu bylo vydáno v roce 1589. Po něm následovaly různé úpravy a doplňky *propria*, které vedly k větší jednoduchosti, aby se řeholníci nerozptylovali vnější stránkou ceremonií. Podstatné bylo, že řečené normy a ceremonie byly podobné těm v římském ritu, avšak nevylučovaly možnost, aby každá komunita učinila to, co považovala za důležité pro partikulární slavení božského officia. Podle předpisu prvního *propria* z roku 1589 mše svatá a božské officium byly slaveny s jistou střídmostí ceremonií a zpěvů, ale postupně byl pro konventní mše stále více akceptován zpěv, zatímco pro božské officium byl zpěv vyhrazen jen nejslavnostnějším dnům a to ještě v omezené podobě. Byla preferována důstojná a pomalá recitace, která byla v souladu s vlastním ideálem kontemplativního života.

Na rozdíl od bosých karmelitánů, „obutí“ karmelitáni se karmelitánského ritu vzdali až v roce 1972. Učinili tak jednak z toho důvodu, že karmelitánský ritus se v té době již jen málo odlišoval od římského ritu na to, aby bylo vhodné zachovávat jeho autonomii, a za druhé z toho důvodu, že již jen málokdo rozuměl smyslu tohoto liturgického systému.¹⁰²

⁹⁹ Srov. DE SANTA TERESA, Silverio. *Historia del Carmen descalzo en España, Portugal y América: san Juan de la Cruz*. 5. sv. Burgos: Monte Carmelo, 1936, s. 574–575.

¹⁰⁰ JAN OD KŘÍŽE. *Krátké spisy a korespondence*, s. 153.

¹⁰¹ „Slova *proprium* (latinsky – to, co je vlastní) se v liturgii užívá ve více významech.“ V našem případě jde o „doplňk k římskému misálu a k denní modlitbě církve, ve kterém jsou obsaženy vlastní svátky (...) řeholního společenství s odpovídajícími liturgickými texty.“ BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 385.

¹⁰² Srov. MIDILI, Giuseppe. Liturgia. In BOAGA, Emanuele (ed.). *Dizionario Carmelitano*, s. 527–528.

2.5 Liturgická reforma II. vatikánského koncilu a karmelský řád

Liturgická reforma provedená II. vatikánským koncilem byla vyústěním hnutí, které probíhalo již v 19. století a v první polovině století 20. Také řád bosých karmelitánů se na počátku 20. století aktivně zapojil do proudu liturgické obnovy, která byla oficiálně vyhlášena samotnou církevní autoritou¹⁰³. Řád byl vyzván, aby se znovu zamyslel nad svým počátkem a kořeny liturgie. Paralelně s procesem liturgické obnovy se rozvíjí kanonicko-právní obnova, kterou předcházely a provázely mnohé diskuze týkající se charismatu počátku řádu a tereziánské reformy. V krátkém čase se došlo k přijetí definitivní verze liturgických textů *propria*. Řád bosých karmelitánů byl jeden z prvních, kterému byl schválen jeho kalendář, vlastní texty misálu (17. září 1972) a liturgie hodin (22. září 1972). Nový rituál pro profesi byl schválen 2. července 1975.¹⁰⁴

Nyní si uvedeme úryvky z dokumentů koncilní obnovy, týkající se liturgické obnovy a obnovy řeholního života, abychom zjistili, kudy se mají případná další rozhodnutí ohledně liturgie ubírat. V první řadě uvedeme jeden obecný úryvek z Konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium*. V článku s názvem *Smysl obnovy* se píše:

„Aby se křesťanskému lidu jistěji dostávalo v posvátné liturgii mnoha milostí, touží svatá matka církev po uskutečnění celkové obnovy liturgie. Liturgie totiž obsahuje složku neměnnou, ustanovenou Bohem, a části podléhající změnám. Tyto části se postupem času mohou nebo dokonce musí měnit, jestliže do nich proniklo něco, co docela neodpovídá vnitřní povaze liturgie, nebo jestliže zastaraly. Texty a obřady je třeba při této obnově upravit tak, aby jasněji vyjadřovaly to svaté, čeho jsou znamením. Pro křesťanský lid by měly být snadno srozumitelné, pokud je to možné; lid by měl na nich mít účast plnou, aktivní a v duchu společenství.“¹⁰⁵

Dále si uvedeme dokument II. vatikánského koncilu - dekret o přizpůsobené obnově řeholního života *Perfectae caritatis* ze dne 28. října 1965, který stanovuje všeobecné zásady přizpůsobené obnovy života a kázně řeholí a dalších společností zasvěceného života. V něm se píše, že: „přizpůsobená obnova řeholního života v sobě zahrnuje jak nepřetržitý návrat ke zdrojům veškerého křesťanského života a k původní myšlence společností, tak zároveň jejich přizpůsobení změněným časovým poměrům“¹⁰⁶. Za nejvyšší pravidlo pokládá následování Krista podle učení evangelia, všechny

¹⁰³ Viz snahy papeže Pia X. srov. např. ADAM, Adolf. *Liturgika*, s. 55–61.

¹⁰⁴ Srov. MIDILLI, Giuseppe. Liturgia. In BOAGA, Emanuele (ed.). *Dizionario Carmelitano*, s. 529.

¹⁰⁵ SC 21.

¹⁰⁶ PC 2.

společnosti mají mít účast na životě církve, mají se starat o poměry lidí a potřeby církve¹⁰⁷ avšak také říká, že: „je k prospěchu církve, aby společnosti měly svůj zvláštní ráz a úkol. Proto je třeba věrně chápat a zachovávat jak ducha zakladatelů a jejich záměry, tak zdravé tradice; to vše tvoří rodinný majetek každé společnosti“¹⁰⁸. Dále se v dekretu píše, že: „se musí přiměřeně zrevidovat stanovy, direktáře, knihy zvyklostí, modlitební knihy, obřadní knihy a podobné sbírky, předpisy již zastaralé zrušit a vše upravit podle dokumentů tohoto posvátného sněmu“.¹⁰⁹ Dekret dále specifikuje, kdo má provádět tuto přizpůsobenou obnovu: „stanovit normy pro přizpůsobenou obnovu, vydávat zákony a umožnit jejich dostatečné a moudré vyzkoušení mohou jen příslušné autority, zejména generální kapituly, se schválením, pokud je nutné, Svatého stolce nebo místních ordinářů, jak to stanoví právo. Ve věcech, které se týkají celé společnosti, se mají představení vhodným způsobem dotázat svých podřízených a vyslechnout je“. (...) „Všichni však ať mají na paměti, že naději na obnovu je třeba klást více do bedlivějšího zachovávání řehole a stanov než do rozmnožování předpisů.“¹¹⁰

Dekret také klade řeholním společenstvím na srdce prvenství duchovního života:

„Proto ať členové společností vytrvale pěstují ducha modlitby i modlitbu samu a přitom ať čerpají z pravých křesťanských zdrojů duchovního života. Na prvním místě ať mají denně v ruce Písmo svaté (...). Ať srdcem i ústy konají v duchu církve posvátnou liturgii, zvláště tajemství nejsvětější Eucharistie, a svůj duchovní život ať napájejí z tohoto vydatného pramene.“¹¹¹

Dále je pro nás podstatný dokument papeže Pavla VI. *Ecclesiae sanctae II*, který je prováděcí normou k dekretu *Perfectae caritatis*. Tento dokument je pro nás důležitý zvláště proto, že specifikuje, jak mají řeholní společnosti obnovit svůj modlitební život, následující dva úryvky se vlastně přímo dotýkají cíle této práce, proto si je uvedeme celé:

„Aby řeholní společnosti dobře provedly úkoly stanové církvi, budou usilovat o pravé poznání původního ducha institutu. To proto, aby jej mohly věrně zachovat při určování, jak se přizpůsobit časovým poměrům a aby tak i očistily svůj řeholní život od cizích prvků a zbavily se těch, které jsou zastaralé. Za zastaralé prvky pokládejte ty, které netvoří povahu a účel institutu, a dále ty, které již

¹⁰⁷ Srov. PC 2.

¹⁰⁸ PC 2.

¹⁰⁹ PC 3.

¹¹⁰ PC 4.

¹¹¹ PC 6.

ztratily smysl i význam, a tedy nenapomáhají řeholnímu životu. Přitom však je třeba mít stále na zřeteli, že řeholní stav má za úkol vydávat svědectví.¹¹²

„Aby se řeholní osoby mohly užjeti a s prospěchem podílet na nejsvětějším tajemství Eucharistie a veřejné modlitbě církve a aby jejich duchovní život zde našel bohatou stravu, ať se věnuje více času vnitřní modlitbě a odstraní se množství modliteb až na zbožná cvičení, společně v církvi zachovávaná. Ať je postaráno o to, aby členové byli pečlivě poučováni o tom, jak mají vést duchovní život.“¹¹³

Tyto texty tedy udávají základní směr tomu, jak provádět liturgickou obnovu a obnovu řeholního života vůbec. Zvláště se má každý řád na jedné straně navracet ke svým počátkům a původnímu charismatu řádu, na straně druhé má to, co zastaralo, přizpůsobit současným poměrům, aby tak mohl dobře sloužit církvi i světu.

¹¹² PAVEL VI. *Ecclesiae Sanctae II: normy pro aplikaci dekretu II. vatikánského koncilu o přizpůsobené obnově řeholního života Perfectae caritatis* (ze dne 6. srpna 1966). In AAS 58 (1966) 757–758 a 775–782 a In DUKA, Dominik (ed.). *Zasvěcený život ve světle reformy II. vatikánského koncilu: Dokumenty z let 1964–1997*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská s.r.o., 1997, čl. 16 § 3 a čl. 17.

¹¹³ PAVEL VI. *Ecclesiae Sanctae II*, čl. 21.

3 Tereziánský Karmel v Čechách ve 20. století

V této kapitole práce se pokusíme ověřit, zda skutečně měly historické okolnosti rozhodující vliv na předávání řádové tradice, jak se sestry domnívají. Nejprve se tedy budeme věnovat důležitým historickým momentům ženského tereziánského Karmelu v Čechách a poté se zaměříme na popis života v internaci.

Pokud není uveden jiný zdroj, jsou informace napsané v této a páté kapitole získány ze svědectví a informací sester karmelitek. Vzhledem k jejich životu ve skrytosti si však nepřály být jmenovány.¹¹⁴

Bosé karmelitky byly povolány do Prahy, ke kostelu sv. Josefa na Malé Straně v roce 1656 z Rakouska, pod vedením Ctihodné Matky Elekty od Ježíše. Usadily se v prozatímním domě a v letech 1662 – 1672 byl postaven klášter, roku 1692 byl dokončen kostel sv. Josefa. Roku 1782 byl pak za Josefa II. klášter zrušen a karmelitky odešly do Pohledu. Roku 1792 se vrátily do Prahy, kde jim císař Leopold II. věnoval klášter po barnabitech na Hradčanech, protože klášter sv. Josefa na Malé Straně byl již obsazen.¹¹⁵ To byl jediný klášter bosých karmelitek v Československé republice. Pro nepříznivé historické okolnosti nikdy nedošlo k druhému založení v Brně. První pokus byl přerušen 2. světovou válkou, druhý nástupem komunistické vlády po roce 1948.

Během druhé světové války byl v klášteře poměrně klid a sestry mohly vést řádný řeholní život. Bylo jim však doporučeno, aby nepřijímaly další kandidátky, aby mladé sestry nemusely odejít na nucené práce do Říše. V roce 1940 proto byla přijata na delší dobu poslední kandidátka. Šest sester německé národnosti bylo po skončení 2. světové války v rámci odsunu Němců vyvezeno do Rakouska. Dvě z nich, se po roce mohly vrátit do Prahy, poté, co prokázaly znalost češtiny. Po válce bylo opět povoleno přijímat kandidátky, nastoupilo jich deset, tři z nich však byly propuštěny. Noviciát kláštera byl neobvykle velký.

Na Hradčanech sestry žily až do roku 1950, kdy byly komunistickou mocí kvůli jejich odlišnosti, jak vnější – řádový oděv, tak vnitřní – život a jejich chování, oddaná poslušnost církvi i sestře představené, neochota angažovat se v politických záležitostech, řízení se řádovými pravidly atd., stejně jako ostatní řeholnice, vyvezeny

¹¹⁴ Se sestrami karmelitkami byly vedeny rozhovory zvláště o těchto tématech: jejich současná liturgie, život v internaci a po ní, jejich otázky ohledně současné liturgické praxe. Poznámky z těchto rozhovorů jsou k dispozici u autorky práce.

¹¹⁵ Srov. MATES, Rudolf (ed.). *Průvodce výstavou z dějin karmelitánského řádu v Čechách*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s. 41.

do soustředovacích táborů. Centralizace řeholnic, tzv. *Akce Ř* (řeholnice) probíhala ve více etapách. Konkrétní plán této akce vypracoval *Státní úřad pro věci církevní* začátkem léta a předsednictvo ÚV KSČ jej schválilo 28. srpna.¹¹⁶

Karmelitky byly nejprve vyvezeny do bývalého františkánského kláštera v Turnově, kde byly již také jiné sestry a všechny byly ubytovány dohromady v jednom velkém dormitáři. Celkový počet karmelitek, které opouštěly hradčanský klášter, bylo pravděpodobně patnáct. Sestry v Turnově pletly svetry. Rok na to byly karmelitky rozmístěny podle věku do továren v pohraničí severních Čech. Nejstarší sestry (také převorka) byly internovány ve státěm zřízené a kontrolované organizaci *Katolická charita* v Jiřetíně pod Jedlovou nedaleko Varnsdorfu. 40ti – 60ti leté sestry byly poslány do Broumova, kde například draly peří, čistily plátna a pekly hostie, 30ti – 40ti leté šly do Liberce, kde pracovaly v prádelně charitního domu a na nejmladší čekala továrna na výrobu punčoch Elite ve Varnsdorfu a Lánov, kde čistily konopí.

Nejstarší sestry vyprávěly mladším sestrám, že pracovní doba v Turnově začínala v šest hodin ráno a trvala do tří hodin odpoledne. Do továrny jezdily autobusem. Cesta trvala tam a zpět dvě hodiny. I přes náročnou práci zůstávaly věrné svým povinnostem modlitby. Mnoho sester bylo teprve na začátku svého řeholního života. Kandidátky byly propuštěny, na novicky byl činěn nátlak, aby odešly do civilu. Čtyři sestry byly vyvezeny jako juniorky s dočasnými sliby, tedy v době své formace. Dvě juniorky byly řádem po uplynutí dočasných slibů ještě v Turnově propuštěny a ostatním kapitula nechtěla dát souhlas ke složení doživotních slibů. Nemohly slibovat život v klauzuře, když ho v současných podmínkách nezachovávaly, nechtěly je také vázat povinností modlit se breviář v celém rozsahu jako mnišky se slavnými sliby. Proto tedy každé tři roky obnovovaly časné sliby, a to až do roku 1969, kdy nastalo uvolnění, a tyto sestry mohly složit doživotní sliby.

Převorka komunity velmi usilovala o to, aby všechny sestry mohly žít opět pohromadě. Využívala každé příležitosti, aby mohly být jednotlivé sestry přeloženy do Jiřetína pod Jedlovou, kde také převorka bydlela. V průběhu několika let se jí to podařilo. Kolem roku 1956 již byly sestry shromážděny v Jiřetíně, kde žilo tehdy v internaci několik různých řádů a kongregací. Sestry byly pod dozorem, všechny návštěvy se musely hlásit. Především zahraniční návštěvy byly podezřelé, proto si

¹¹⁶ srov. VLČEK, Vojtěch. Procesy s řeholnicemi v 50. letech. In VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu 1948–1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s. r. o., 2003, s. 60–61. O perzekuci řeholnic srov. také VAŠKO, Václav. *Dům na skále: církev bojující, 1950 – květen 1960*. 2. sv. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 142–145.

kněží – řád se snažil se sestrami udržovat kontakty, i když to pro zúčastněné bylo nebezpečné – nechávali auto daleko od domu a přicházeli pěšky, pokud možno potají. Sestry žily v klášteře sester mariánek (Kongregace dcer Božské lásky). Kromě nich zde žily další sestry z jiných řeholních společenství, celkem kolem 200 sester. Sestry karmelitky měly k dispozici dvě místnosti, z nichž jedna sloužila jako ložnice a druhá jako kaple a refektář zároveň. Mši svatou mívaly obyvatelky domova společně v klášterní kapli, která ovšem nemohla pojmout 200 osob najednou. Neměly tedy k dispozici prostory typické a důležité pro jejich způsob života, jako je například chór, vlastní kaple, refektář, cela, která chrání samotu, a proto byl velmi narušen zároveň jejich liturgický život, který je do určité míry spjat s liturgickým prostorem. Například sestry chodí z kaple do refektáře v průvodu a modlí se přitom žalm. Toto tedy nebylo v těchto prostorách možné. Rovněž samozřejmě nemohly zachovávat klauzuru, která podporuje jejich život modlitby a chrání jejich charisma.

V roce 1972 se sestram podařilo koupit v Jiřetíně malý domek. Bez peněz, za pomoci dobrodinců dům opravily a rozšířily. Nastěhovat se mohly až v roce 1974. Sestry měly zase svůj vlastní klášter a mohly tak mít denně mši svatou ve vlastní kapli. Kněz, který musel dojíždět do továrny v okresním městě, pro ně sloužil mši svatou jeden den ráno ve čtyři hodiny, aby pak mohl jít do práce, a druhý den, až se vrátil, měl pro ně mši svatou pozdě večer, samozřejmě potají. Sestry tak již mohly zachovávat život karmelitky se vším, co k němu náleží, ovšem kromě klauzury, protože musely chodit ven nakupovat a obstarávat další potřebné záležitosti.

Sestry navštěvovala děvčata, která měla zájem o jejich řeholní život, ale nebylo možné je přijmout. Až v roce 1987 stát dovolil přijímat civilní ošetřovatelky, které by dosloužily starým a nemocným sestram v Charitních domech. Takto nastoupily některé kandidátky. Hábit přijaly tajně, žily se sestrami, ale docházely do zaměstnání na charitní ošetřovnu, která sloužila sestram všech řádů soustředěných v Jiřetíně. V roce 1988 se atmosféra uvolnila, bylo oficiálně povolené přijímat zájemkyně do řádu a tajné sestry mohly začít nosit hábit i veřejně. Po Sametové revoluci v listopadu 1989 přibyly další kandidátky.

V roce 1991 sestry v rámci restitucí církevního majetku zažádaly o vrácení svého pražského kláštera na Hradčanech a v druhém restitučním kole klášter dostaly nazpět. 1. dubna 1992 odjely první sestry z Jiřetína do Prahy. Po několika málo dnech byla v provizorní kapli uložena Nejsvětější svátost. Tak znovu po více než čtyřiceti letech začal řeholní život na pražském Karmelu. Ostatní sestry přijely do Prahy 10. června

a po nutných úpravách byla 28. listopadu 1992 slavnostně uzavřena klauzura. Z původní komunity, která opouštěla Karmel sv. Josefa v Praze na Hradčanech, umřelo osm sester, zůstalo jich pět. Po revoluci se hlásilo mnoho zájemkyň o řeholní život na Karmelu, s dovolením otce generálního představeného byly přijímány kandidátky nad počet. Podle stanov má být maximální počet sester v jednom klášteře dvacet jedna a klášter sv. Josefa měl v roce 1996 i s postulankami třicet členek, proto bylo nutné připravovat nové zakládání. Bratři františkáni karmelitkám darovali jejich bývalý klášter v Dačicích, kam odjely první čtyři sestry na jaře roku 1996 a o dva roky později byl kanonicky zřízen *Karmel Matky Boží v Dačicích*.

3.1 Dopad historických událostí na specifický způsob života karmelitek

Poté, co jsme popsali historické pozadí Karmelu v Čechách v době komunistické moci, zaměříme se na dopad těchto událostí na specifický způsob života karmelitek, na předávání charismatu řádu a života z liturgie.

„Bosé mnišky Řádu blahoslavené Panny Marie z hory Karmel patří k řeholní rodině, která je obdařena vlastním charismatem, aby plnila zvláštní poslání v Kristově mystickém těle.“¹¹⁷ „Vznik tereziánské rodiny uvnitř Karmelu a smysl jejího povolání v církvi jsou úzce spjaty s vývojem duchovního života svaté Terezie a s jejím charizmatem, především s mystickými milostmi, které ji přiměly k obnově Karmelu tak, aby byl úplně zaměřen na modlitbu a na kontemplaci božských skutečností při zachovávání evangelijních rad podle *Prvotní řehole* v malé sesterské komunitě založené na samotě, modlitbě a přísné chudobě.“¹¹⁸ „Pohnuta událostmi uvnitř církve (roztržení jednoty a hlavně zneuctění eucharistie a kněžství) dala sv. Terezie nové karmelské rodině apoštolské zaměření tím, že modlitbu, ústraní a celý život bosých karmelitek orientovala na službu církvi, takže neslouží-li svými modlitbami, svými obětmi a svým životem církvi, nedosahují cíle, pro který je Bůh shromáždil.“¹¹⁹ Prožívání tohoto charismatu, které sv. Terezie pro celou novou rodinu bosého Karmelu přijala, je velmi úzce spjato s konkrétní formou života. Jak je uvedeno výše, ze stanov vyplývá, že život

¹¹⁷ NS 1.

¹¹⁸ NS 4.

¹¹⁹ NS 5.

karmelitky je založen na samotě, modlitbě a chudobě. Aby mohla tento způsob života, založený na modlitbě a mlčení v samotě zachovávat, potřebuje k tomu také typické prostředí a vhodné podmínky, které poskytuje klášter se svými specifickými prostory, kterými jsou cela pro každou sestru zvlášť, liturgické prostory jako jsou chór, kaple, refektář, a to vše uzavřené v papežské klauzuru.¹²⁰ Toto typické prostředí napomáhá k tomu, aby celý život sestry mohl být orientován na Boha, neboli byl životem v širokém slova smyslu „liturgickým“.¹²¹

Z výše uvedeného popisu historických událostí vyplývá, že tyto podmínky napomáhající k zachování způsobu života typického pro karmelitku, byly v letech 1950 – 1992 v případě českých karmelitek velmi silně narušeny. Život v internaci ovlivnil zásadním způsobem život karmelitek a přinášel s sebou důsledky, které sehrály důležitou roli pro celou komunitu. Tyto důsledky bychom mohli shrnout do tří oblastí. Za prvé sestry nemohly v novém prostředí plně dodržovat svůj způsob života, především nemohly zachovávat papežskou klauzuru. Také nemohly přijímat nové sestry, takže chybí celá generace sester. Za druhé měly velmi omezený kontakt s ostatními Karmely v cizině. A s tím souvisí třetí důsledek, a sice značná ztráta kontaktu s tím, co se dělo na poli obnovy církve a potažmo řeholního života v souvislosti s II. vatikánským koncilem.

Nyní postupně rozebereme každý z nich. Nemožnost dodržovat typický život karmelitky, byla způsobena těmito věcmi. Celá komunita byla rozdělena do několika různých míst, matka představená byla pro mnohé sestry vzdálená, proto bylo obtížné zachovávat jí poslušnost, byl zákaz přijímat nové členky, juniorky s dočasnými sliby nemohly přijmout věčné sliby. Tyto sestry také nemohly mít z toho důvodu účast v kapitule kláštera, což je zároveň možnost komunitu utvářet. Staré sestry vymíraly a nové nepřicházely, umíraly sestry s hlasem v kapitule a nenahrazovaly je nové. Především však sestry musely vycházet ven za prací a obstaráváním svých potřebných věcí, proto nemohly dodržovat papežskou klauzuru.

Druhý a třetí bod propojíme, protože spolu úzce souvisí. Po dobu života sester v internaci proběhl II. vatikánský koncil a ten nesl nové nároky na komunitu. K tomu, aby mohly sestry začlenit nové požadavky koncilu do svého způsobu života,

¹²⁰ Srov. CIC, kán. 667 a PC 16.

¹²¹ O vztahu mezi liturgií a duchovním životem srov. AUGÉ, Matias. *Liturgická spiritualita*, s. 90–101 a PAVEL VI. Apoštolská konstituce vyhlášená novou úpravou denní modlitby církve podle ustanovení Druhého vatikánského sněmu *Laudis canticum* (ze dne 1. listopadu 1970). In *Denní modlitba církve: doba adventní a vánoční*. 1. sv. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, čl. 8.

potřebovaly mít kontakt s církví a s Karmely v cizině. Jejich život byl však velmi izolovaný. Sestry měly kontakt se sestrami karmelitkami z Essenu a s nimi mohly v omezené míře konzultovat, co nového koncil přinesl a jak to souvisí s jejich řádovými zvyky. Na jednu stranu měly za úkol navázat na tradici Karmelu, která v Čechách měla téměř tři set letou tradici (nepočítaje poslední život v internaci), na straně druhé do této tradice začlenit všechny požadavky koncilu.

Jak jsme již napsali, po návratu z internace se vrátilo do pražského kláštera pět sester z původní komunity. Z těchto sester byly tři nemocné a pouze dvě byly schopné účastnit se liturgického života. Tyto sestry měly předávat karmelské charisma nově nastupující generaci sester a nové kandidátky vyučovat v řeholním způsobu života, ale to bylo vzhledem k jejich nízkému počtu, zdravotnímu stavu a především tím, že samy neměly možnost pořádně začít řádný karmelský život, velmi obtížné. Kandidátky začaly spoluutvářet komunitu, ale ne vždy chápaly význam všech prvků života karmelitky. Mladé sestry nebyly tolik zapojeny uvnitř a spíše přejímaly vše zvnějšku. Měly možnost strávit tři měsíce na Karmelu v Německu, aby poznaly, co je klauzura. Za tuto dobu však mohly tento život poznat pouze povrchně, pouze napodobovaly, co viděly, ale v mnoha případech nevěděly, proč se to dělá.

Po návratu z internace byly na komunitu kladeny vysoké nároky. Na jedné straně příliv nových povolání a nutnost jejich formace, na druhé straně komunita, která se po 42 letech vrátila zpět na své původní místo, ale ve změněných podmínkách. V této situaci měly žít svůj typický způsob života, navázat na tradici Karmelu a svého kláštera, dále ji utvářet a do toho začlenit nové požadavky koncilu. Bylo potřeba rychle učinit některá nutná rozhodnutí ohledně liturgického života, bez větších zkušeností a znalostí. Proto se sestry v současné době snaží se znovu k některým liturgickým prvkům vracet a porozumět jim do větší hloubky.

4 Liturgická modlitba v tradici jiných řádů a v tradici *místních církví*

Než se budeme zabývat liturgickou modlitbou v tradici místních církví (tzn. v běžném diecézním životě) a v tradici jiných řádů (tzn. ve specificky řeholním životě), musíme si uvědomit, kým vlastně jsou karmelitky, neboli na jakou tradici navazují. Samozřejmě jako všechny řády navazují na tradici církve. Některé prvky v ní přítomné se však postupem času začaly rozvíjet ve specifických církevních tradicích, zvláště pak v mnišské a později kromě jiného v mendikantské tradici. Těmto se budeme také věnovat.

Jak jsme již uvedli v první kapitole, karmelitáni pochází z poustevnického způsobu života, který se brzy přeměnil v mendikantský. Mendikantský způsob života je však specifický zvláště tím, že jeho členové se věnují kázání, které je spojeno s nestabilním prostředím, na rozdíl od mnichů, kteří slibují zůstat na stejném místě do konce života. V tomto smyslu život karmelitky odpovídá spíše mnišskému způsobu života, protože také ony zůstávají po celý život (pokud tomu nebrání zvláštní důvody) na jednom místě a jejich apoštolát spočívá v modlitbě za svět. Proto se jim také někdy říká mnišky. Avšak karmelitáni muži jsou začleněni do žebravého řádu. Kým jsou tedy karmelitky a na jakou tradici navazují? Na to se musíme podívat do církevního práva. Podle církevního práva totiž mezi mnichy v původním smyslu slova patří pouze benediktini a kartuziáni, muži i ženy (mniši i mnišky). Avšak druhý význam termínu mnišský život nalézáme právě v ženských kláštorech, tam, kde o mužské větvi nemluvíme jako o mniších, ale jako o bratrech. Tento druhý význam termínu mnišský život vznikl v souvislosti se vznikem právě žebravých řádů, kdy se zasvěcený život v církvi začal dělit na různé druhy řeholních institutů, aniž našel odpovídající výraz pro zasvěcení žen v těchto řádech. V důsledku toho se pojem mnišský život rozšířil z původního slova smyslu a aplikuje se na široké pole zkušenosti řeholního života s velkým duchovním bohatstvím.¹²² Pokud se tedy mluví o sestřích karmelitkách jako o mniškách, rozumí se tím v tomto druhém, širším významu slova. Jejich spiritualita však odpovídá spíše spiritualitě žebravých řádů s tím rozdílem, že liturgickou modlitbu mohou praktikovat

¹²² Srov. PACIOLLA, Sebastiano, ocist. *La vita monastica: Terminologia. Strutture. Problemi. Prospettive*. Roma: Sottosegretario CIVCSVA, 2013, s. 1–2.

ve stabilním prostředí, aniž by byly rušeny vnějšími vlivy, proto jsou také některé prvky, přítomné v jejich denním řádu podobné s mnišskými.

Abychom zjistili podobnost a odlišnost s mnišskou tradicí a s tradicí žebravých řádů, budeme se v následujících podkapitolách krátce těmto dvěma tradicím z liturgického hlediska věnovat, v následující páté kapitole se potom budeme zabývat již konkrétním liturgickým životem karmelitek, jak jej žijí v současnosti, přičemž využijeme studia provedeného v této čtvrté kapitole. Protože základní liturgickou modlitbou celého dne karmelitky je liturgie hodin, budeme se v následujících podkapitolách věnovat zvláště jí.

4.1 Tradice místních církví

Nyní nás bude zajímat, jakým způsobem se modlili první křesťané. O tom, že se pravidelně, ať už soukromě nebo společně, modlili, se dozvídáme již z Nového zákona. Svědectví o konkrétním systému každodenní modlitby ve stanovených časech křesťanů nám podává například spis, který zachycuje život církve kolem roku tři sta s názvem *Apoštolská tradice*, jejímž autorem je podle tradice Hippolyt Římský. Zde se píše, že se každý věřící má modlit ráno hned po probuzení dříve než začne pracovat. Potom má jít do chrámu, pokud se koná katecheze a káže Boží slovo. V den, kdy se katecheze nekoná, má zůstat doma a číst svatou knihu, dokud se mu nezdá, že mu četba přinesla užitek. Dále se má modlit o deváté hodině¹²³, ať už doma nebo na jiném místě, protože v tu hodinu byl Kristus ukřižován (srov. Mk 15,25), podobně se má modlit v poledne, kdy nastala po celé zemi tma (srov. Mt 27,45) a dále se mají konat prosby a díkyvdání odpoledne o třetí hodině, kdy Kristus umřel na kříži (srov. Mk 15,34–37), věřící se mají modlit také večer před spaním a asi uprostřed noci. Kromě toho se podle Apoštolské tradice konalo také večerní modlitební shromáždění. Co se týče obsahu modlitby, Apoštolská tradice mluví o modlitbě žalmů.¹²⁴

Ve 4. století, po Konstantinově míru (rok 313), se tajné bohoslužby křesťanů začínají stávat součástí veřejného života Římské říše a rozvíjí se tři typy oficií: 1. *katedrální*,

¹²³ Římský způsob počítání času začínal východem slunce, tedy přibližně naší šestou hodinou, do jeho západu (naše 18 hodina). Noční čas byl opět rozdělen na 12 nočních hodin. Poznámka pod čarou v knize: HIPPOLYT ŘÍMSKÝ. *Apoštolská tradice*. Edice Prameny spirituality. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2000, s. 46. Proto naše devátá, dvanáctá a třetí hodina odpovídala římské třetí, šesté a deváté hodině, odtud pochází označení tercie, sexta a nóna.

¹²⁴ Srov. HIPPOLYT ŘÍMSKÝ. *Apoštolská tradice*, s. 39, 45–48.

2. *egyptsko-mnišské*, 3. *městsko-mnišské*. Jak je již z názvu patrné, každé z nich se rozvíjí v rozdílné oblasti života církve. Třetí typ officia je syntézou prvních dvou.

Katedrální officium probíhalo v chrámech, které měli na starosti diecézní kněží.¹²⁵ „Obsahovalo lidové liturgie charakterizované symboly a ceremoniemi (světlo, kadidlo, průvody, atd.), zpěvy (responzoria, antifony, hymny), různorodostí služeb (biskup, kněz, jáhen, lektor, žalmista, atd.) a dále psalmodií, která byla limitovaná a různě vybíraná, spíše než souvislá a ucelená. (...) Všechny prameny se shodují na základní struktuře tohoto officia: ranní a večerní modlitby jsou zahajovány jedním stálým žalmem – Žl 63 (62) nebo 51 (50) ráno a Žl 141 (140) večer – a uzavírány přímluvami za potřeby lidu.“¹²⁶ Toto katedrální officium bylo liturgickým slavením, na které lidé přicházeli a účastnili se těchto bohoslužeb. Mnišské officium bylo naproti tomu meditací nad Písmem svatým konanou ve společenství. Cílem bylo dát materiál pro neustálou modlitbu a meditaci.¹²⁷ Další dva typy officíí probereme samostatně v následující podkapitole.

4.2 Mnišská tradice

Mnišství se začíná objevovat ve druhé polovině 3. století či na počátku 4. století v Egyptě a následně se rozšířilo po celém křesťanském Východě a záhy také (ve 4. století) na latinském Západě. Mnich je ten, kdo opustil běžný způsob lidského života (rodinu, majetek, vlastní plány), aby se věnoval životu s Bohem především skrze modlitbu. Formy mnišského života jsou různé: poustevnictví, malá komunita několika mnichů, skupina malých komunit atd.¹²⁸ „Mnišská askeze založená na odříkání pozemských věcí v čistotě, v chudobě a poslušnosti, na liturgické a osobní pokud možno nepřetržité modlitbě (...), je zacílena ke kontemplaci, která se ztotožňuje s plností lásky k Bohu a k lidem a konečně ke všem tvorům.“¹²⁹

V této kapitole nejprve stručně pojednáme obecně o liturgické modlitbě mnichů a následně popíšeme mnišský denní modlitební řád. Toto je však velmi široký pojem,

¹²⁵ Srov. TAFT, Robert F[rancis]. Božské officium: mnišský chór, kniha modliteb nebo liturgie Božího lidu?: Hodnocení nové liturgie hodin v jejích historických souvislostech. In TAFT, Robert F[rancis]. *Život z liturgie: tradice Východu i Západu*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2008, s. 288.

¹²⁶ TAFT, Robert F[rancis]. Božské officium, s. 288–289.

¹²⁷ Srov. TAFT, Robert F[rancis]. Božské officium, s. 294.

¹²⁸ Srov. PAPAROZZI, Maurizio. Mnišství. In FARRUGIA, Edward G. (ed.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2010, s. 595–596.

¹²⁹ PAPAROZZI, Maurizio. Mnišství. In FARRUGIA, Edward G. (ed.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2010, s. 596.

protože životní styl mnicha se liší podle času a prostoru, ve kterém žil. Abychom získali ucelenější představu, nejprve navážeme na předchozí podkapitulu popisem *egyptsko-mnišského officia a městsko-mnišského officia* tak, jak jej popisuje ve svém díle mnich Jan Cassianus, a budeme pokračovat popisem modlitebního života mnicha podle řehole sv. Benedikta, která byla sestavena v Itálii v první polovině šestého století.

Mnišský život byl vždy s liturgií úzce spojen. Nemůže tomu být jinak, protože mnišský život je životem modlitby, která musí být bytostně církevní. Kláštery rovněž mají lepší podmínky pro to, aby liturgické obřady byly dokonalejší, jak co do kvality, tak také kvantity, proto se mnišství stalo časem jednou z praxí církevního života.¹³⁰ Přesto však se původní mniši měli v určité fázi jejich života potřebu oddělit od praxe místní církve, protože se jim tato praxe jevila jako neustálý kompromis. Zároveň však tam, kde se mnišské komunity oddělily od církve, nedošlo k jejich rozvoji, ale zániku.

Východním mnichům vždy šlo o hledání toho, jak zachovávat neustálou modlitbu, ke které vybízí sv. Pavel v prvním listě Soluňanům (srov. 1 Sol 5,17). Bylo více různých výkladů slova neustálá, které se lišily podle jednotlivých skupin mnichů. Tato touha po neustálé modlitbě byla přítomná v celé křesťanské spiritualitě a rodí se z ní *kanonické hodinky*, které nejsou, jak jsme viděli již výše, specificky mnišské, ale vznikají v církevním prostředí na starých židovských základech. Proto když mnišství upouští od své původní radikální praxe totální vydanosti, přijímá kanonické hodinky a strukturu církevní modlitby, a to především z toho důvodu, aby neustála neustálá modlitba.¹³¹

Důležitým pramenem pro získání poznatků o liturgické praxi Egyptských mnichů je dílo Jana Cassiana s názvem *Zvyky cenobitů*. Jan Cassianus žil zhruba od roku 380 do roku 399 ve významném mnišském centru Skétis, nedaleko Káhiry, a ve svých dílech nám zanechal podrobný popis zvyklostí v dolním Egyptě. Z osobní zkušenosti znal také život mnichů v Palestině, Sýrii, Mezopotámii a v Gallii.

Popisuje zde, že se bratři scházejí ke společným modlitbám večer a v noci, a vždy se modlí vsedě dvanáct žalmů, přičemž jeden vestoje předříkává. Poté následují dvě čtení, jedno ze Starého a jedno z Nového zákona. O sobotách a nedělích se čtou obě čtení z Nového zákona, jedno ze Skutků a druhé z evangelia. Když skončí modlitbu žalmu, všichni povstanou a modlí se, poté padnou na okamžik k zemi a klaní se Bohu. Recitované žalmy rozdělují na dvě až tři části, podle počtu veršů každého z nich,

¹³⁰ Srov. ŠPIDLÍK, Tomáš. *Spiritualita křesťanského Východu: mnišství*. 4. díl. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2004, s. 195–196.

¹³¹ Srov. VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství*. 1. díl. Praha: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově, 2006, s. 187–197.

a vkládají mezi ně modlitby. Jde jim o porozumění v mysli, ne o přílišné množství odrecitovaných žalmů. Kromě těchto společných modliteb se scházeli v sobotu a v neděli o třetí hodině k eucharistii. Jinak nekonali žádnou společnou bohoslužbu. V ostatním čase vykonávali manuální práci v tichu a soukromí své cely a při ní meditovali nad žalmy nebo nad jinými částmi Písma, které se četli při společných modlitbách.

Dále Cassianus popisuje uspořádání modlitby tercie, sexty a nóny podle pravidel klášterů v Palestině a v Mezopotámii, kde se k modlitbě scházeli častěji, o třetí, deváté a šesté hodině, aby se k neustálé modlitbě napomáhalo pevně stanovenými časy modliteb. V těchto časech se modlili tři žalmy. Cassianus uvádí též symboliku těchto hodinek. Zmiňuje také ranní modlitbu. Toto uspořádání modliteb již koresponduje s církevním uspořádáním modliteb, které jsme nastínili v první podkapitole této kapitoly, avšak dostává veřejný charakter.¹³²

Tím se dostáváme také ke smíšenému *městsko-mnišskému oficiu*, které se začalo rozvíjet na konci 4. století u mnichů, kteří bydleli v blízkosti území, jako jsou Palestina, Mezopotámie, Sýrie a Kappadokie. Protože žili tito mniši v blízkosti chrámů, které spravoval diecézní klérus, přijímali do svých oficií některé katedrální zvyklosti a tak je propojili s mnišskými. Oficiálně začlenili do hodinek také tercii, sextu a nónu a zavedli kompletář jako modlitbu před spánkem.¹³³

Benediktova řehole předepisuje organizaci mnišské komunity, která zahrnuje denní řád modliteb a práce. Benediktovo moto „modli se a pracuj“, organizuje denní rytmus života a dává smysl mnišskému povolání. To je zdůrazněno rovnováhou mezi liturgickou modlitbou a manuální prací. Důležitým momentem, který charakterizuje mnišský život, je slib stability, ve kterém mnich slibuje zůstat ve stejném klášteře a v jedné komunitě celý život. Slib stability poskytuje zázemí pro tento styl života, ve kterém se může nerušeně střídat čas pro modlitbu a čas pro práci. Liturgie dala rytmus dni, roku a nakonec celému životu mnicha.¹³⁴

Dalším významným zdrojem pro studium denního liturgického mnišského řádu nám bude tedy řehole svatého Benedikta, která poskytuje opravdu podrobný plán uspořádání mnišské komunity. Proto bude také zdrojem hlavním, z něhož budeme čerpat především

¹³² Srov. CASSIANUS, Jan. *Zvyky cenobitů a léky na osm základních neřestí (a): předmluva a knihy 1 – 4*. Edice Pietas benedictina. Praha: Benediktinské arciepiškopství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2007, s. 19–40.

¹³³ Srov. TAFT, Robert F[rancis]. *Božské oficium*, s. 294–295.

¹³⁴ Srov. BOYCE, James J. O.Carm. *Carmelite Liturgy and Spiritual Identity: the Choir Books of Kraków*. Turnhout, Belgium: Brepols Publishers n.v., 2008, s. 60.

při rozlišování, do které tradice patří jednotlivé prvky liturgického dne karmelitky. Nyní, po stručném představení řehole, jen obecně popíšeme organizaci modliteb ve dni. Konkrétnějších popisů využijeme při studiu denního řádu karmelitek v páté kapitole.

Řehole obsahuje sedmdesát tři kapitol, nás však bude zajímat především třináct z nich, které se věnují formě bohoslužeb. Svatý Benedikt ve své řeholi navazuje na základy mnišského života, které byly položeny v Egyptě. Nevytvořil tedy něco zcela nového, ale jedinečným způsobem předkládá interpretaci a aplikaci dosavadních mnišských zkušeností tak, jak byly rozšířeny na počátku 6. století v Itálii. Hlavním zdrojem byla Benediktovi tzv. Řehole Mistrova, kterou napsal na počátku 6. století neznámý italský mnich. Benediktova řehole však řeholi Mistrovu předčila a stala se všeobecně uznávanou po celé západní Evropě.¹³⁵

Základním rámcem celého dne byla společná liturgická modlitba, kterou Benedikt nazýval „Boží dílo“. K té se mniši scházeli osmkrát denně v konkrétních hodinách. Mniši mají vstávat v noci k modlitbě žalmů a čtení, která se nazývá vigilií (později označováno jako matutinum). Následovaly ranní chvály (laudy), čtyři krátká officia během dne (prima, tercie, sexta, nóna), večerní nešpory a den končil modlitbou před spaním (kompletář). Každé officium bylo sestaveno z žalmů, krátkých čtení, hymnů a modliteb. Benedikt stanovuje, že v průběhu jednoho týdne se mají mniši pomodlit úplný cyklus žaltáře. O nedělích se vždy začíná od začátku. Kromě modliteb je den mnicha tvořen časem pro manuální práci a pro četbu. Po vigilií následovala krátká přestávka a poté s prvním světlem ranní chvály a při východu slunce prima. Potom šli mniši po své práci. Letní pořad dne vyhradil pro práci asi sedm hodin a pro četbu tři hodiny. Četba se nazývala lectio divina, tzn. posvátné nebo zbožné čtení. Za delších letních dnů řehole předepisovala dvě jídla denně – krátce po poledni a večer, v zimě počítala pouze s jedním jídlem – odpoledne. Během jídla se mlčelo, zatímco jeden z mnichů předčítal. Mlčení se mělo zachovávat během celého dne, ale zvláště v nočních hodinách. Benedikt se ve své řeholi výslovně nezmiňuje o slavení mše svaté, pravděpodobně z toho důvodu, že eucharistie není výlučně mnišská bohoslužba a o formě eucharistie rozhodoval biskup. Svatý Benedikt zřejmě dodržoval obyčej církve, podle něhož se mše sv. celebrowala o nedělích a svátcích Páně.¹³⁶

¹³⁵ Srov. STEWART, Columba OSB. *Modlitba a komunita: benediktinská tradice*. Edice Dějiny křesťanských spiritualit. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 20.

¹³⁶ Srov. STEWART, Columba OSB. *Modlitba a komunita*, s. 35–37 a LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury a Praha: Vyšehrad, 2001, s. 35–39.

Můžeme si všimnout, že v mnišském denním řádu nejsou přítomny pobožnosti, jako je modlitba růžence, Anděl Páně apod. Je to samozřejmé, neboť tyto modlitby vznikly později. Avšak pro úplnost doplňujeme současnou praxi. Podle svědectví sester trapistek tyto modlitby nejsou ani v současné době přítomné v denním řádu komunity jako společný úkon, avšak každá sestra se může modlit a také modlí tyto modlitby soukromě.

4.3 Tradice žebavých řádů

Založení žebavých řádů ve 13. století nabídlo církvi styl řeholního života od mnišského a kanovníckého odlišný. Členové žebavých řádů slibovali slib chudoby, čistoty a poslušnosti, ale ne stability, na rozdíl od mnichů. Svatý František z Assisi, jehož způsob života budeme sledovat jako významného představitele jednoho z největších žebavých řádů, místo aby přijal některou osvědčenou formu křesťanského života, jaké se na počátku dvanáctého století nabízely, vybral si obtížnější cestu a vytvořil nový způsob života, odlišný od převládajících a akceptovaných mnišských a kanovníckých forem. On a jeho následovníci se věnovali rozjímání, kázání lidem, živil se prací vlastními rukou, pečovali o nemocné, a když bylo potřeba, žebřali. František pocítil sílu k tomu, aby vedl život, oproti mnichům a kanovníkům, méně usedlý, podobnější životu samotného Ježíše. Stejně tak sv. Klára, následovnice sv. Františka, hlásala svým spolusestrám, že život spočívá v zachovávání evangelia Ježíše Krista a vytvořila způsob evangelijního života dostupný ženám mimo hranice tradičního mnišství. Živily se vlastníma rukama, a když se jim nedostávalo potřebného, též žebřáním.

Členové žebavých řádů tedy nebyli vázáni na jedno konkrétní místo, aby mohli sloužit potřebným. Stávali se tak závislími na místních lidech, kteří jim odpláceli za jejich spirituální péči. Tomu odpovídala také modlitební praxe, která nemohla být tak stabilní. František a jeho následovníci, tak jako Ježíš, spojovali kázání, práci a putování s modlitbou. Denně vyhrazovali určitý čas na liturgickou modlitbu a vyhledávali příležitosti k modlitbě o samotě, v poustevnách, mimo společnost a město. Prvotní františkánská komunita se nepokoušela nijak systematicky oddělit kontemplativní modlitbu od modlitby ústní a soukromou od společné. Denně slavili bohoslužbu hodin. Používali breviář, kratší kapesní verzi oficia, jakou měli členové římské kurie, ne mnišské officium o mnoha svazcích, které vyžadovalo složitý chorální zpěv. František se

i na cestách zastavoval na modlitbu a se svými společníky recitoval hodinky. Vždy chtěl mít s sebou ještě nějakého „klerika“, bratra, který uměl číst, aby spolu mohli zpívat ofícium. Pravidelně se také připojovaly další modlitby, které František složil pro bratry. František a jeho bratři věnovali značnou část dne společné liturgické modlitbě – slavení ofícia a eucharistie. Tato liturgická modlitba však byla jen součástí plnějšiho života modlitby, v němž nechyběla doba soukromé modlitby o samotě i celá období v poustevnách.¹³⁷

¹³⁷ Srov. SHORT, William J. OFM. *Chudoba a radost: františkánská tradice*. Edice Dějiny křesťanských spiritualit. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 17–22; 89–92.

5 Liturgický život a navazující řádové zvyklosti sester karmelitek v Praze a v Dačicích

Nyní se již dostáváme k vlastnímu jádru naší práce. V první části této poslední, ale nejdůležitější kapitoly nejprve pojednáme o tom, čím je liturgie a jaké místo zaujímá v povolání karmelity. Dále stručně popíšeme slavení liturgického roku, abychom získali ucelenější představu o celém liturgickém životě karmelity a měli denní řád zasazený do kontextu celého roku. Poté se budeme podrobněji věnovat popisu denního řádu liturgického mezidobí. Následně řekneme, které konkrétní otázky si sestry karmelity ohledně své liturgie kladou, kde vnímají, že je potřeba nějaká změna a budeme se podrobněji věnovat vybraným konkrétním otázkám, přičemž rovněž navrhneme směr, kterým by se mohla příslušná rozhodnutí ohledně daného prvku ubírat. Není v možnostech této práce podrobně rozebrat každý liturgický prvek či zodpovědět každou otázku, kterou si karmelity kladou. Proto vybereme jen některé prvky a budeme se jimi zabývat zvláště v té souvislosti, ve které se jimi zabývají sestry karmelity. Nepůjde tedy o komplexní vyčerpávající pojednání o daném prvku. Výběr prvků, které budeme rozebírat, byl učiněn především s ohledem na dostupnost literatury a informací k danému tématu. Dále na základě informací zjištěných ve čtvrté kapitole rozdělíme prvky do tabulky podle jejich původu a řekneme, které prvky sestry po revoluci zrušily. V další tabulce načrtne denní řád podle sv. Terezie, který dává ve svých prvotních stanovách. Na závěr provedeme rozbor denního řádu.

5.1 Čím liturgie je a jaké místo zaujímá v povolání karmelity

Slavení liturgie je dílem Krista kněze a jeho těla, církve, které dokonale oslavuje Boha a posvěcuje člověka. V liturgických úkonech je přítomen samotný Kristus.¹³⁸

O významu liturgie pojednává ve své knize *Duch liturgie* také Joseph Ratzinger, emeritní papež Benedikt XVI. Vynikajícím způsobem odpovídá na otázky, které klade na začátku první kapitoly svojí knihy a které si klademe také v této práci: „Co je to vlastně liturgie? Co se při ní děje? S jakým druhem skutečnosti se zde setkáváme?“ Na tyto otázky odpovídá na příkladu putování Izraele do zaslíbené země, když říká:

¹³⁸ Srov. SC 7.

„Tím se naplnil cíl putování pouští, který Mojžíš uvedl faraonovi: Izrael se učí uctívat Boha způsobem, který on sám určil. K tomuto uctívání patří kult, liturgie ve vlastním slova smyslu; k ní však také patří život podle vůle Boží, který je nepostradatelnou součástí pravého uctívání. (...) Sám život člověka, sám řádně žijící člověk je pravým uctíváním Boha, ale život se stává skutečným životem pouze tehdy, když je formován pohledem na Boha. Kult je zde k tomu, aby zprostředkoval tento pohled a umožnil žít tak, aby se život stal poctou Bohu.“¹³⁹

Také karmelitka má dělat to, co jí napomáhá ke sjednocení s Bohem, proto je pro ni tak důležitá liturgie, která zprostředkovává pohled na Boha a formuje její život pod Božím pohledem.

Stejně jako pro každého křesťana je také pro karmelitku liturgie vrcholem a zdrojem jejího života.¹⁴⁰ I když je pro Karmel charakteristická především osobní vnitřní modlitba, v žádném případě to neznamená, že by liturgie hrála v životě karmelitky menší roli. Mezi modlitbou církve a modlitbou osobní totiž neexistuje žádný rozpor, jak už jsme viděli také při pojednání sv. Terezie o liturgické modlitbě ve druhé kapitole této práce a jak o tom mluví především dokumenty církve. Osobní modlitba je živena modlitbou liturgickou a liturgická modlitba naopak obohacuje modlitbu osobní.¹⁴¹

Stanovy mluví o vztahu karmelitek k liturgii takto:

„Inspirace Řehole a příklad zakladatelů Karmelu staví do popředí důležitost liturgie v životě Karmelu při plné a pozorné účasti na svatých tajemstvích.“¹⁴² „Slavení liturgie spočívá v účasti na Kristově velikonočním tajemství. Kristus svým slovem, svátostmi a modlitbou živí a posvěcuje svou církev a darem Ducha svatého ji přidružuje k sobě, aby přinesl Otcí oběť chvály pro dobro celého lidstva. Proto se slavením eucharistie a svátostí, hlásáním slova a zpěvem Božích chval každá komunita buduje a obnovuje, vyjadřuje své spojení s univerzální církví a účinně spolupracuje na příchodu Království.“¹⁴³

Skrze liturgické slavení se tedy neustále buduje a obnovuje komunita, ale zároveň se také vyjadřuje apoštolské charisma karmelitek. Tak jako některé řády projevují svou lásku k bližním a k církvi skrze činný apoštolát, povoláním bosých karmelitek je být apoštolem skrze modlitbu a oběti s církví a za církev, tak, jak si to přála svatá Matka,

¹³⁹ RATZINGER, Joseph (BENEDIKT XVI.). *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 13–14.

¹⁴⁰ Srov. SC 10.

¹⁴¹ Srov. PAVEL VI. *Laudis canticum*, čl. 8.

¹⁴² NS 65.

¹⁴³ NS 64.

a mnohokrát k tomu sestry vybízela.¹⁴⁴ Mají se modlit zvláště za dělníky evangelia a za vzrůst povolání, za jednotu křesťanů a za evangelizaci národů, mají se modlit za záležitosti diecéze, především pak za kněze.¹⁴⁵ V tom spočívá jejich apoštolát. A skrze liturgické slavení se s církví spojují a spolupracují na příchodu Božího království. V tomto smyslu tedy vysvítá důležitost liturgie pro karmelitku.

„Liturgie pomáhá odít do slov to, čím duše přetéká, a tak se obracet celým srdcem k Bohu. Propojení ústní modlitby s postojem srdce a celého člověka je často opakovaným ideálem svaté Terezie.“¹⁴⁶

Karmelitka tedy také skrze liturgii stojí před Bohem za sebe a za celý svět. Stojí pod Božím pohledem k jeho chvále a ke svému posvěcení i k posvěcení všech lidí.

5.2 Slavení liturgického roku

O slavení liturgického roku se ve stanovách píše, že má každý klášter „ve spojení s církví a podle příkladu svaté Matky slavit Kristovo velikonoční tajemství o nedělích a v různých dobách a svátcích liturgického roku, zvláště v době adventní, vánoční, postní a velikonoční, v duchu liturgie a podle vlastních tradic“¹⁴⁷. Základní slavení liturgického roku sester karmelitek se tedy odehrává tak, jak se slaví v celé církvi. Vzhledem k jejich rozjímavému způsobu života, v souladu s řádovými tradicemi a vlastním charismatem řádu však má některá specifika, která více zvýrazňují jednotlivé části liturgického roku, aby se slavily s co největším duchovním užitkem. Zvláštní důraz mají karmelitky klást na mariánský ráz řádu. Proto jako hlavní svátek mezi vlastními svátky Karmelu mají slavit Pannu Marii Karmelskou (16. července), ostatní mariánské slavnosti, svátky a památky se mají konat obzvlášť výrazně, v sobotu se má slavit mše svatá a liturgie hodin z památky Panny Marie, o sobotách, slavnostech a svátcích Panny Marie nebo o jejich vigiliích se má slavnostně zpívat *Salve Regina*.¹⁴⁸ Zvláštním způsobem uctívá Tereziánský Karmel podle příkladu a učení sv. Terezie, také sv. Josefa. Sestry se mají svěřovat jeho přímluvě a vzývat ho jako prozíravého ochránce

¹⁴⁴ Srov. CV 1 a 3.

¹⁴⁵ srov. NS 128 a CE 5,1.

¹⁴⁶ Karmel Matky Boží, klášter bosých karmelitek v Dačicích, *Liturgická modlitba* [2013-11-19]. www.karmelitky.cz.

¹⁴⁷ NS 73.

¹⁴⁸ Srov. NS 57.

církve a řádu.¹⁴⁹ Zvláštní úctu karmelitky samozřejmě chovají také ke svatým rodiny Karmelu a jejich svátek slaví obzvlášť slavnostním způsobem, to platí především v případě jejich zakladatelů sv. Terezie od Ježíše (15. října) a sv. Jana od Kříže (14. prosince). Tyto dny jsou na Karmelu slavností. 20. července slaví svátek proroka Eliáše a 1. října svátek sv. Terezie od Dítěte Ježíše. Slavnostně také karmelitky prožívají výročí reformy řádu, které připadá na 24. srpna. Toho dne v roce 1562 byl založen první reformovaný klášter sv. Josefa v Avile. Každý klášter má určit jakým způsobem bude tyto svátky a slavnosti uctívat liturgicky a tradičními zbožnými úkony.¹⁵⁰ Liturgie má být slavnostnější, zpívaná a o slavnostech se modlí vigilie. Na tyto dny se mohou sestry připravovat také novénou. O těchto slavnostních nebo svátečních dnech se denní modlitba církve modlí podle řádového propria.

V průběhu roku mají sestry také společné duchovní cvičení a soukromé exercicie, kdy je každá sestra po dobu deseti dní v klášteře sama v ústraní. Jednou měsíčně je stanoven rekolekční den (většinou bývá v neděli, případně na Velký pátek), který spočívá ve větším ztišení a usebrání. Navenek se projevuje tím, že jsou v ten den omezeny vzájemné kontakty, není společná rekreace a vnitřní modlitba, která by měla být intenzivněji zaměřená na obnovu povolání, je ráno i večer soukromá.¹⁵¹

Adventní a postní doba je specifická tím, že sestry nepřijímají, pokud možno, žádné návštěvy, aby mohla být příprava na Vánoce a Velikonoce intenzivnější. V době postní je omezení v jídle a v pátek je společná modlitba křížové cesty místo rekreace. Již od svátku Povýšení svatého kříže (14. září) začíná řádový půst, který trvá až do neděle Zmrtvýchvstání Páně s výjimkou nedělí, slavností, třídní po Narození Páně a jiných hlavních svátků. Je to v podstatě prodloužení doby postní, která je prožívána v celé církvi. V době řádového postu, kromě omezení v jídle, se modlí po kompletáři žalm 32 (31) *Šťastný je ten, komu byla odpuštěna nepravost* a od doby postní potom žalm 51 (50) *Smiluj se nade mnou, Bože pro své milosrdenství*. Den před začátkem řádového postu je tzv. kající kapitula a v den svátku obnova řeholních slibů.

Zvláštní místo má také první pátek v měsíci, kdy je místo rozjímání adorace, na jejímž konci se sestry modlí litanie k Nejsvětějšímu Srdci Ježíšovu se zásvětnou modlitbou. Celý den je zaměřen na úctu k Nejsvětějšímu Srdci Ježíšovu, například si každá sestra vytáhne jednu kartičku, která dává nějaký podnět k rozjímání, zaměřenému

¹⁴⁹ Srov. NS 59.

¹⁵⁰ Srov. NS 59.

¹⁵¹ Srov. NS 86.

na toto téma. Podobné kartičky si jako impulz k duchovnímu životu sestry tahají v průběhu celého roku také při jiných příležitostech, například na začátku měsíce k rozjímání na celý měsíc, v rámci novén, v adventu, v době postu, na Pannu Marii Karmelskou.

5.3 Denní řád karmelitek

Denní řád sester karmelitek je v jejich aktuálních stanovách specifikován následovně:

„Život komunity vyžaduje pevný pořádek společných úkonů. V nich se vyjadřuje a uskutečňuje společenství s Bohem a se sestrami v úsilí o vzájemnou pomoc a o věrnost vlastnímu povolání. Kapitula každého kláštera stanoví vlastní denní řád se zřetelem na předpisy svaté Matky, na podněbí a zvyky různých krajů. Má se však věrně zachovat rovnováha, jakou si přála svatá Matka, mezi hodinami modlitby, práce a odpočinku, a soulad mezi chvílemi samoty a sesterského setkání. Podle tereziánské tradice ať se dbá na to, aby bylo vyhrazeno asi sedm hodin nočnímu odpočinku. V denním rozvrhu ať se jasně uvede: hodina vstávání; doba slavení eucharistie a liturgie hodin; dvě hodiny vnitřní modlitby; doba duchovní četby, ústraní v cele a práce; hodiny jídla a dvou rekreačí; hodina nočního odpočinku. Když je klášterní rozvrh jednou stanoven, může být změněn jen dvoutřetinovou většinou hlasů kapituly.¹⁵²

Jeho aktuální konkrétní podoba je taková, jak následuje níže. Toto je denní řád všedního dne, v pátek, v sobotu a v neděli jsou některé odchylky, na něž upozorníme, pokud se nejedná pouze o časové uspořádání. Za základ jsme použili denní řád sester karmelitek kláštera v Praze na Hradčanech. Denní řád sester karmelitek v Dačicích obsahuje pouze drobné odchylky, na ty, které jsou zásadnější, upozorníme v poznámce pod čarou. Seřazení modliteb je dáno povětšinou praktickými okolnostmi, kdy je potřebné uspořádat jednotlivé bloky modliteb tak, aby jednotlivé části denní modlitby církve odpovídaly denní době, ve které se mají modlit¹⁵³ a bylo zároveň možné je vhodně sladit s dobou pro práci, odpočinek a přípravu jídla. V případě dačického kláštera je třeba také brát ohled na věřící, kteří se mohou některých modliteb sester účastnit.

¹⁵² NS 96.

¹⁵³ Srov. SC 94 a NS 71.

Denní řád: Ke každému úkonu se svolává zvoněním, povětšinou dvěma. První zvonění je obvykle pět minut před daným programem, druhé v čase jeho začátku. Každá sestra vstává, jak potřebuje, tzn. nebudí se zvonem (obvykle kolem páté hodiny, po probuzení se doporučuje políbení země v cele), v **5:25 hod** je první zvonění, kdy se sestry odebírají do kaple. Když přijdou do kaple, každá sestra jednotlivě udělá **malou prostraci**, tzn. poklekne a v pokleknutí se ústy nebo čelem dotkne země, poté se vkleče s rozepjatýma rukama do tvaru kříže modlí potichu *Zdravas Královno*. V **5:30 hod** se zvoní podruhé a všechny sestry společně se začínají vkleče modlit latinsky *Anděl Páně (Angelus)*, (o nedělích a v předvečer neděle se ho modlí ve stoje a v době velikonoční se ve stoje modlí místo *Anděl Páně Regina caeli*, podle tradice církve¹⁵⁴). Poté následuje *invitatorium* a *ranní chvály*. Dále hodinová **vnitřní modlitba**¹⁵⁵, která začíná společnou modlitbou *Přijď, Duchu svatý (Veni, Sancte spiritus)*, kterou se sestry modlí latinsky, a **znaméním kříže** (předřikává převorka vkleče) a je ukončena modlitbou *Pod ochranu tvou (Sub tuum praesidium)*, rovněž latinsky, a **závěrečnou modlitbou** (latinsky), která je odlišná po ranním a večerním rozjímání¹⁵⁶. Následuje **tercie**¹⁵⁷ (konec bloku ranních modliteb je cca v 6:55 h, tehdy nastává také konec velkého silentia).

V **7:15 hod** začíná **mše svatá** (v pondělí latinsky¹⁵⁸). Po mši svaté sestry zůstávají vkleče na svém místě a konají deset minut „**díkůčinění**“, které je uzavřeno modlitbou *Svatý Michaeli Archanděli* a poté se jde v průvodu na chodbu (v tradici do preparatoria¹⁵⁹) za recitace **žalmu 67 (66) Bože, buď milostiv a žehnej nám**¹⁶⁰. Potom převorka dává sestrám **požehnání do dne** („Na přímluvu blahoslavené Panny Marie, svatého Josefa, svaté matky Terezie, svatého otce Jana od Kříže, Matky Elekty požehnej nás a po celý den provázej všemohoucí Bůh, Otec i Syn i Duch svatý.“)

Poté jde každá sestra jednotlivě **cca v 8:05 hod** na **snídani** do refektáře (každá sestra ji začíná i končí sama – bez společné modlitby). V **8:30 hod** se jde do práce, kromě

¹⁵⁴ Regina Caeli - Lat. »Královna nebe«. Mariánská velikonoční - antifona. Autor je neznámý, bývá však připisována papeži Řehoři V. (10. stol.). Během - velikonočního období nahrazuje modlitbu - Anděl Páně.

¹⁵⁵ Karmelitky v Dačicích mají nejprve vnitřní modlitbu a až poté ranní chvály.

¹⁵⁶ Celé znění ranní a večerní modlitby po rozjímání tvoří přílohu číslo dvě práce. Vzhledem k tomu, že se ji sestry modlí latinsky, uvádíme českou i latinskou verzi.

¹⁵⁷ Karmelitky v Dačicích mají tercii až po mši svaté.

¹⁵⁸ Karmelitky v Dačicích mají vždy mši svatou v českém jazyce.

¹⁵⁹ Příprava před chórem, obdobné jako sakristie v kostele.

¹⁶⁰ Celé znění žalmu tvoří přílohu číslo tři této práce.

sester ve formaci, které mají 45 minut formace s novicmistrovou nebo formou samostudia.

V **11:40 hod** začíná polední 20ti minutový blok modliteb v kapli (**loretánské litanie**¹⁶¹ – latinsky, v měsíci květnu se místo loretánských litaní modlí různé varianty jiných mariánských litaní, v době novény před Pannou Marií karmelskou se modlí karmelitánské litanie k Panně Marii), **vespertinky**¹⁶² - latinsky¹⁶³, **sexta, zpytování svědomí**). Ve **12:00 hod** se začínají sestry modlit latinsky *Anděl Páně (Angelus)*, následuje **žalm 130 (129) – De profundis** a modlitba za zemřelé – obojí latinsky.¹⁶⁴ Sestry se ho modlí v průvodu při přechodu z kaple do refektáře. Když modlitbu žalmu dokončí, jsou již v refektáři. Při vstupu do refektáře si sestry berou malé sešitky s modlitbami před jídlem a po jídle, které využijí pro tyto modlitby. Následuje **oběd**, při kterém jedna sestra předčítá – jednotlivé články ze stanov, zprávy o dění v církvi nebo úryvky z duchovní literatury, v pátek se čte při obědě celá řehole.

Po obědě následuje hodinová **rekreace** (v tradici byla na úvod modlitba, nyní se začíná bez modlitby) v rekreační místnosti či na zahradě, při níž se vyjma nedělí a slavností dělá drobná ruční práce, u které si sestry mají spontánně a radostně povídat, aby si tak odpočinuly¹⁶⁵ (o pátcích v postní době není rekreace, místo ní je křížová cesta), na závěr rekreace se sestry vkleče modlí *Otčenáš a Zdravas Maria* na úmysly Svatého otce a za duše v očistci. Hned po rekreaci ve **13:30 hod** se jdou sestry modlit **nónu** a v pátek se po ní modlí ještě **páteční pokání**¹⁶⁶ – spočívá v modlitbě *Otčenáše, Zdravas Maria a Sláva Otci* opakované 5x po sobě při rozpažených pažích, následuje soukromá hodinová **duchovní četba**¹⁶⁷ (Písma svatého a duchovní literatury) a **odpočinek** (cca 45 minut na psaní dopisů, cvičení, procházku či spánek apod.).

Od **15:30 hod** se jde opět do práce. V **17:00 hod** následuje **vnitřní modlitba**, která má stejnou podobu jako ranní vnitřní modlitba (v sobotu, o svátcích a vigiliích slavností

¹⁶¹ Karmelitky v Dačicích mají litanie až večer po nešporách.

¹⁶² Karmelitky v Dačicích mají vespertinky až po nóně.

¹⁶³ Večerní modlitby, které se obracejí ke světcům Karmelu. Celé znění vespertinek tvoří přílohu číslo čtyři této práce. Vzhledem k tomu, že se je sestry modlí latinsky, uvádíme českou i latinskou verzi. Sestry karmelitky v Dačicích se je modlí až v odpoledním bloku modliteb.

¹⁶⁴ Celé znění žalmu a modlitby tvoří přílohu číslo pět této práce. Vzhledem k tomu, že se obojí sestry modlí latinsky, uvádíme českou i latinskou verzi.

¹⁶⁵ „Aby si sestry mohly mezi sebou spontánně a radostně pohovořit, ať se koná dvakrát denně, po obědě a po večeři, společná rekreace podle úmyslu svaté Matky. Všechny řeholnice se jí mají věrně účastnit a přispívat s láskou, úctou a vzájemnou přívětivostí k budování komunity.“ NS 94.

¹⁶⁶ Karmelitky v Dačicích mají pokání až večer po kompletáři.

¹⁶⁷ Karmelitky v Dačicích mají duchovní četbu již dopoledne v 11:45 hodin.

Panny Marie končí vnitřní modlitba o čtvrt hodiny dříve a následuje zpěv *Salve Regina a Asperges me*¹⁶⁸ - latinsky v bílých pláštích¹⁶⁹)

V **18:00 hod** je modlitba **nešpor**, po níž následuje opět přechod z chóru do refektáře za recitace žalmu *De profundis* a modlitby za zemřelé. Plynule na ni navazuje **večeře**, po níž se čtou úmysly lidí, které se hází do schránky v kostele, a další aktuální úmysly a sestry se modlí na tyto úmysly modlitbu *Otčenáš* a *Zdravas Maria* (každá sestra potichu v duchu).

Po večeři následuje opět hodinová rekreace. Od **19:45 do 20:00 hod je modlitba kompletáře**, při níž se **zpytuje svědomí** a kropí svčenu vodou, po kompletáři následuje libovolná mariánská modlitba vkleče (v neděli a v předvečer neděle ve stoje) následuje **požehnání převorky na závěr dne**. Nastává začátek velkého silentia.

Od 20:00 – 21:00 hod následuje „**hodina po kompletáři**“, tzv. kompletstunda¹⁷⁰.

Ve 21:00 hod se sestry sejdou ještě na **modlitbu se čtením** z následujícího dne a k **četbě z evangelia z následujícího dne**. Na závěr dne udělá každá sestra v kapli malou prostraci a samostatně odchází. O slavnostech následuje vigilie.

22:00 hod – noční odpočinek

Ve vhodnou chvíli během dne se sestry mají každá soukromě, příp. po domluvě ve skupince, pomodlit **ruženic**¹⁷¹. Může to být také během pracovní doby.

Karmelitky dělají při Denní modlitbě církve při modlitbě *Sláva Otcí*, která se říká na závěr každého žalmu, hlubokou úklonu, rovněž při závěrečné modlitbě.

Typickou modlitbou pro karmelský řád, především pro původní větev nereformovaných karmelitánů, ale žijící rovněž v tradici bosého Karmelu, je modlitba

¹⁶⁸ Celé znění této modlitby tvoří přílohu číslo šest této práce. Vzhledem k tomu, že se ji sestry modlí latinsky, uvádíme českou i latinskou verzi.

¹⁶⁹ Sestry karmelitky normálně chodí v hnědém hábitu, také na chórovou modlitbu. Jsou však určité příležitosti, při kterých si přes hábit oblékají ještě bílý plášť na znamení vnitřní čistoty (srov. obřad obláčky – nepublikovaný text ve vlastnictví kláštera karmelitek v Praze) nebo také symbol Mariiny čistoty (tento plášť má různé významy, na počátku 14. století mu byl připsán mariánský význam. Připomínal povinnost zachovávat čistotu mysli a těla – srov. BOAGA, Emanuele O.Carm. *Maria a Karmel: Paní místa*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 79). Stanovy ponechávají na rozhodnutí kapituly, aby určila, při jakých příležitostech se má tento bílý plášť nosit. Srov. NS 95. Karmelitky v Praze na Hradčanech jej nosí při každé mši svaté, při slavnostech na ranní chvály a nešpory a každou sobotu na modlitbu *Salve Regina*.

¹⁷⁰ Řehole předepisuje, aby se od kompletáře až do skončení primy příštího dne dodržovalo mlčení. Také současné stanovy sester odkazují na tento bod řehole: „Ať se věrně zachovává mlčení předepsané řeholí po kompletáři až do konce ranních chval příštího dne“ NS 82. Tato hodina po kompletáři tedy souvisí s tímto předpisem. Je to hodina, kdy se má každá sestra ztišit a zklidnit před nočním odpočinkem. Má se tím navodit atmosféra klidu a mlčení během noci, která napomáhá k zajištění kvalitního nočního odpočinku – srov. STEGGINK, Otger. *Karmelitánská řehole: komentář*, s. 77. V tradici měla být v tuto dobu výhradně v cele, nyní kdekoliv podle potřeby, kterou kladou zvýšené pracovní nároky.

¹⁷¹ Karmelitky v Dačicích mají stanovenou pevnou hodinu pro modlitbu růžence, a sice po odpočinku ve 14:15 hodin, přičemž každá sestra se ho modlí soukromě či se spolusestrou.

Flos Carmeli (Květ Karmelu). Tradice řádu klade tuto modlitbu do úst sv. Šimona Stocka. Nejstarší dosud známý text pochází z počátku 15. století. Postupně byly k původnímu textu přidávány dodatky a byl upravován, až se změnil v hymnus k liturgii slavnostní připomínky.¹⁷² Tento hymnus karmelitky zpívají při nešporách slavnosti Panny Marie Karmelské, ale rovněž při jiných slavnostních příležitostech. Text hymnu tvoří přílohu číslo sedm této práce.

5.4 Otázky karmelitek ohledně liturgie

Jak jsme již nastínili výše, předávání a utváření karmelského řeholního života ovlivnila nedávná historie řádu, tedy doba internace, po kterou nemohly karmelitky vést způsob života, který jim je vlastní a předávat jej dalším generacím, a dostávaly se k nim pouze v minimální míře informace o tom, jak probíhá obnova v řádu. Současné diskuze ohledně liturgie jdou tedy ruku v ruce s opětovným hledáním a postupným nalézáním karmelské identity. Nad tou se sestry zamýšlejí díky každodenní zkušenosti s liturgií, díky studiu a díky vyměňování si zkušeností s ostatními Karmely, také zahraničními, a vyvstávají jim různé otázky.

Základní otázkou, kterou si karmelitky kladou je to, které prvky jejich liturgického života jsou nosné, které se tedy mají dál při formaci předávat, a které jsou dobově podmíněné a je tedy možné od nich popřípadě upustit. S tím souvisí také potřeba direktáře, který by toto upravoval, aby vše bylo jasně dané. Dále mají karmelitky mnoho konkrétních otázek, které právě souvisí s výše zmíněným, některé z nich v této kapitole nastíníme. Z následujícího výčtu se budeme dále zabývat prvními čtyřmi otázkami, které popíšeme až při jejich studiu níže.

- **První modlitba dne**
- **Setrvání v modlitbě po mši svaté**
- **Modlitba růžence**
- **Modlitba *Salve Regina***
- **Liturgie Svatého týdne** – karmelitky mají liturgii tridua holou, tzn., nezpívají – vše recitují, nedělají znamení kříže, jednotlivé části breviáře začínají rovnou hymnem. Zjistily však, že v jiných kontemplativních

¹⁷² Srov. BOAGA, Emanuele O. Carm. *Maria a Karmel*, s. 133.

komunitách jsou modlitby v tomto období nejslavnostnější z celého roku. Zamýšlejí se tedy nad tím, proč to tak je a zda to nemají změnit. Také se na Zelený čtvrtek v noci dříve modlily tzv. Temné hodinky místo modlitby se čtením. Pokud však nemají schválenou výjimku, mají se modlit matutinum, jak se ho modlí celá církev. Proto Temné hodinky zrušily, ale vzhledem k tomu, že považují tuto liturgii za působivou, zvažují, zda by si nemohly tuto výjimku nechat schválit.

- **Roráty** – některé texty starých písní v rorátech obsahově neodpovídají příslušným částem ordinária, ale lidé, kteří přicházejí ke karmelitkám na bohoslužby, chtějí roráty zpívat. Sestry proto zvažují, zda mají dát přednost pastoračnímu hledisku a zpívat je, či tomu, aby to bylo z liturgického hlediska správně a neodpovídající části nahradit.
- **Postoje při Denní modlitbě církve** – sestry karmelitky při krátkém čtení a zpěvu po krátkém čtení, které jsou součástí jednotlivých částí *Denní modlitby církve*, stojí, zatímco je obvyklé u nich sedět. Dále se dříve při modlitbě breviáře při vyslovování jmen Ježíš, Marie a Nejsvětější Trojice dělala malá úklona, která se dosud oficiálně nezrušila, ale postupně se vytrácí a sestry tyto úklony nedělají jednotně. Bylo by tedy potřeba to ujednotit.
- **Modlitba Sláva Otci po modlitbě Anděl Páně** – sestry se dříve modlily po modlitbě *Anděl Páně* 3x *Sláva Otci*. Mladší sestry se však začaly zamýšlet nad tím, proč se tato modlitba, ještě trojnásobená za modlitbu *Anděl Páně* přidává a dotazovaly se starších sester. Bylo jim vysvětleno, že to bylo zavedeno za 2. světové války jako prosba za její ukončení. Proto mladší sestry došly k závěru, že když 2. světová válka již skončila, může se tato modlitba zrušit. Tak se také stalo někdy kolem roku 2000. Ale zhruba před dvěma roky si všimly, že spolusestry v Itálii se také modlí po *Anděl Páně* 3x *Sláva Otci* a rovněž tak Svatý otec. Proto se zamýšlejí nad tím, zda se nemají k tomu zvyku znovu vrátit. Nejprve by ale rády zjistily původ tohoto zvyku.
- **Znamení kříže se svčcenou vodou** – sestry se zamýšlely nad tím, zda dělat znamení kříže se svčcenou vodou, když vycházejí z kaple nebo chóru v průvodu za společné recitace žalmu. Nakonec to nedávno zrušily, protože usoudily, že by to bylo příliš mnoho úkonů najednou, které člověk není schopen v jednom momentě všechny prožít. Také se zamýšlejí nad tím, kde a kdy se mají žehnat svčcenou vodou. Kropenka je na mnoha místech, kromě

vstupu do kaple a chóru, také při vstupu do cely, pracovny, refektáře, společné rekreační místnosti atd.

- **Zpěv** – stálou otázkou sester je, které modlitby mají zpívat a které pouze recitovat. Ještě začátkem roku 2013 se o fériích a památkách nezpívalo nic, o svátcích při ranních chválách a nešporách se zpíval *hymnus, Magnificat, Benedictus* a *Otčenáš*, při slavnostech u ranních chval a nešpor *hymnus, žalmy, Magnificat, Benedictus, zpěv po krátkém čtení* a *Otčenáš*, u hodinek během dne *hymnus*, také u svátků. Teď se asi půl roku zpívá navíc při ranních chválách a nešporách *hymnus, Magnificat* a *Benedictus* každý den, také při kompletáři *hymnus* a *Simeonovo kantikum*. A o slavnostech se kromě předchozího zpívají i malé hodinky a kompletář – *žalmy* a *zpěv po krátkém čtení*. Při zpěvu se vychází z aktuálních možností komunity.
- **Četba během jídla** – v původní řeholi se píše, že se má při jídle předčítat čtení z Písma svatého¹⁷³ a Stanovy pak předepisují četbu Písma svatého nebo jiné užitečné četby¹⁷⁴. Současná praxe je taková, že při obědě se na začátku přečte kousek ze stanov a pokračuje se četbou nějaké jiné užitečné četby – duchovní četba, zprávy ze světa, z církve, z cest Svatého otce apod. V pátek se čte při obědě celá řehole. Při večeři je praxe stejná, ale nečtou se stanovy ani řehole. O svátcích a slavnostech se někdy pouští hudba či nějaká přednáška. Sestry si kladou otázku, zda nečíst také z Písma svatého.

5.5 Studium vybraných prvků

5.5.1 První modlitba dne

Sestry karmelitky, jak v Praze, tak v Dačicích, začínají den jinou modlitbou než *invitatoriem*¹⁷⁵ (v případě sester karmelitek z Prahy jde o předsunutí modlitby *Anděl Páně*, v případě sester karmelitek z Dačic rovněž o předsunutí modlitby *Anděl Páně* a také vnitřní modlitby, při které se modlí modlitba *Veni Sancte Spiritus* a modlitba *Sub tuum presidium*. V obou komunitách se pak ještě sestry na úplném začátku dne modlí soukromě *Zdravas královno*). Proto potom když se modlí *invitatorium*, které začíná

¹⁷³ Srov. PŘ 7.

¹⁷⁴ Srov. NS 93.

¹⁷⁵ *Invitatorium, uvedení do první modlitby dne* (lat. invitare – zvát) - pozvání k modlitbě na počátku římských a mnišských hodinek. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 164.

slovy: *Pane, otevři mé rty. A má ústa tě budou chválit*, toto zvolání neodpovídá skutečnosti, protože chválily Boha modlitbou již před ním. Proto se nad tím zamýšlejí a zvažují, zda by nebylo na místě změnit pořadí modliteb.

Podívejme se tedy na některá dostupná fakta. *Všeobecné pokyny k denní modlitbě církve* říkají, že: „vedení do první modlitby dne má své místo na začátku celé denní modlitby. Klade se proto před ranní chvály nebo před modlitbu se čtením podle toho, kterou z těchto částí denní modlitba začíná“¹⁷⁶. Můžeme tomu tedy rozumět tak, že dávají pokyn k tomu, aby tato modlitba byla první modlitbou dne, jak už ostatně tomu napovídá samotný název. V případě karmelitek se jedná o uvedení do modlitby ranních chval, protože modlitbu se čtením anticipují již v předvečer.

Benediktova řehole pod nadpisem *Počet žalmů v nočních hodinkách* říká: „V uvedeném zimním období ať se nejdříve říká verš: *Pane, otevři mé rty a začnu tě chválit*. Na něj naváže žalm 3 a *Sláva Otci*. Po něm žalm 94 s antifonou nebo aspoň zpívaný. Následuje hymnus a pak šest žalmů s antifonami...“¹⁷⁷ Když se pak bratři měli znovu sejít k ranním chválám, je jim předepsáno: „Ve všední dny se ranní chvály konají takto: Říká se žalm 66 bez antifony, poněkud volněji stejně jako v neděli, aby se všichni mohli sejít k žalmu 50 – ten se říká s antifonou...“¹⁷⁸ Vidíme tedy, že v tomto případě měla dokonce recitace žalmu 66, který je rovněž jednou z možných součástí dnešního *invitatoria* ten význam, že se při jeho recitaci bratři scházeli. Tou dobou však již měli modlitbu *invitatoria* za sebou. Potom následovaly ranní chvály a další hodinky.

Později, když se vyvinula modlitba *Anděl Páně* a začala se modlit v chóru, zkomplikovalo se stanovení pořadí modliteb. Stanovy sester karmelitek nic neříkají o čase, kdy se má modlitba *Anděl Páně* modlit. Říkají pouze: „Každý klášter si podle řádových tradic stanoví společné mariánské úkony jako *Anděl Páně* a litanie, aby se vyjádřila mariánská úcta a aby byly Panně Marii svěřeny potřeby církve a lidské rodiny.“¹⁷⁹

Modlitbu *Anděl Páně* ještě před Uvedením do první modlitby dne můžeme najít také u dominikánek. U klarisek denní modlitby začínají ranními chválami neboli *invitorem*. Modlitbu *Anděl Páně* se ovšem modlí pouze v poledne. U sester trapistek

¹⁷⁶ Všeobecné pokyny k denní modlitbě církve vyhlášené apoštolskou konstitucí *Laudis canticum* dne 1. listopadu 1970. In *Denní modlitba církve: doba adventní a vánoční*. 1. sv. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 15–89, čl. 35.

¹⁷⁷ BENEDIKT Z NURSIE. *Řehole Benediktova*. Praha: Benediktinské arcipatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998, s. 53 až 55.

¹⁷⁸ ŘB 61.

¹⁷⁹ NS 58.

modlitby jako je *Anděl Páně*, růženec, litanie jako společný úkon v chóru samozřejmě nenajdeme, ale každá sestra se je modlí soukromě. Podíváme-li se do starého direktáře karmelitek, zjistíme, že se sestry vůbec ráno *Anděl Páně* nemodlily: „K Angelus se dává znamení dvakrát denně, v poledne a večer. Kde od toho nelze upustit, nemáme-li vzbudit podezření z nedokonalé observance, lze zvonit i před svítáním.“¹⁸⁰

Trojí zvonění během dne (ranní, polední a večerní), doložené od 14. století, k modlitbě *Anděl Páně* původně mohlo souviset se svoláváním k modlitbě hodinek (konkrétně ranním chválám, sextě a nešporám). Proto se domníváme, že se tato modlitba mohla před *invitatorium* dostat z tohoto důvodu.

V dnešní době je modlitba *Anděl Páně* tak silně zakořeněna v tradici církve a stala se jejím obecným bohatstvím a integrální součástí života křesťanů, že není možné vracet se do té doby, kdy se tato modlitba v chóru nemodlila. Ale proto, že se v dnešní době znovu doceňuje rytmus chórové modlitby, domnívám se, že by bylo na místě hledat vhodnější uspořádání ranních modliteb tak, aby první modlitbou dne byla modlitba *invitatoria* a zdůraznila se tak její podstata, která je pozváním k modlitbě.

Určitou inspirací může být pro sestry denní řád bratří bosých karmelitánů, který proto uvedeme: Modlitba dne začíná právě *invitorem*, následuje modlitba se čtením, modlitba *Anděl Páně*, *Sláva Otci*, *Odpočínutí lehké*, vnitřní modlitba s modlitbou *Přijď Duchu svatý* na počátku a modlitbou *Pod ochranu tvou* na konci, pak už následují ranní chvály a tím je uzavřen ranní blok modliteb. Samozřejmě sestry karmelitky mají mírně odlišné modlitby, také modlitbu se čtením anticipují v předešlém dni, avšak domníváme se, že jako možné rozvržení by se v jejich případějevilo toto: *Uvedení do první modlitby dne*, ranní chvály, *Anděl Páně*, *Přijď Duchu svatý*, vnitřní modlitba, *Pod ochranu tvou*, závěrečná modlitba, tercie (v případě karmelitek v Dačicích by tercií předcházela mše svatá).

5.5.2 Setrvání v modlitbě po mši svaté

Jedním z liturgických prvků, ohledně kterého si karmelitky kladou otázku, je tzv. *díkůčinění*, neboli setrvání v modlitbě po mši svaté. V současné době jak v komunitě karmelitek v Praze na Hradčanech, tak v dačické komunitě, tak, podle svědectví českých karmelitek, také v bosých Karmelech sester v cizině, sestry zůstávají po mši svaté na svém místě deset minut (v cizině až 15 minut) a konají *díkůčinění*. Na závěr

¹⁸⁰ Ordinarium sester řádu nejblahoslavenější Panny Marie z hory Karmel (direktář), čl. 22.

díkůčinění se modlí modlitbu *Svatý Michaeli Archanděli* a potom jdou společně v průvodu na chodbu za recitace žalmu 67 (66) *Bože, buď milostiv a žehnej nám*. Tak je to také v souladu s jejich aktuálními stanovami, ve kterých se píše: „Všechny řeholnice ať se každý den účastní slavení eucharistie (...) a po ní ať setrvají vhodný čas v modlitbě, aby poděkovaly Pánu.“¹⁸¹ Tyto Stanovy odkazují na Prvotní stanovy sv. Terezie, ve kterých se píše: „Ty, které půjdou k sv. přijímání, se zdrží ještě nějaký čas v chóru.“¹⁸² Poslední direktář karmelitek, který již není v platnosti, říká: „sestry, jež byly u svatého přijímání, zůstanou po mši svaté ještě alespoň čtvrt hodiny v chóru, se svolením převorky i děle a vykonají si *díkůčinění*“¹⁸³.

Obšírněji o tomto tématu pojednává sv. Terezie ve své knize *Cesta k dokonalosti*, kde povzbuzuje sestry k tomu, aby po svatém přijímání zůstávaly s Pánem a uvědomovaly si jeho přítomnost:

„Vy pak mu dělejte dobrou společnost a neztrácejte tak krásnou příležitost jednat s ním o svých záležitostech, jaká se vám nabízí po svatém přijímání.¹⁸⁴ Jestliže vám poslušnost přikazuje zabývat se jinými věcmi; snažte se s ním být spojeny v duši. Zabýváte-li se ve svých myšlenkách jinými věcmi a nevšímáte si Ho, a ani nepomyslíte na to, že je ve vaší duši, jak chcete, aby se vám dal poznat? Ty chvíle jsou velmi cenné, neboť tehdy nás Mistr učí: naslouchejme mu pozorně, líbejme mu nohy, buďme mu vděčné, že se k nám snížil, a prosme ho, aby zůstal s námi navždy. (...) Sotvaže jste přijaly Pána, zavřete tělesné oči a otevřete oči duše, abyste je upřely do hlubin svého srdce, kam sestoupil. Říkám vám a zdůrazňuji vám to a chtěla bych to opakovat do nekonečna, že zvyknete-li si na to při každém svatém přijímání, Pán se nebude skrývat, takže by se vám nezjevil některým z mnoha způsobů, o nichž jsem se zmiňovala a podle toho, jaká bude vaše touha. A můžete po něm tak vroucně toužit, že ho donutíte, aby se vám zjevil zcela. Snažte se udržovat takovou dispozici, abyste ho mohly často zakoušet. Jestliže si Ho však nevážíme a opouštíme Ho, sotvaže jsme Ho přijaly, abychom se věnovaly ubohým pozemským záležitostem, co chcete, aby dělal? Má nás přinutit, abychom na Něho hleděly, aby se nám mohl zjevit? (...) Což to není jeho velké milosrdenství, že nás ujišťuje, že je v Nejsvětější svátosti, a chce, abychom tomu věřily? Avšak zjevit se, dávat podíl na svých velikostech a zahrnovat svými poklady, to chce vyhradit pouze těm, kteří potom opravdu touží. To jsou totiž jeho přátelé; kdo však nemá k němu takový vztah a ani se nesnaží o něj, když jde k přijímání, ať ho ani neobtěžuje, protože se mu nezjeví. Ten je totiž spokojen, že splnil církevní příkázání, a nemůže se dočkat, kdy vyjde z kostela, aby vypudil z duše Pána. Ponoří se do svých prací, starostí a světských sporů, jakoby dělal vše možné, aby donutil Pána brzo vyklidit dům“¹⁸⁵

Karmelitky tedy podle doporučení sv. Terezie a předpisů stanov konají po mši svaté *díkůčinění*, avšak někteří kněží je jednak upozorňují na to, že samotná mše svatá je

¹⁸¹ NS 66.

¹⁸² PS 4.

¹⁸³ Ordinarium sester řádu nejblahoslavenější Panny Marie z hory Karmel (direktář), čl. 246.

¹⁸⁴ Původní rukopis knihy *Cesta k dokonalosti* uchovávaný v knihovně El Escorialu (odtud nese také označení *Rukopis z Escorialu*) pokračuje – „Vězte, že ty chvíle jsou náramně cenné pro duši. V nich Ježíše velmi těší, že mu děláte společnost. A proto se snažte toho využít.“ CE 34,10.

¹⁸⁵ CV 34, 10,12 a 13.

díkůčiněním a je třeba ji takto chápat. A za druhé, že po II. vatikánském koncilu je kladen důraz na to, aby se po mši sv. sdílelo to, co v ní člověk načerpal, a nekonala se osobní zbožnost. Sestry karmelitky si proto kladou otázku, jak tedy mají správně začlenit toto díkůčinění po mši svaté do svého duchovního života, aby tak zůstaly věrné tradici svého řádu a předpisům stanov a zároveň to nezastiňovalo správné chápání významu mše svaté.

Ohledně prvního argumentu kněží bude užitečné, když se podíváme do historie na to, jak došlo k tomu, že se po mši svaté ještě pokračovalo různými modlitbami a že se začaly klást nesprávné akcenty na význam mše svaté.

Zhruba od 9. století dochází postupně k tomu, že se mše svatá stává, především kvůli používání latinského jazyka a kvůli množení různých předpisů, nesrozumitelnou pro prostý lid a jeho účast se omezuje na pouhé slyšení a hledění. Proto když nemohli mít prostí věřící aktivní účast při mši svaté, začínají ji uplatňovat při různých pobožnostech a procesích konaných mimo mši svatou. To se projevilo také v tom, že se po mši svaté začali modlit ještě různé modlitby.¹⁸⁶ Ještě před II. vatikánským koncilem byla po mši svaté také tzv. četba posledního evangelia (počátek evangelia sv. Jana), a poté následovaly modlitby kněze s lidem. Modlilo se 3x *Zdravas Maria*, poté *Zdravas Královno*, *Bože útočiště naše... a Sv. Michaeli Archanděli*. Tyto modlitby se různě obměňovaly a souvisely často s prosbou za vyřešení neblahé aktuální situace ve světě. Teprve potom následovalo díkůčinění při kterém kněz předříkával *Chvalozpěv tří mládenců*, dále 150. žalm, který vybízí ke chvále Boží, a další tři modlitby. Po těchto modlitbách měl kněz ještě alespoň patnáct minut konat soukromé díkůčinění.¹⁸⁷

V pozdním středověku rovněž přestává být z důvodu nesprávně chápané bázně a úcty ke svátosti a z vědomí vlastní hříšnost běžné časté přijímání laiků. Plynou z toho dva důsledky, které se týkají našeho tématu. Zaprvé, když nemohou věřící přijímat, začíná se klást důraz na vidění, proto za vrchol mše svaté je často považováno pozdvihování konsekrované hostie po slovech ustanovení. Protože se pozornost koncentruje na proměňování a pozdvihování, přestává být eucharistická modlitba, coby projev díkůvzdání, vnímána. Aby však lidé mohli díkůvzdání nějakým způsobem prožít, začalo se stávat zvykem konat ho až po skončení mše svaté.¹⁸⁸ A zadruhé, kvůli tomu, aby

¹⁸⁶ Srov. POLC, Jaroslav V. *Posvátná liturgie*. Řada Druhý vatikánský sněm, náboženská edice. Řím: Křesťanská akademie, 1981, s. 77–83 a srov. ADAM, Adolf. *Liturgika*, s. 44–48.

¹⁸⁷ Srov. KUPKA, Josef. *O mši svaté*. Praha: Tiskem kníž. arcib. knihtiskárny - Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1899, s. 609–613.

¹⁸⁸ Srov. ADAM, Adolf. *Liturgika*, s. 44–46 a srov. POLC, Jaroslav V. *Posvátná liturgie*, s. 91–94.

mohli věřící, kteří nepřijímají, dříve opustit kostel a nečekat na ty, kteří přijímají, začal se v době barokní vyskytovat nešvar podávání eucharistie až po mši svaté. Eucharistická zbožnost je tak izolována a díkyčinění odsunuto mimo mši sv.¹⁸⁹

Po II. vatikánském koncilu je však spíše snaha správně chápat jednotlivé části mše svaté a díkyvzdání jasně identifikovat v eucharistické modlitbě a prožít ho společně s celou shromážděnou obcí. Již samotné slovo „eucharistie“ (z řečtiny díkyvzdání) poukazuje na skutečnost, že vlastně celá mše svatá je díkyvzdáním. V Katechismu katolické církve se píše, že: „Eucharistie je obětí díky Otci, požehnáním, kterým církev vyjadřuje svou vděčnost Bohu za všechna jeho dobrodiní, za všechno, co vykonal skrze stvoření, vykoupení a posvěcení.“¹⁹⁰ V rámci mše svaté se však samozřejmě počítá také s osobním díkyvzdáním aplikovaným na osobní život bezprostředně po svatém přijímání: „Po skončení přijímání se podle vhodnosti kněz i věřící chvíli potichu modlí. Celé shromáždění může též zpívat nějaký žalm či jiný chvalozpěv nebo hymnus.“¹⁹¹ K díkyčinění vybízí také emeritní papež Benedikt XVI. v posynodální apoštolské exhortaci *Sacramentum caritatis*, když říká: „Nemá se také zanedbávat vzácná chvíle – díkyvzdání po svatém přijímání; kromě vhodné písně může velmi prospět i chvíle tichého usebrání.“¹⁹² Kromě toho je díkyčiněním také závěrečná modlitba (modlitba po přijímání), která je zároveň prosbou o trvalé plody svátosti.¹⁹³

Domníváme se tedy, že v době, o které jsme mluvili, byla potřeba prožít díkyčinění po mši svaté dána nešvary, které se objevovaly při slavení eucharistie. Díkyčinění po mši svaté se příliš institucionalizovalo a zkresloval se význam mše svaté. Myslíme si však, že v dnešní době má toto díkyčinění po mši svaté již jiný charakter, protože mše svatá je snadno srozumitelná a můžeme všechny její aspekty prožít již v jejím rámci, včetně toho, že může být snadněji než dříve prožívána jako společný projev díky. Avšak je pochopitelné, že sestry a rovněž ostatní věřící, chtějí ještě nějakým způsobem mši svatou nechat doznít a setrvávají po ní v tichu na svém místě. Tato modlitba může mít však kromě projevu vděčnosti, také charakter pohledu dopředu, může mít přímlybný charakter. Dále může hrát roli touha setrvat s Pánem ještě chvíli v tichu a úžeji se s ním spojit.

¹⁸⁹ Srov. ADAM, Adolf. *Liturgika*, s. 51.

¹⁹⁰ KKC 1360.

¹⁹¹ VPŘM 88.

¹⁹² SC 50.

¹⁹³ Srov. ADAM, Adolf. *Liturgika*, s. 44–51; 212.

Dále se domníváme, že pro osobní díkůvzdání by se mělo přednostně využívat prostoru ticha, který následuje bezprostředně po svatém přijímání. Tento prostor by případně mohl být při slavení mše svaté u karmelitek, vzhledem k jejich kontemplativnímu povolání, po předchozí domluvě s knězem o něco delší. Také věřící přítomní na mši svaté u sester karmelitek by mohli pro tuto prodlouženou dobu ticha po svatém přijímání mít pochopení, a mohl by pro ně být i obohacením a povzbuzením.

Také myslíme, že by se měl klást především důraz na to, aby již samotná eucharistická modlitba a vůbec mše svatá byla vnímána jako díkůvzdání Bohu. Aby se nezkracoval tento význam mše svaté, nemělo by se myslím případné setrvání v tichu v modlitbě po mši svaté nazývat díkůčiněním.

Nyní přistupme k druhé námitce, a sice že po mši svaté se má jít předávat to, co člověk načerpal. Domníváme se, že toto nemá jednoznačné řešení, protože vždy bude záležet také na citu věřících a konkrétních daných okolnostech. Doba setrvání na místě může být také různě dlouhá. Avšak slova, která se říkají v závěru mše svaté, mohou být určitou inspirací. V závěru mše svaté se říká: *Jděte ve jménu Páně*. Podobnými slovy Pán Ježíš rozeslal také své učedníky: „Jděte do celého světa a hlásejte evangelium všemu tvorstvu!“ (Mk 16,15). „Neznamená to tedy, že je konec bohoslužby a máme se vrátit do svých domovů, ale že v síle Božího slova a eucharistie máme vyjít do světa šířit evangelium, a to slovem i životem. (...) Měli bychom z kostela vycházet s touhou, aby vše, co tvoří náš každodenní život, vše jakoby od Boha vzdálené a jemu cizí, vše *profánní* uprostřed našich vesnic a měst bylo posvěceno tím jediným Svatým, který přebývá v našich srdcích.“¹⁹⁴ Samozřejmě nemusí být tato slova chápána tak, že člověk musí okamžitě odejít, avšak mají myslím v člověku vzbudit touhu sdílet s druhými evangelium a to v souladu se svým povoláním. Pro specifické povolání karmelitek, které nevycházejí ven, možná bude toto vyslání znamenat modlitbu za svět.

5.5.3 Modlitba růžence

Karmelitky nemají povinnost, aby během dne byla speciálně vyhrazena doba pro modlitbu růžence. Stanovy pouze říkají: „Každá mniška ať uctívá osobně Matku Pána opravdu jako její dcera, zvláště modlitbou růžence.“¹⁹⁵ K modlitbě růžence dávala sestrám příklad také svatá Terezie, která v knize *Život* popisuje, jak již v dětství

¹⁹⁴ KODET, Vojtěch O.Carm. *O eucharistii s Vojtěchem Kodetem*. Edice AUTOR – TÉMA. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 78–79.

¹⁹⁵ NS 58.

vyhledávala samotu, aby se tam pomodlila početné modlitby, zvláště modlitbu růžence.¹⁹⁶

Sestry karmelitky v Dačicích nicméně mají tuto dobu stanovenou (ve 14:15 hodin), avšak pouze v pátek se růženec modlí společně, jinak každá sestra samostatně (na zahradě, v chóru či v cele), případně se mohou také domluvit například dvě sestry, že se růženec pomodlí společně. Sestry karmelitky v Praze na Hradčanech se ho ještě v roce 1998 modlily každý den společně od 11:05 hodin, ale právě vzhledem k tomu, že není tato povinnost, zrušila se modlitba růžence jako společný úkon, ale dál se v danou dobu každá sestra měla modlit růženec opět sama či se spolusestrou. I to se však asi v roce 2007 zrušilo a v současné době se každá sestra má modlit růženec sama ve vhodnou dobu během dne, třeba i při práci, když není náročná na přemýšlení. Kladou si však otázku, jakým způsobem mají tuto modlitbu zařadit do svého denního programu, zda je spíše soukromou či společnou modlitbou.

Domníváme se, že modlitba růžence je všeobecně známou modlitbou, proto není potřeba ji popisovat. Pouze si stručně řekneme, jak modlitba růžence vznikla a potom se již zaměříme na to, jaký charakter tato modlitba má.

Již pouštní otcové měli ve zvyku opakování modlitby, zvláště modlitby Páně. K počítání jednotlivých modliteb používali kamínky a podobné předměty nebo šňůru s uzlíky. Později se stalo zvykem opakování modlitby *Otčenáše* jako náhrada za modlitbu žalmů pro ty, kteří neuměli číst. Mariánskou modlitbou se toto opakování modliteb stává ve 13. až 14. století spolu se stále častějším užíváním modlitby *Zdravas Maria*. Ve 13. století se začaly připojovat připomínky událostí Ježíšova života k první části *Zdravas*. Druhá část *Svatá Maria...* vzniká až v 15. století.

Modlitba růžence byla vždy pokládána za modlitbu rozjímavou, ale byla také využívána v případě naléhavé prosby.¹⁹⁷ Papež Jan Pavel II. ve svém apoštolském listě *Rosarium Virginis Mariae*, o modlitbě svatého růžence, tuto modlitbu důrazně doporučuje především proto, že ji považuje za „nesmírně cenný prostředek podpory věřících v úsilí o kontemplaci křesťanského tajemství“. Dále říká, že: „růženec náleží k tomu nejlepšímu a nejosvědčenějšímu, co tradice křesťanské kontempace nabízí. Tato modlitba se vyvinula na Západě, je typicky meditativní modlitbou a určitým způsobem

¹⁹⁶ Srov. Ž 1,6.

¹⁹⁷ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 435 a 58.

odpovídá „modlitbě srdce“ či „modlitbě Ježíšově“, jež se zrodila na půdě křesťanského Východu“¹⁹⁸.

Papež Pavel VI. mluví ve své apoštolské exhortaci o mariánské úctě *Marialis Cultus* o tom, že modlitba růžence právě pro svou kontemplativní povahu vyžaduje klidné recitování, aby tak umožnila rozjímání o tajemstvích Kristova života.¹⁹⁹ Dále se papež zamýšlí nad vztahem této modlitby k liturgii. Připouští, že na jednu stranu má tato modlitba v liturgické modlitbě původ, protože je zjednodušenou modlitbou hodin kvůli prostšímu lidu, avšak na stranu druhou upozorňuje, že k tomuto pojetí došlo v době, kdy liturgický duch byl v úpadku a věřící se proto uchylovali k různým vnějším citovým projevům zbožnosti. Papež k otázce vztahu růžence k liturgii říká: „že růženec je pobožnost, která má svůj původ v posvátné liturgii a svou povahou přivádí k liturgii, ale nepřekračuje její práh. Kontemplace Kristových tajemství v růženci přivádí mysl a srdci věřících, aby o nich uvažovali, a tak je může výborně připravit na slavení těch samých tajemství v liturgických úkonech a připomíná jim je v průběhu dne“²⁰⁰.

Papež rovněž uvádí způsoby modlitby: věřící se ji může modlit sám v ústraní, společně v rodině nebo s věřícími anebo veřejně na církevních shromážděních. Nevyjadřuje preferenci žádného z těchto způsobů, pokud je zachována důstojnost této modlitby a její rozjímavý charakter.²⁰¹

V knize *Cesta k dokonalosti*, pak sv. Terezie nabádá sestry, aby spojovaly ústní modlitbu s modlitbou rozjímavou, a za příklad dává modlitbu růžence.²⁰²

Z uvedených textů tedy vyplývá, že modlitba růžence je modlitbou, která vynikajícím způsobem spojuje modlitbu ústní s modlitbou rozjímavou, při zachování jejího pomalého a uvědomělého recitování a že přivádí a jakýmsi způsobem připravuje k liturgii. Je modlitbou, která napomáhá k vnitřnímu usebrání a zároveň je modlitbou přímluvnou. Je také modlitbou, která je vhodná jak pro jednotlivce, tak pro společenství. Snad proto, že tak nenásilným způsobem sladuje různé aspekty, stává se zvláště poslední dobou velmi oblíbenou a snad také hojně využívanou modlitbou.

Domníváme se, že tedy také pro sestry karmelitky může být modlitbou, praktikovanou různými způsoby – o samotě, ve společenství, přímluvou za naléhavé

¹⁹⁸ JAN PAVEL II. *Rosarium Virginis Mariae: o modlitbě svatého růžence* (ze dne 16. října 2002). Praha: Sekretariát České biskupské konference (pro vnitřní potřebu), 2002, čl. 5., s. 4–5.

¹⁹⁹ Srov. PAVEL VI. Apoštolská exhortace *Marialis Cultus* (ze dne 2. února 1974). In AAS 66 (1974) 113–168, čl. 47.

²⁰⁰ MC 48.

²⁰¹ Srov. MC 50.

²⁰² Srov. CV 22,3.

potřeby či podporou vnitřní modlitby a přípravou k liturgii. Avšak doporučili bychom společnou modlitbu růžence sester v kapli alespoň jednou v týdnu, například v sobotu, v den Panny Marie, aby získala také komunitní charakter.

5.5.4 Slavnostní zpěv *Salve Regina* (*Zdrávas Královno*)

Jak jsme již řekli, karmelitky se tuto modlitbu modlí slavnostním způsobem v sobotu čtvrt hodiny před nešporami. Avšak kladou si otázku, zda by se ji neměly modlit ráno po mši svaté. Stanovy pouze předepisují, aby se: „o sobotách, slavnostech a svátcích Panny Marie nebo o jejich vigiliích slavnostně zpívalo *Salve Regina* podle řádové tradice“²⁰³. Řekneme si tedy o této řádové tradici pár slov.

Roku 1324 stanovuje generální kapitula karmelitánů v Barceloně, že se má tato modlitba zpívat po každé kanonické liturgické hodině, někdy po mši svaté a rovněž v díkůčinění po jídle, když se konalo v kostele. Když se upustilo od zpívané bohoslužby, vymizel také zpěv *Salve Regina*.

Po reformách v 16. a 17. století se však karmelitáni k tomuto zvyku vrátili. *Salve Regina* se začalo se zpívat slavnostním způsobem v sobotu po kompletáři před oltářem Panny Marie a bratři měli mít při tomto zpěvu bílý plášť. Generální představený původních karmelitánů Jan Baptista Rossi vytvořil slavnostní rituál pro zpěv *Salve Regina*, aby mu dal větší důležitost. V různých dokumentech 17. a 18. století se pak připomíná, aby byl tento zpěv slavnostní, a připomíná se zvyklost postavit doprostřed chóru zdobený svícen s bílou zapálenou svíčkou na znamení přítomnosti Panny Marie v komunitě karmelitánů. Při pronášení slova *Salve* a jména *Ježíš* byli karmelitáni před obrazem Panny Marie v hlubokém úklonu. Tento rituál byl velmi rozšířený v Portugalsku, kde byl roku 1658 přidán prvek spočívající v tom, že každý bratr držel v ruce rozžatou svíci.²⁰⁴ Také v současné době sestry zachovávají slavnostní způsob tohoto zpěvu a každá má na sobě bílý plášť a v ruce rozžatou svíci, pozornost je přitom upřena na sochu Panny Marie, která je po dobu zpěvu osvětlená.

Tento popis byl pro nás důležitý především proto, že vidíme, jak se uchoval tento zvyk a rozšířil se také mezi sestry karmelitky a hlavně nám zodpovídá naši otázku. A sice, že v tradici řádu se tato modlitba zpívala ve večerních hodinách po kompletáři, nikoliv tedy ráno po mši svaté. Původně se sice zpívala po mši svaté, avšak rovněž po

²⁰³ NS 57d.

²⁰⁴ Srov. BOAGA, Emanuele O.Carm. *Maria a Karmel*, s. 147.

každé kanonické hodince a jako díkůčinění po jídle. Takže současný zvyk odpovídá spíše pozdější tradici počínající v 16. a 17. století, kdy byla tato modlitba pronášena o sobotách po kompletáři slavnostním způsobem.

5.6 Rozdělení jednotlivých prvků dne podle původu

V denním řádu sester karmelitek, jsou přítomné prvky pocházející z různých tradic. Některé pochází z obecně církevní tradice, některé se rozvinuly v tradici mnišské, jiné pak v tradici žebravých řádů či jsou prvky specificky karmelskými. Proto jednotlivé prvky jejich denního řádu rozdělíme nyní do tabulky podle toho, do které tradice patří. Ne vždy to půjde určit jednoznačně, protože se jednotlivé prvky prolínají ve více tradicích, například jedna tradice jim dala základ, ale rozvinuly se již v tradici jiné nebo byly převzaty natolik církví, že se staly obecně církevní tradicí. Potom tento prvek napíšeme do více tradic. Rovněž jednotlivé prvky opatříme poznámkou, abychom snáze porozuměli jejich původu. Do sloupce karmelská tradice umístíme také ty prvky, které nemusely nutně vzniknout v rodině Karmelu, ale jsou v tradici řádu již natolik zakořeněny nebo pochází přímo od svaté matky, že jsou již považovány za obecně řádové. Pod touto tabulkou uvedeme prvky, od kterých sestry karmelitky upustily a rovněž zařadíme denní řád karmelitek daný sv. Terezií v Prvotních stanovách, abychom viděli, jaká byla dřívější praxe.

Obecné církevní prvky	Poznámka – informace o původu prvku
Ranní chvály	Srov. <i>katedrální oficium</i> , dále také mnišská praxe
Nešpory	Srov. <i>katedrální oficium</i> , dále také mnišská praxe
Vigilie	Srov. <i>katedrální oficium</i> , dále také mnišská praxe
Modlitba se čtením	Původní <i>křesťanská tradice</i> – asketické bdění v noci. Dále se rozvinulo především v mnišství (proto uvádíme také v mnišské tradici). V pozdním středověku se začalo předsouvat do pozdních večerních hodin (srov. také současná praxe karmelitek). ²⁰⁵
Duchovní četba	<i>Původní křesťanská tradice</i> , avšak rozvinula se především v mnišské tradici (<i>lectio divina</i>), proto uvádíme také v mnišských prvcích.
Znamení kříže	<i>Původní křesťanská tradice</i> ²⁰⁶
<i>Angelus</i>	V dnešní podobě se rozvinulo především v lidovém prostředí, avšak trojí opakování modlitby <i>Ave Maria</i> má původ již ve 13.

²⁰⁵ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 265.

²⁰⁶ Srov. HIPPOLYT ŘÍMSKÝ. *Apoštolská tradice*, s. 48.

	století u františkánů a souviselo se svoláváním k modlitbě hodin, proto řadíme také do mendikantské tradice. ²⁰⁷
Mše svatá	<i>Původní křesťanská tradice</i>
Díkůčinění po mši svaté	Rozvinulo se v tradici církve
Litanie	Původ – litanické prosby ke Kristu ve východních církvích, v 5. století zdomácněly v Římě ²⁰⁸ . Avšak litanie v ranních chválách a nešporách zná také Benediktova řehole ²⁰⁹ , proto uvádíme také v mnišských prvcích.
Asperges	Srov. <i>mnišské prvky</i>
Prostrace	Je obecným lidským obyčejem při modlitbě, z latinského <i>prostratio</i> – padnutí na tvář. Má několik významů: klanění, coby uznání Boží velikosti oproti lidské malosti, také vydanost Bohu – uznání jeho všemohoucnosti a lásky, tzn. projev pokory hříšníka a také je projevem vystupňované naléhavosti modlitby. Známe několik druhů prostrace – padnutí na zem, políbení země či dotknutí se čelem v klečení. Rovněž klečení a hluboká úklona je méně radikální formou prostrace. ²¹⁰ Prostraci nacházíme rovněž v mnišské tradici, v mendikantské tradici a v tradici Karmelu, proto uvádíme s příslušným komentářem také tam.
Zpytování svědomí	
Průvod s recitací žalmu	<i>Původní křesťanská tradice</i> ²¹¹
Páteční pokání	
Mnišské prvky	Poznámka – informace o původu prvku
Ranní chvály	Srov. ŘB 12; 13
Nešpory	Srov. ŘB 16–18
Vigilie	Srov. ŘB 11; 14
Invitatorium	Srov. ŘB 9, 1
Tercie – ŘB 17, 18 Sexta – ŘB 17, 18 Nóna – ŘB 17, 18	Tyto modlitby se objevují již v původní praxi křesťanů, avšak až s mnišstvím získávají komunitní charakter.
Kompletář	Pochází z mnišské praxe – původně spíše soukromá večerní modlitba ve společném dormitáři. ²¹²
Modlitba se čtením	Srov. <i>Obecné církevní prvky</i> a ŘB 9–10
Duchovní četba	Srov. <i>Obecné církevní prvky</i>
Četba při jídle	Srov. ŘB 42
Mlčení po kompletáři	Srov. ŘB 42
Prostrace zařazená do rytmu modlitby	U egyptských mnichů nacházíme zvyk padnutí na krátký okamžik k zemi při modlitbě žalmů. ²¹³ Dnešní podoba od tohoto odvozená

²⁰⁷ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 47.

²⁰⁸ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 245.

²⁰⁹ Srov. ŘB 12, 13 a 17.

²¹⁰ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 189–190.

²¹¹ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 389.

²¹² Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 203 a ŘB 42.

²¹³ Srov. CASSIANUS, Jan. *Zvyky cenobitů*, s. 25.

	je hluboká úklona při modlitbě Sláva Otci, která následuje po každém žalmu, a při závěrečné modlitbě ²¹⁴ – srov. také současná praxe karmelitek. Sestry trapistky v Poličanech dělají malou prostraci při proměňování a při svátostném požehnání. Dále v kapitulní síni při ohlašování Vánoc na Štědrý den jakožto adoraci tajemství, které je větší než člověk nebo jako symbol pokání.
Modlitba s rozepjatýma rukama do tvaru kříže	Egyptští mniši při společné četbě Písma svatého po každém úryvku povstali, udělali znamení kříže na čele a recitovali Otčenáš s pažemi rozepjatými do tvaru kříže. ²¹⁵
Požehnání na začátku a na konci dne	Srov. ŘB 9 (na začátku dne) Srov. ŘB 17 (na konci dne)
Litanie	Srov. <i>Obecné církevní prvky</i>
Asperges	Pochází z Francie, kdy se v průvodech vykrápěly kláštery a kostely svěcenou vodou vždy v neděli ráno. Od 8. století se tento zvyk rozšířil do venkovských kostelů. Ve vrcholném středověku se začalo chápat jako připomínka křtu a dále jako vzbuzování kajícího smýšlení a příprava k bohoslužbě. Proto začalo být zvykem konat Asperges v neděli před farní bohoslužbou. ²¹⁶ Z toho důvodu řadíme také mezi <i>Obecné církevní prvky</i> .
Zpytování svědomí	Srov. ŘB 7, 63–66
Vnitřní modlitba	
Mendikantské prvky	Poznámka – informace o původu prvku
<i>Angelus</i>	srov. <i>Obecné církevní prvky</i>
Prostrace	Sestry klarisky v Brně dělají malou prostraci při každém příchodu a odchodu z chóru.
Vnitřní modlitba	
Rekreace	
Karmelské prvky – tradice řádu	Poznámka – informace o původu prvku
Vnitřní modlitba trvající plnou hodinu jako společný úkon komunity, započatá modlitbou <i>Veni sancte Spiritus</i> a znaméním kříže a ukončená	Tento způsob začátku a ukončení vnitřní modlitby je v tradici řádu ²¹⁷ , avšak tento zvyk vzývat před začátkem modlitby, resp. nějaké činnosti Ducha svatého je v tradici církve ²¹⁸ a rovněž tak činí i jiné řády, například sestry dominikánky v Praze. Co se týče znamení kříže, nezachovává se tento zvyk ve všech Karmelech v cizině, například ani ve starém direktáři se o něm nepíše, avšak již sv. Terezie doporučuje v knize <i>Cesta k dokonalosti</i> , aby se jím rozjímání začínalo ²¹⁹ . Sestry na Hradčanech i v Dačicích tak činí. Závěrečná modlitba <i>Pod</i>

²¹⁴ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 190.

²¹⁵ Srov. TAFT, Robert F[ancis]. *Božské officium*, s. 293 a CASSIANUS, Jan. *Zvyky cenobitů*, s. 25.

²¹⁶ Srov. BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*, s. 56–57.

²¹⁷ Srov. *Ordinarium sester řádu nejblahoslavenější Panny Marie z hory Karmel* (direktář), čl. 353–354.

²¹⁸ Srov. DLZL 156.

²¹⁹ Srov. CV 26,1.

modlitbou <i>Sub tuum presidium</i>	<i>ochranu tvou</i> se modlí ráno za církev a večer za Svatého otce a na jeho úmysly.
Rekreace	Není pouze karmelským zvykem, najdeme ji například také u sester dominikánek, avšak v řádové tradici jsou dvě hodiny rekreace denně po obědě a po večeři jako protiváha dvouhodinám vnitřní modlitby.
Duchovní četba	Půl hodiny z Písma svatého a půl hodiny jiná duchovní četba. Patří k tradici řádu
Vespertinky	<i>Karmelská tradice</i> ²²⁰
<i>Flos Carmeli</i>	<i>Karmelská tradice</i> ²²¹
<i>Salve Regina</i>	Modlitba jako taková pochází již z 11. století, avšak slavnostní způsob této modlitby je v tradici karmelského řádu. ²²²
Prostrace	Je součástí karmelské tradice. Již při vzniku reformovaného Karmelu se po mnoha modlitbách líbala země, bylo to pro ně přirozené gesto. V současné době se předává políbení země při prvním vstupu do chóru a v chóru na závěr dne před nočním odpočinkem, ostatní se oproti původním zvykům vytratilo. Ještě poslední karmelský direktář předepisuje na mnoha místech prostraci (např. když se při Krédu zpívá <i>A slovo se stalo tělem</i>), přičemž se rozeznávaly dva druhy prostrací: poloviční (klečíc se skloní hlava až asi 25 cm od země) a úplná (klečíc se čelo nebo ústa dotýkají země). Rovněž sestry dělají políbení země ráno v cele po probuzení, avšak již se tento zvyk nepředává při formaci nových sester.
Asperges	Patří k tradici řádu.
Průvod s recitací žalmu	Patří k tradici řádu.

Zvyky, které sestry zrušily

	Poznámka
Požehnání převorky na konci dne na prahu cely každé sestře jednotlivě	Zrušilo se po návratu z internace z důvodu zdlouhavosti a rušení sester, které již spaly.
Střelné modlitby ctihodné matky Elekty	Modlitby, které pravděpodobně sestavila sama matka Elekta, zakladatelka bosého Karmelu v Praze († 1663). Měly sloužit sestrám jako krátké doprovodné modlitby při všem, co dělají během dne. Povětšinou jsou vzaty z Písma, některé i z tradice církve. Nejsou již společné komunitní v tom smyslu, že by se společně zachovávaly. Mohou být však přítomné individuálně.
Bičování, tzv. disciplína	Sestry zrušily ještě v internaci, protože neuměly předávat mladším sestrám. Postupně přestávaly rozumět tomuto zvyku, protože docházely k takovému chápání, že Ježíš se také sám nebičoval. Tím pádem to neuměly předávat mladším sestrám.

²²⁰ Srov. Podkapitola 5.3 této práce s názvem *Denní řád karmelitek*.

²²¹ Srov. Podkapitola 5.3 této práce s názvem *Denní řád karmelitek*.

²²² Srov. Podkapitola 5.5.4 této práce s názvem *Slavnostní zpěv Salve Regina*.

Buzení klapačkou - jedna sestra chodila po chodbě a za zvuku klapačky říkala „Pochválen buď Pán Ježíš Kristus“.	Zrušilo se, protože každá sestra vstává jinak. K nočnímu odpočinku mnichů srov. ŘB 22.
1x modlitba žalmu <i>De profundis</i>	Dříve se modlil tento žalm, který se modlí při přechodu z kaple do refektáře, třikrát denně (před obědem, večeří a po kompletáři), nyní pouze dvakrát (před obědem a večeří).
Společná modlitba růžence	Na Karmelu v Praze se zrušilo v roce 2007. Karmel v Dačicích má společnou modlitbu růžence dosud 1x týdně.
Temné hodinky	Srov. podkapitola 5.4 této práce.

Denní řád podle stanov daných matkou Terezií od Ježíše

	Léto	Zima
Vstávání	5:00	6:00
Vnitřní modlitba	do 6:00	do 7:00
Recitace malých hodin až po nónu	Hned po vnitřní modlitbě (ve slavnostní dny nebo svátky těch svatých, k nimž mají sestry zvláštní úctu, se zpívá tercie přede mší).	
Práce		
Mše sv. (ty, které jdou ke svatému přijímání, se zdrží ještě nějaký čas v chóru)	8:00	9:00
Zpytování svědomí	Krátce před jídlem – na zazvonění	
Nešpory	14:00 (kromě 40ti denního postu, kdy se modlí v 11:00 h)	
Hodina četby	Jsou-li nešpory ve dvě hodiny, tak hned po nešporách, v době postu tato hodina začne ve dvě. Ve dny vigilií před svátky hodina četby až po kompletáři.	
Kompletář	18:00 h	17:00 h
Počátek mlčení	Od 20:00 h v létě i v zimě, trvá do skončení primy příštího dne	
Rozjímání	Hodinu před matutinem	

Matutinum	Po deváté hodině (svolává se k němu zvoněním), ne dříve, ale tak, aby se po něm mohlo vykonat čtvrt hodinové zpytování o tom, jak byl využit den. Přečte se několik řádek v lidové řeči o tajemství, které bude předmětem rozjímání příštího dne.
Zvonění na znamení, že se má jít spát	23:00
	Další pokyny
Pokyny ke zpěvu	O nedělích a svátcích se zpívá mše a nešpory; matutinum pouze první dva dny velikonoční. V ostatní slavnostní dny se mohou zpívat i laudy, zvláště na svátek sv. Josefa. Zpěv ať není nikdy na větší počet not, nýbrž na stejné výši. Oficium i mše se obvykle recitují.
Hodina jídla	Hodinu jídel nemůžeme určit; to záleží na tom, co nám Pán pošle. Bude-li z čeho, pak ať je oběd o půl dvanácté ve dnech církevního postu, ve dnech řádového postu ať je oběd o jedenácté. V létě se zvoní na oběd v deset hodin.
Rekreace	Po jídle může matka převorka dovolit sestřám bavit se spolu o všem, co se jim bude líbit, jen když se rozmluva bude držet v mezích, které se sluší pro dobrou řeholnici, a když přitom má každá svou přeslici.

5.7 Rozbor denního řádu

Nyní se podíváme na to, které prvky v denním řádu karmelitky jsou základními pilíři, a které ač mohou mít také v jejich denním řádu své místo, jsou prvky spíše okrajovými.

Coby zasvěceným řeholním osobám církev karmelitkám ukládá především denní účast na mši svaté, četbu Písma svatého, vnitřní modlitbu a Denní modlitbu církve. Tu mají konat v takovém rozsahu, jaký jim určí vlastní právo.²²³ To jsou prvky, které jsou základní obecně pro všechny řeholní společnosti. Jelikož jsou karmelitky

²²³ Srov. CIC, kán 663 § 2 a 3.

kontemplativním řádem, stanovy jim předepisují modlitbu liturgie hodin v celém rozsahu, tzn. ranní chvály, modlitbu se čtením, tři denní hodinky (tercii, sextu a nónu), nešpory a kompletář.²²⁴ Toto mají tedy společné s kontemplativními kláštery.

Skrze mši svatou a modlitbu liturgie hodin je karmelitka spojena s celou církví a tímto způsobem se dává k dispozici. Pro Karmel je zvláštním způsobem typická vnitřní modlitba a rekreace, na ty kladla sv. Terezie zvláštní důraz. Jak vnitřní modlitbě, tak rekreaci jsou vyhrazeny dvě hodiny denně. Typické je konání vnitřní modlitby společně na jednom místě s celou komunitou. V této modlitbě aktualizují v radikální podobě své darování se Bohu tím, že mu v tuto chvíli věnují plnou pozornost. I když je každá sestra v této modlitbě sama za sebe, tím, že se koná společně na jednom místě, podporují se sestry navzájem ve věrnosti tomuto závazku a buduje se tak komunita. Stejně tak společná rekreace buduje komunitní život a poskytuje prostor pro *bytí spolu* v uvolněné atmosféře a možnost sdílení každodenního života.

Jak jsme již řekli, církev ukládá řeholním osobám také povinnost každodenní četby Písma svatého, proto také duchovní četbu musíme zařadit mezi nosné prvky. Neboť ta poskytuje materiál pro rozjímání a skrze ni se dochází poznání Ježíše Krista, jehož život máme následovat.²²⁵

Také ostatní prvky jsou jistě důležité pro duchovní život karmelitky. Avšak ve srovnání s předchozími jsou to prvky, o jejichž přítomnosti a podobě ve dni se může diskutovat a hledat jejich správné uchopení, což spadá do kompetence kapituly kláštera. Tyto prvky můžeme zařadit do oblasti pobožností. Pobožnosti se „velmi doporučují, (...) pokud jsou ve shodě s církevními předpisy a směrnicemi. (...) Mají se konat se zřetelem k liturgickým dobám a v souladu s posvátnou liturgií. Z ní mají nějakým způsobem vycházet a k ní přivádět lid, neboť ona je svou povahou daleko převyšuje“²²⁶. Direktář o lidové zbožnosti a liturgii říká, že „pobožnosti se vždycky vztahují k veřejnému Božímu zjevení a mají církevní podklad: mají tedy na zřeteli skutečnost milosti, kterou Bůh zjevil v Ježíši Kristu“.²²⁷ Jejich konání je tedy podmíněno právě tímto kritériem, a sice zda napomáhají rozvoji vztahu ke Kristu a umožňují rozvoj daného charismatu.

²²⁴ Srov. NS 69.

²²⁵ Srov. SC 6.

²²⁶ SC 13.

²²⁷ DLZL 7.

Závěr

V celé práci jsme předkládali výsledky našeho studia k danému tématu, nyní tedy tyto výsledky shrneme a řekneme, k jakým závěrům jsme došli.

Viděli jsme, že karmelský řád vznikl jako poustevnický, nicméně se ve 13. století změnil v mendikantský. Pro bratry karmelitány to znamenalo, že se již nezaměřovali pouze na kontemplaci, ale jejich život byl spojený s činným apoštolátem. Sestry karmelitky však tento způsob života nenásledovaly a svoje apoštolské působení uskutečňují ve skrytosti skrze modlitbu a oběti, v čemž spatřovala podstatu povolání karmelitek sv. Terezie, reformátorka řádu. Podle ní má být základem reformovaného Karmelu právě modlitba. Přestože Terezie kladla důraz na osobní vnitřní modlitbu, zjistili jsme, že také liturgická modlitba pro ni byla velmi důležitá a že byla stálým zdrojem její duchovní formace. Ač pojednání o liturgické modlitbě věnovala minimum prostoru, je zřejmé z jejích spisů a především ze stanov, že s ní počítala jako s něčím samozřejmým, co tvoří základ života jejích komunit a co obohacuje také osobní vnitřní modlitbu. Dochází k tomu však pouze za předpokladu, že ústní modlitba je spojována s rozjímavou modlitbou, tzn., že člověk neodřikává pouze naučené formule, ale uvědomuje si, s kým mluví a kým sám je. Terezie říká, že v tom případě Bůh odpovídá a může také při liturgické modlitbě pozvednout člověka k nazírání, jak se to také častokrát Terezii stalo.

Z jiného úhlu pohledu mluví o liturgii také sv. Jan od Kříže, který především reaguje na lidi, kteří se domnívají, že je třeba vykonat přesně vytčené obřady, bez nichž není modlitba účinná, tedy lpí na striktně vymezených formách a obřadech, které si sami stanoví. Vkládají tak větší důvěru v samotné obřady než v Boha. Tyto formy a obřady sv. Jan neodsuzuje, ale říká, že stačí používat forem a slov modlitby tak, jak je předepisuje církev, a shrnuje, co je k modlitbě řečeno v Písmu.

Zjistili jsme rovněž, že ač první karmelitáni slavili liturgii tak, jak ji slavila místní církev, což předepisuje již jejich prvotní řehole, postupně se vytvořil specifický karmelský ritus, od kterého však bosí karmelitáni v 16. století z důvodu složitosti a časové náročnosti upustili. Byly vydány vlastní řádové texty, které měly být jednoduché, a normy a ceremonie podobné jako v římském ritu. Z toho vyvozujeme závěr, že je samozřejmě pro Karmel liturgie podstatná a důležitá, avšak v současnosti i v historii vidíme směřování k tomu, aby jejich slavení liturgie odpovídalo tomu, jak se

slaví v místní církvi. Toto je postoj, který přetrvává u reformovaných karmelitánů i karmelitek až do současnosti, což se nevyklučuje se zachováním vlastních řádových tradic. Proto také jsme mohli pozorovat, že se bosí karmelitáni aktivně zapojili do proudu liturgické obnovy a podle ní přizpůsobili vlastní texty. Rovněž si můžeme všimnout důrazu na to, aby liturgická modlitba byla spojována s kontemplací. Podle prvního řádového propria se doporučovala pomalá recitace oficia, která podporuje rozjímavou modlitbu. Rovněž sv. Terezie ve stanovách redukuje zpěv žalmů na slavnostní dny.

Jedním z cílů této práce bylo popsat a analyzovat liturgický život a navazující zvyklosti komunit bosých Karmelů v České republice po roce 1989 a díky následnému studiu ukázat původ jednotlivých prvků přítomných v liturgii dne sester.

Zjistili jsme, že v liturgii karmelitek můžeme identifikovat některé prvky, které původně patřily ke katedrální tradici, některé zřetelně mnišské prvky, a dále též prvky, které jsou plodem lidové zbožnosti a takových zvyklostí, které se předávaly uvnitř kontemplativních řeholních rodin. Některé prvky z posledně jmenovaných vyrůstají ze starých mnišských zvyklostí a některé jsou vynálezy mendikantských řádů.

Na základě provedeného studia jsme se také pokusili zodpovědět některé konkrétní otázky, které si sestry karmelitky ohledně liturgie kladou. Zjistili jsme, že se povětšinou jedná o dílčí otázky, které se netýkají nosných prvků.

Při shromažďování literatury k tomuto tématu a na základě rozhovorů s karmelitkami jsme zjistili, že liturgická modlitba, ač je pro život karmelitek nosná, není příliš reflektována. V této práci jsme zmiňovali, že specifikem bosých karmelitánů a karmelitek je osobní vnitřní modlitba. Důvodem toho, že studiu a reflexi liturgie související s řádovým životem není věnován příliš velký prostor, je to, že předmětem jejich studia a reflexe je především osobní vnitřní modlitba. V té spočívá jejich identita. Za určitých podmínek se však může hlubší reflexe liturgické praxe ukázat pro komunitu jako nezbytná. V této situaci se pravděpodobně nacházejí ženské Karmely v Čechách. A to se již dostáváme k našemu druhému cíli práce, a sice ověření, zda historické události měly opravdu rozhodující vliv na předávání řádové tradice. Na základě studia provedeného ve třetí kapitole této práce se ukázalo, že historické události skutečně zásadním způsobem ovlivnily předávání řádové tradice a narušily kontinuitu. Protože však jsou v denním řádu přítomny karmelské nosné prvky, které jsme identifikovali v páté kapitole, jsme přesvědčeni, že i přes tyto negativní historické události je

karmelské charisma v těchto komunitách uchováno a dál předáváno, také typickou řádovou liturgií, ale především díky prostoru věnovanému vnitřní modlitbě.

Domníváme se, že kromě studia a diskuzí nad daným tématem, ukáže také čas a samotný život, které řeholní prvky jsou pro karmelitky nosné a které se dostávají na okraj a mohou se stát spíše břemenem. Obě komunity, jak v Dačicích, tak také v Praze, jsou svým způsobem velmi mladé. Komunita v Dačicích žije svým životem zhruba patnáct let a komunita v Praze i přes dlouhou tradici v důsledku internace a potíží internací způsobených má možnost žít řádným způsobem řeholního života zhruba stejnou dobu. Dále se domníváme, že k tomu, aby se ukázalo, které prvky z navazujících řádových zvyklostí jsou nosné a mají se ve formaci dále předávat, je potřeba několika generací a že další nová povolání mohou být velkou pomocí v tomto hledání.

Seznam použitých zkratek

AAS	Acta Apostolicae Sedis, Roma 1909 →
CIC	Kodex kanonického práva
DLZL	Direktář o lidové zbožnosti a liturgii
KKC	Katechismus katolické církve
MC	Marialis Cultus
PC	Dekret o přizpůsobené obnově řeholního života <i>Perfectae caritatis</i>
SC	Konstituce o posvátné liturgii <i>Sacrosanctum Concilium</i>
ŘB	Řehole Benediktova
VPŘM	Všeobecné pokyny k Římskému misálu

Zkratky dokumentů bosých mnišek Řádu blahoslavené Panny Marie z hory Karmel:

PŘ	Prvotní řehole
PS	Prvotní stanovy
NS	Nové stanovy

Zkratky děl sv. Terezie od Ježíše:

CV	Cesta k dokonalosti - rukopis z Valladolidu (např. CV 4,9 = 4. kapitola, 9. bod)
CE	Cesta k dokonalosti - rukopis z El Escorialu (pravidla citace jako v případě Cesty k dokonalosti – rukopis z Valladolidu)
Z	Kniha o zakládání (pravidla citace jako v případě Cesty k dokonalosti – rukopis z Valladolidu)
Ž	Život (pravidla citace jako v případě Cesty k dokonalosti – Rukopis z Valladolidu)
H	Hrad v nitru (např. 1H 1,7 = 1. komnata, 1. kapitola, 7. bod)

Zkratky děl sv. Jana od Kříže:

V Výstup na horu Karmel (např. 3V 44,4 = 3. kniha, 44. kapitola, 4. bod)

Seznam literatury

Citace z Písma svatého

Citované části z Písma svatého Nového zákona jsou podle českého katolického překladu Nového zákona, který vydalo Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří v roce 2003.

Číslování žalmů

Protože se odvoláme na žalmy tak, jak jsou zařazené v liturgii hodin, držím se v práci takového číslování žalmů, které je použito v českém vydání liturgie hodin (Denní modlitba církve, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, druhé, upravené a doplněné vydání), tzn. podle Nové Vulgáty a souhlasí s hebrejským textem; v závorce je uvedeno číslování podle latinských překladů a Septuaginty.

Primární literatura (prameny):

Stanovy bosých mnišek Řádu blahoslavené Panny Marie z hory Karmel upravené podle směrnic 2. vatikánského koncilu a platných kanonických norem, schválené Apoštolským stolcem roku 1991. In *Costituzioni delle Monache Scalze dell'Ordine della Beatissima Vergine Maria del Monte Carmelo adattate secondo le direttive del Concilio Vaticano II e le norme canoniche vigenti approvate della Sede Apostolica l'anno 1991*. Roma: Ordine dei Padri Carmelitani Scalzi - Casa Generalizia, 1991. (Citace z těchto stanov jsou uvedeny podle nepublikovaného překladu, který je ve vlastnictví kláštera bosých karmelitek v Dačicích, Dačice 2006).

BENEDIKT XVI. Posynodální apoštolská exhortace *Sacramentum caritatis: o Eucharistii, zdroji a vrcholu života a poslání církve* (ze dne 22. února 2007). Praha: Paulínky, 2007.

BENEDIKT Z NURSIE. *Řehole Benediktova*. Praha: Benediktinské arciepiškopství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998.

CASSIANUS, Jan. *Zvyky cenobitů a léky na osm základních neřestí (a): předmluva a knihy 1 – 4*. Edice Pietas benedictina. Praha: Benediktinské arcidiocésie sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2007.

CYRIL JERUZALÉMSKÝ. *Mystagogické katechese*. Edice Prameny spirituality. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 1997.

DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL. Konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium* (ze dne 4. prosince 1963). In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 125–171.

DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL. Dekret o přizpůsobené obnově řeholního života *Perfectae caritatis* (ze dne 28. října 1965). In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. 2. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 361–378.

HIPPOLYT ŘÍMSKÝ. *Apoštolská tradice*. Edice Prameny spirituality. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2000.

JAN OD KŘÍŽE. *Krátké spisy a korespondence*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.

JAN OD KŘÍŽE. *Výstup na horu Karmel*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

JAN PAVEL II. *Rosarium Virginis Mariae: o modlitbě svatého růžence* (ze dne 16. října 2002). Praha: Sekretariát České biskupské konference (pro vnitřní potřebu), 2002.

JAN PAVEL II. Posynodální apoštolská adhortace *Vita consecrata: o zasvěceném životě a jeho poslání v církvi a ve světě* (ze dne 25. března 1996). Praha: Zvon, 1996.

Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, 1995.

Kodex kanonického práva. Praha: Zvon, 1994.

KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI. *Direktář o lidové zbožnosti a liturgii: směrnice a zásady* (ze dne 17. prosince 2001). Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

KONGREGACE PRO BOHOSLUŽBU A SVÁTOSTI. *Všeobecné pokyny k Římskému misálu* (ze dne 20. dubna 2000). Praha: Česká biskupská konference, 2003.

Ordinarium sester řádu nejblahoslavenější Panny Marie z hory Karmel (ze dne 5. února 1935). 2. vydání. Řím: Generalát, 1935. (V práci je použit překlad ve vlastnictví sester bosých karmelitek v Praze z roku 1947.)

PAVEL VI. Apoštolská konstituce vyhlášující novou úpravu denní modlitby církve podle ustanovení Druhého vatikánského sněmu *Laudis canticum* (ze dne 1. listopadu 1970). In *Denní modlitba církve: doba adventní a vánoční*. 1. sv. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 7–14.

PAVEL VI. *Ecclesiae Sanctae II: normy pro aplikaci dekretu II. vatikánského koncilu o přizpůsobené obnově řeholního života Perfectae caritatis* (ze dne 6. srpna 1966). In AAS 58 (1966) 757–758 a 775–782. DUKA, Dominik (ed.). *Zasvěcený život ve světle reformy II. vatikánského koncilu: Dokumenty z let 1964–1997*. Olomouc: Matice Cyrilometodějská s.r.o., 1997.

PAVEL VI. Apoštolská exhortace *Marialis Cultus* (ze dne 2. února 1974). In AAS 66 (1974) 113–168.

Prvotní řehole Řádu blahoslavené Panny Marie z hory Karmel, daná jeruzalémským patriarchou svatým Albertem, upravená a potvrzená Inocencem IV. In GIORDANO, Silvano OCD (ed.). *Karmel ve Svaté zemi od počátků až po současnost*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 70–73.

Prvotní stanovy dané svatou Terezií bosým karmelitkám (1567-1568). Dačice: [b.n.], [b.v.]. Nepublikovaný překlad ve vlastnictví kláštera bosých karmelitek v Dačicích.

SHORT, William J. OFM. *Chudoba a radost: františkánská tradice*. Edice Dějiny křesťanských spiritualit. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.

STEWART, Columba OSB. *Modlitba a komunita: benediktínská tradice*. Edice Dějiny křesťanských spiritualit. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.

TEREZIE OD JEŽÍŠE. *Cesta k dokonalosti*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

TEREZIE OD JEŽÍŠE. *Hrad v nitru*. Edice Karmelitánská spiritualita. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991.

TEREZIE OD JEŽÍŠE. *Kniha o zakládání*. Edice Karmelitánská spiritualita. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991.

TEREZIE OD JEŽÍŠE. *Život*. Edice Karmelitánská spiritualita. 2. vydání. Vimperk: Nakladatelství Tiskárny Vimperk, 1991.

Všeobecné pokyny k denní modlitbě církve vyhlášené apoštolskou konstitucí *Laudis canticum* dne 1. listopadu 1970. In *Denní modlitba církve: doba adventní a vánoční*. 1. sv. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 15–89.

Příručky:

ADAM, Adolf. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001.

ALVAREZ, Tomas OCD. *Liturgia de las Horas*. In ALVAREZ, Tomas OCD (ed.). *Diccionario de Santa Teresa de Jesús*. Burgos: Monte Carmelo, 2006, s. 411–413.

BERGER, Rupert. *Liturgický slovník*. Edice Teologie. Praha: Vyšehrad, 2008.

BUBEN, Milan M[ichael]. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích: žebřavé řády*. 3. díl, 2. sv. Praha: Nakladatelství Libri, 2007.

DE SANTA TERESA, Silverio. *Historia del Carmen descalzo en España, Portugal y América: san Juan de la Cruz*. 5. sv. Burgos: Monte Carmelo, 1936.

KOHUT, V[ojetěch]. Pojem spirituality. In FIORES, Stefano de – GOFFI, Tullo (ed.). *Slovník spirituality*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 904–912.

KUPKA, Josef. *O mši svaté*. Praha: Tiskem kníž. arcib. knihtiskárny - Nákladem Dědictví sv. Prokopa, 1899.

LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury a Praha: Vyšehrad, 2001.

MIDILI, Giuseppe O.Carm. a REDAKCE. Liturgia. In BOAGA, Emanuele O.Carm. – BORRIELLO, Luigi OCD. (ed.). *Dizionario Carmelitano*. Roma: Città Nuova, 2008, s. 525–529.

MURILLO, Jesús. *Comunidad en Santa Teresa de Jesús*. In ALVAREZ, Tomas OCD (ed.). *Diccionario de Santa Teresa de Jesús*. Burgos: Monte Carmelo, 2006, s. 366–381. (Neoficiální překlad sester karmelitek z Dačic.)

POLC, Jaroslav V. *Posvátná liturgie*. Řada Druhý vatikánský sněm, náboženská edice. Řím: Křesťanská akademie, 1981.

SCHAUBER, Vera - SCHINDLER Hanns Michael. *Rok se svatými*. 3. vydání. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

Studie:

ALVAREZ, Tomas CD. – DOMINGO, Fernando CD. *Santa Teresa di Gesù, Viaggi e messaggio*. Firenze (Italia): Monte Carmelo – Burgos (Spagna), 1981.

ALŽBĚTA OD TROJICE. Dopisy In SICARI, Antonio Maria. *Alžběta od Trojice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2011.

AUGÉ, Matias. *Liturgická spiritualita*. Trnava: Dobrá kniha, 2001.

BOAGA, Emanuele O.Carm. *Maria a Karmel: Paní místa*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

BOYCE, James J. O.Carm. *Carmelite Liturgy and Spiritual Identity: the Choir Books of Kraków*. Turnhout, Belgium: Brepols Publishers n.v., 2008.

DOBHAN, Ulrich OCD. *Spiritualita Karmelu*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1994.

EGERIAE. *Itinerarium Egeriae*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1999.

GIORDANO, Silvano OCD (ed.). *Karmel ve Svaté zemi od počátků až po současnost*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

HRUDNÍKOVÁ, Mirjam OP (ed.). *Řeholní život v českých zemích: řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.

KODET, Vojtěch O.Carm. *O eucharistii s Vojtěchem Kodetem*. Edice AUTOR – TÉMA. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.

KOHUT, Vojtěch OCD. *Všeobecný úvod – I. Život*. In JAN OD KŘÍŽE. *Krátké spisy a korespondence*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 9–20.

McGREAL, Wilfrid O.Carm. *U Eliášova pramene: prameny karmelitánské spirituality*. Edice karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

PACIOLLA, Sebastiano, ocist. *La vita monastica: Terminologia. Strutture. Problemi. Prospettive*. Roma: Sottosegretario CIVCSVA, 2013.

PAPAROZZI, Maurizio. Mnišství. In FARRUGIA, Edward G. (ed.). *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2010, s. 595–597.

PEROUTKA, David OCD. *Pramen: vnitřní život podle Terezie z Avily*. Edice Carmelitana. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2013.

MATES, Rudolf (ed.). *Průvodce výstavou z dějin karmelitánského řádu v Čechách*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993.

RATZINGER, Joseph (BENEDIKT XVI.). *Duch liturgie*. Brno: Barrister & Principal, 2006.

STEGGINK, Otger, TICHGELER, Jo, WAAIJMAN, Kees. *Karmelitánská řehole: komentář*. Almelo: [b.n.], 1979. (Původní holandská studie. V češtině vydáno pro vnitřní potřebu Karmelu v České republice, redigoval P. Gorazd [Cetkovský], O.Carm., místo vydání, nakladatelství a rok vydání není uvedeno).

ŠPIDLÍK, Tomáš. *Spiritualita křesťanského Východu: mnišství*. 4. díl. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2004.

TAFT, Robert F[rancis]. Božské ofícium: mnišský chór, kniha modliteb nebo liturgie Božího lidu?: Hodnocení nové liturgie hodin v jejích historických souvislostech. In TAFT, Robert F[rancis]. *Život z liturgie: tradice Východu i Západu*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma s.r.o., 2008, s. 283–305.

VALABEK, Redemptus Maria O.Carm. Karmelitánská spiritualita patří do církve. In HÖSLER, Matthäus O.Carm. – VALABEK, Redemptus Maria O.Carm. *Karmel v české církvi: 650 let, historická studie, aktuální nástin karmelitánské spirituality*. Edice Karmelitánská spiritualita. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále: církev bojující, 1950 – květen 1960*. 2. sv. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství*. 1. díl. Praha: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Praze-Břevnově, 2006.

VLČEK, Vojtěch. Procesy s řeholicemi v 50. letech. In VLČEK, Vojtěch (ed.). *Ženské řehole za komunismu 1948-1989*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s. r. o., 2003, s. 59–91.

Elektronické zdroje:

Dokument *Pro vás jsem se narodila (Per voi sono nata): návrh na přípravu oslav pětistého výročí narození svaté Terezie od Ježíše (2015)*. Dokument vyšel z 90. zasedání generální kapituly bosých karmelitánů, která se konala ve dnech 17. dubna až 18. května 2009 ve Fatimě. In Klášter bosých karmelitánů ve Slaném. Příprava na Tereziánské výročí (8.5.2011) [2013-11-5].
<http://www.klasterslany.cz/images/stories/prilohy/T500-Per_voi_sono_nata.doc>.

Karmel Matky Boží, klášter bosých karmelitek v Dačicích. *Úvodem* [2013-11-19].
<www.karmelitky.cz>.

Karmel Matky Boží, klášter bosých karmelitek v Dačicích. *Texty – komunita* [2013-11-19]. <<http://www.karmelitky.cz/texty/>>.

Přílohy

Příloha č. 1 – Otázky položené sestřám jiných kontemplativních řádů

Příloha č. 2 – Závěrečná modlitba po ranním a večerním rozjímání

Příloha č. 3 - Žalm 67 (66) *Bože, buď milostiv a žehnej nám*

Příloha č. 4 – Vespertinky

Příloha č. 5 – Žalm 130 (129) *Z hlubin volám k tobě, Hospodine* a modlitba za zemřelé

Příloha č. 6 – *Salve Regina*

Příloha č. 7 - *Flos Carmeli*

Příloha č. 1 – Otázky položené sestřím jiných kontemplativních řádů

Otázky k liturgii (můžete odpovědět stručně anebo se také rozepsat – např. o významu jednotlivých úkonů, úvahách, které v souvislosti s jednotlivými prvky vedete apod.):

- 1) Jaké jsou hlavní pilíře vašeho řeholního života?
- 2) Jaké místo v něm zaujímá liturgie?
- 3) Které prvky přítomné ve vašem denním či celoročním řádu (liturgie, pobožnosti, či jiné úkony) jsou charakteristické právě pro váš řád? Tzn., jinde se nenachází, a pokud ano, tak se na ně neklade takový důraz.
- 4) Máte v současné době v souvislosti se slavením liturgie ve vaší komunitě nějaké otázky, které si kladete? Například také v souvislosti s příchodem nových sester, kterým předáváte váš způsob života? Pokud ano, jaké?
- 5) Kolik typů úklon při liturgii rozlišujete (např. malá, střední, hluboká...)? Jakou mají podobu a v jakých momentech je děláte?
- 6) Jsou některé momenty (verše) při modlitbě žalmů, při kterých poklekáte?
- 7) Povstáváte při četbě krátkého čtení, které je součástí Denní modlitby církve, nebo sedíte?
- 8) Konáte po skončení mše svaté „díkůčinění“ (tzn. nejen bezprostředně po svatém přijímání, ale též po skončení mše sv. zůstanete ještě v modlitbě v tichosti na místě)? Pokud ano, jak dlouho?
- 9) Máte stanovenou pevnou dobu pro modlitbu růžence? Modlíte se ho společně nebo každá sestra zvlášť, příp. i v průběhu dne při nějaké jednoduché činnosti?
- 10) Máte nějakou konkrétní formu „pátečního pokání“? Pokud ano, jakou?
- 11) Konáte ve Svatém týdnu tzv. temné hodinky?
- 12) Jak často máte adoraci před vystavěnou Nejsvětější svátostí?
- 13) Máte k tématu nějaké doplnění, postřeh či připomínku?

Příloha č. 2 – Závěrečná modlitba po ranním a večerním rozjímání

Ranní modlitba po rozjímání

Modleme se:

Prosíme Tě, Pane, přijmi se zalíbením prosby své církve, ať překoná všechna protivenství a všechny bludy, a tak ti může v nerušené svobodě sloužit. Skrze Krista, našeho Pána. Amen.

Oremus:

Ecclesiae tuae quaesumus, Domine, preces placatus admitte: ut destructis adversitatibus, et erroribus universis, segura tibi serviat libertate. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Večerní modlitba po rozjímání

Modleme se:

Bože, Pastýři a Vůdce všech věřících, shlédni milostivě na svého služebníka našeho papeže N. (Františka), kterého jsi ustanovil pastýřem své církve; prosíme tě, dej, ať slovem i příkladem vzdělává ty, kterým stojí v čele, a tak se stádem sobě svěřeným dojde do věčného života. Skrze Krista, našeho Pána. Amen.

Oremus:

Deus, omnium fidelium Pastor et Rector, famulum tuum N. (Franciscum), quem pastorem Ecclesiae tuae praeesse voluisti, propitius respice: da ei quaesumus, verbo et exemplo, quibus praeest, proficere, ut ad vitam, una cum grege sibi credito, perveniat sempiternam. Per Christum Dominum nostrum.

Amen.

Příloha č. 3 - Žalm 67 (66) *Bože, buď milostiv a žehnej nám*

Bože, buď milostiv a žehnej nám, * ukaž nám svou jasnou tvář,
kéž se pozná na zemi, jak jednáš, * kéž poznají všechny národy, jak zachraňuješ.
Ať tě, Bože, velebí národy, * ať tě velebí kdekterý národ!
Necht' se lidé radují a jásají, že soudíš národy spravedlivě * a lidi na zemi řídíš.
Ať tě, Bože, velebí národy, * ať tě velebí kdekterý národ!
Země vydala svou úrodu, * Bůh, náš Bůh, nám požehnal.
Kéž nám Bůh žehná, * ať ho ctí všechny končiny země!

Příloha č. 4 – Vespertinky

Josefe, synu Davidův,

neboj se přijmout Marii, svou manželku,
neboť co v ní počalo, je z Ducha svatého;
porodí Syna a dáš mu jméno Ježíš.

Oroduj za nás, svatý otče Josefe,
aby nám Kristus dal účast na svých zaslíbeních.

Modleme se:

Všemohoucí Bože, dovoláváme se zásluh snoubence Tvé nejsvětější Rodičky, abys nám na jeho přímluvu dal to, čeho nemůžeme dosáhnout sami. Který žiješ a kraluješ na věky věků. Amen.

Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam, conjugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est: pariet autem Filium, et vocabis nomen eius Jesum.

Ora pro nobis, sancte Pater Joseph.

Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Oremus:

Sanctissimae Genetricis tuae sponsi, quaesumus, Domine, meritis adiuvemur: ut quod possibilitas nostra non obtinet, eius nobis intercessione donetur. Qui vivis et regnas in saecula saeculorum.

Amen.

Svatý proroku Boží Eliáši,

vůdce a otče karmelitánů, přimluv se za spásu nás všech.

Oroduj za nás, svatý otče Eliáši,
aby nám Kristus dal účast na svých zaslíbeních.

Modleme se:

Dej, všemohoucí Bože, abychom se na přímluvu blaženého Eliáše, tvého proroka a našeho otce, kterého podivuhodně vynesl ohnivý vůz, jak věříme, pozvedli k nebesům a radovali se z útěchy Tvých svatých. Skrze Krista, našeho Pána.

Amen.

Sancte Propheta Dei Elia, Carmelitarum Dux et Pater, intercede pro nostra omniumque salute.

Ora pro nobis, sancte Pater Elia.

Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Oremus:

Praesta, quaesumus, omnipotens Deus: ut, qui beatum Eliam, Prophetam tuum et Patrem nostrum, igneo curru mirabiliter elevatum esse credimus; eodem interveniente ad coelestia sublevemur, et Sanctorum tuorum consortio gaudeamus. Per Christum Dominum nostrum.

Amen.

Svatá Matko Terezie,

shlédni z nebe a podívej se a navštiv svou vinici a dokonči, co tvá pravice zasadila.

Oroduj za nás, sv. matko Terezie, aby nám Kristus dal účast na svých zaslíbeních.

Modleme se:

Vyslyš nás, Bože, náš Spasiteli: a jako se radujeme z památky blahoslavené Terezie, tvé panny a naší matky, tak ať se živíme jejím nebeským učením a jsme zdokonalováni roznícením čisté oddanosti. Skrze Krista, našeho Pána.

Amen.

Sancta Mater Teresia, respice de coelo, et vide et visita vineam istam: et perfice eam, quam plantavit dextera tua.

Ora pro nobis, sancta Mater Teresia.

Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Oremus:

Exaudi nos, Deus, Salutaris noster: ut, sicut de beatae Teresiae, Virginis tuae et Matris nostrae, Commemoratione gaudemus, ita coelestis eis doctrinae pabulo nutriamur, et pia devotionis erudiamur affectu. Per Christum Dominum nostrum.

Amen.

Synové, buďte silní a jednejte statečně v zákoně, neboť v něm budete oslaveni.

Oroduj za nás, svatý otče Jene, aby nám Kristus dal účast na svých zaslíbeních.

Modleme se:

Bože, který jsi svatého vyznavače Jana, učitele a našeho otce učinil dokonalým milovníkem umrtvování a kříže: dej, abychom jeho následováním dosáhli věčné slávy. Skrze Krista, našeho Pána.

Amen.

Filii confortamini, et viriliter agite in lege: quia in ipsa gloriosi eritis.

Ora pro nobis, sancte Pater Joannes.

Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Oremus:

Deus, qui sanctum Joannem, Confessorem tuum atque Doctorem Patrem nostrum, perfectae sui abnegationis, et crucis amatorem eximium effecisti: concede; ut eius imitationi iugiter inhaerentes, gloriam assequamur aeternam. Per Christum Dominum nostrum.

Amen.

Příloha č. 5 – Žalm 130 (129) *Z hlubin volám k tobě, Hospodine* a modlitba za zemřelé

Z hlubin volám k tobě, Hospodine, * Pane, vyslyš můj hlas!

Tvůj sluch ať je nakloněn * k mé snažné prosbě!

Budeš-li uchovávat v paměti viny, Hospodine, * Pane, kdo ob stojí?

Ale u tebe je odpuštění, * abychom ti mohli v úctě sloužit.

Doufám v Hospodina, * duše má doufá v jeho slovo,

má duše čeká na Pána * více než strážce na svítání.

Více než strážce na svítání * ať čeká Izrael na Hospodina,

neboť u Hospodina je slitování, * hojné je u něho vykoupení.

On vykoupí Izraele * ze všech jeho provinění.

Odpočinutí věčné dej jim, Pane,

a světlo věčné ať jim svítí.

Od brány pekelné

Zachraň, Pane, duše jejich.

Ať odpočívají v pokoji.

Amen.

Pane, vyslyš modlitbu mou.

A mé volání ať přijde k tobě.

Modleme se:

Bože, Tvůrce a Vykupiteli všech věřících, uděl duším svým služebníkům a služebnic odpuštění všech hříchů, ať na naše zbožné prosby dosáhnou odpuštění, jak si vždy přáli.

Který žiješ a kraluješ na věky věků.

Amen.

Ať odpočívají v pokoji.

Amen.

De profundis clamavi ad te Domine: * Domine exaudi vocem meam.

Fiant aures tuae intendentes, * in vocem deprecationis meae.

Si iniquitates observaveris, Domine: * Domine, quis sustinebit?

Quia apud te propitiatio est, * et propter legem tuam sustinui te, Domine.

Sustinuit anima mea in verbo eius, * speravit anima mea in Domino.

A custodia matutina usque ad noctem, * speret Israel in Domino.

Quia apud Dominum misericordia, * et copiosa apud eum redemptio.

Et ipse redimet Israel, * ex omnibus iniquitatibus eius.

Requiem aeternam dona eis Domine,

Et lux perpetua luceat eis.

A porta inferi

Erue, Domine, animas eorum.

Requiescant in pace.

Amen.

Domine, exaudi orationem meam.

Et clamor meus ad te veniat.

Oremus:

Fidelium Deus omnium Conditor et Redemptor, animabus famulorum famularumque tuarum remissionem cunctorum tribue peccatorum: ut indulgentiam, quam semper optaverunt, piis supplicationibus consequantur. Qui vivis et regnas in saecula saeculorum.

Amen.

Requiescant in pace.

Amen.

Příloha č. 6 – *Salve Regina*

Modlitba *Zdrávas, Královno* (samotnou modlitbu zde neuvádíme, protože je obecně v církvi známa).

Po modlitbě *Zdrávas, Královno* následuje:

Oroduj za nás, svatá Boží Rodičko,
aby nám Kristus dal účast na svých zaslíbeních.

Modleme se:

Všemohoucí, věčný Bože, který jsi tělo a duši přeslavné Panny a Matky Marie spolupůsobením Ducha svatého tak připravil, aby se mohla stát důstojným příbytkem tvého Syna, dej, abychom, když se radujeme z její památky, byli její milostivou přímluvou vysvobozeni ode všeho nastávajícího zla i od věčné smrti. Skrze Krista, našeho Pána. Amen.

Pokrop mě, Pane, yzopem a budu čistý, umyj mě a budu bělejší než sníh.
Smiluj se nade mnou, Bože * pro své velké milosrdenství
pro své velké slitování * zahlad' mou nepravost.

Sláva Otci i Synu * i Duchu svatému
jako byla na počátku i nyní i vždycky * a na věky věků. Amen.

Pokrop mě...

Ukaž nám, Pane, své milosrdenství
a dej nám svou spásu.
Pane, vyslyš modlitbu mou.
A mé volání ať přijde k tobě.

Modleme se:

Vyslyš nás, Pane, svatý Otče, všemohoucí věčný Bože, a milostivě sešli z nebes svého svatého anděla, aby střežil, podporoval, chránil, navštívil a bránil všechny, kdo přebývají v tomto příbytku. Skrze Krista, našeho Pána.
Amen.

Salve Regina...

Ora pro nobis, sancta Dei Genetrix,
ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Domine, exaudi orationem meam
et clamor meus ad te veniat

Oremus:

Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriosae Virginis Matris Mariae corpus et animam, ut dignum filii tui habitaculum effici mereretur, Spiritu sancto cooperante praeparasti: da, ut cuius commemoratione laetamur, eius pia intercessione ab instantibus malis, et a morte perpetua liberemur. Per eundem Christum Dominum nostrum.

Amen.

Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor, lavabis me et super nivem dealbabor.

Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.

Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto,

sicut erat in principio et nunc et semper et in saecula saeculorum.

Amen.

Asperges me,

Domine, hyssopo, et mundabor: lavabis me et super nivem dealbabor.

Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam.

Et salutare tuum da nobis.

Domine, exaudi orationem meam.

Et clamor meus ad te veniat.

Oremus:

Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus: et mittere digneris sanctum Angelum tuum de coelis; qui custodiat, foveat, protegat, visitet atque defendat omnes habitantes in hoc habitaculo. Per Christum Dominum nostrum.

Amen.

Příloha č. 7 - *Flos Carmeli*

Flos Carmeli, Vitis florigera Splendor caeli Virgo puerpera Singularis	Karmelská jsi růže, réva sladká, plná krásy, Panna a přec Matka, naše Paní.
Mater mitis, Sed viri nescia, carmelitis esto propitia, Stella maris	Matko milá, čistý květe Boží, tys vždy byla spásnou hvězdou v moři, zůstaň s námi.
Radix Jesse, germinans flosculum, nos adesse Tecum in saeculum Patiaris	Růže z Jesse, z které kvítek raší, modlíme se, buď vždy matkou naší, jež nás chrání.
Inter spinas Quae crescis lilium Serva puras Mentes fragilium Tutelaris	Liliová kráso mezi trny, stvoř v nás nová srdce bez poskvrnny, chraň je v dlani.
Armatura Fortis pugnantium Furunt bella Tende praesidium Scapularis	Mocná zbrani, když nastanou boje, kež nás chrání škapulíře tvoje bez ustání.
Per incerta Prudens consilium Per adversa Luge solatium Largiaris	Východisko z nejistot nám dáváš, klidné místo pro nás vyhledáváš, léčíš rány.
Mater dulcis Carmeli Domina Plebem tua Reple laetitia Qua bearis	Jsi nám matka Karmelská jsi Paní o svá sladká rajská radování, děl se s námi.

Paradisi
Clavis et ianua
Fac nos duci,
Quo, Mater, gloria
Coronaris. Amen.

Zemskou poutí
ved' nás, cesto pravá
v ráj, kde jsou ti
koruna a sláva
Bohem dány. Amen.